

VLADA CRNE GORE

Nacionalni savjet za održivi razvoj, klimatske promjene
i integralno upravljanje obalnim područjem

GLAVNI GRAD POGORICA

Sekretarijat za planiranje i uređenje i
uređenje prostora i zaštitu životne sredine

Akcioni plan održivog razvoja za Glavni Grad Podgorica

Podgorica, septembar 2017. godine

SADRŽAJ

1.	Uvod.....	3
1.1	Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine (NSOR)	6
1.2	Metodologija izrade Akcionog plana	8
2.	Akcioni Plan /ljudski resursi/	11
2.1	Aktivnosti i akcije u oblasti ljudskih resursa	16
3.	Akcioni Plan /društveni resursi/	20
3.1	Aktivnosti i akcije u oblasti društvenih resursa.....	33
4.	Akcioni Plan /prirodni resursi/	44
4.1	Aktivnosti i akcije u oblasti prirodnih resursa.....	59
5.	Akcioni Plan /ekonomski resursi/	73
5.1	Aktivnosti i akcije u oblasti ekonomskih resursa	85
6.	Upravljačke mjere za sprovođenje Akcionog plana za održivi razvoj Glavnog grada.....	97

1. Uvod

Podgorica je Glavni grad i predstavlja najveću urbanu aglomeraciju države. Tu su koncentrisani brojni administrativni, kulturni, prosvjetni i zdravstveni centri, kao i veliki privredni kapaciteti. Glavni grad je domaćin i velikom broju diplomatskih predstavnihstava stranih zemalja, njih 22, kao i većem broju ambasada na nerezidencijalnoj osnovi i konzulata, kojih ima 43.

Administrativne granice grada prostiru se između $42^{\circ}11'$ i $42^{\circ}43'$ sjeverne geografske širine i $19^{\circ}02'$ i $19^{\circ}43'$ istočne geografske dužine. Zauzima površinu od 1.491 km² ili 10.43 % teritorije Crne Gore.

Podgorica je locirana u podgoričko-skadarskoj kotlini. Nadmorska visina grada kreće se u rasponu 4,6 mnm (minimalni nivo Skadarskog jezera) i 2487 mnm (Kučki Kom). Sam centar gradskog jezgra je na 52 mnm. U prostoru se jasno izdvajaju ravničarski i brdsko-planinski predjeli, odnosno tri izrazite reljefske skupine koje se manje više međusobno razlikuju i po drugim ekološkim odlikama (klimatskim, pedološkim).

Podgoricu karakteriše neposredni uticaj sredozemne klime uslovljene blizinom Jadranskog mora, ali i planinskog zaleđa, što rezultira pojmom izmijenjeno sredozemnog tipa klime sa toplim i vrućim ljetima i blagim i kišovitim zimama. Period srednjih dnevnih temperatura iznad 0°C traje preko 320 dana u godini, a iznad 15°C oko 180 dana. Srednja godišnja temperatura je 15.5°C u rasponu od minimalnih 5°C u januaru i maksimalnih 26.7°C u julu mjesecu. Ovo čini Podgoricu jednim od najtopljih gradova u Evropi. Srednji godišnji broj sunčanih sati iznosi oko 2.478 na području užeg gradskog jezgra, a broj tropskih dana (maksimalne temperature iznad 30°C) iznosi od 50 do 70. Prosječna relativna vlažnost vazduha je 63,6%.

Reljef Glavnog grada je raznolik. Ravničarski rejon čini prostrana Zetska ravnica. Brdska ili prelazni rejon oivičava prethodni u vidu erodiranih i jako ogoljenih brda do 800 m.n.v. Nadovezujući se na rejon niskih brda, planinski rejon penje se stepenasto, ali i dosta naglo, jer dostiže visine od preko 2.000 m na relativno kratkom rastojanju od ravnice (Žijevo 2.183 m, Komovi 2.484 m i dr.). Najveći dio grada leži na fluvioglacijskim terasama rijeke Morače i njene lijeve pritoke Ribnice, između Malog brda (205 m) i Gorice (131 m) na sjeveru i Dajbabske Gore (170 m) i Donje Gorice (102 m) na jugu, odnosno jugozapadu. Iz ravni riječnih terasa izbijaju krečnjačka uzvišenja Kruševac, jedva primjetna sa desne strane rijeke Morače i Ljubović (100 m) sa lijeve strane tog vodotoka.

Vode u Glavnom gradu pripadaju slivu Skadarskog jezera. Površina ovog sliva na teritoriji Crne Gore iznosi oko 4.460 km², dok je njegov manji dio od preko 1.000 km², na teritoriji Albanije. Vode otiču jednom otokom, rijekom Bojanom, u Jadransko more. Glavni grad raspolaže velikim vodnim bogatstvom koga čini ukupno šest rijeka i tri jezera ali i veliki broj izdani, odnosno ležišta podzemnih voda.

Prema podacima posljednjeg popisa (Monstat, 2011. godine) u Glavnom gradu živi 185.937 stanovnika sa stalnim boravkom, tako da je udio Podgorice u ukupnom stanovništvu Crne Gore 30,0% u 2011. godini. Najveći broj stanovnika ima naselje Podgorica (150.977), a slijede naselja Tuzi sa 4.748 stanovnika i Golubovci sa 3.110.

Na teritoriji Glavnog grada zaštićena područja i objekti prirode su:

- Nacionalni park Skadarsko jezero ima IBA status kao područje od međunarodnog značaja za boravak ptica, a nalazi se na Ramsar listi močvara od međunarodnog značaja, naročito kao stanište močvarnih ptica. Na ovom području postoje dva rezervata prirode koja su proglašena ornitološkim rezervatima i to Manastirska tapija (120 ha) i Pančeva oka u Humskom zalivu (300 ha). Postoji inicijativa da se mrijestilišta ukljeve i Crni žar, zajedno sa Omerovom goricom i Grmožurom, proglaše rezervatima prirode;
- Park šuma Gorica - spomenik oblikovane prirode;
- Park šuma Ljubović;
- Park šuma – četinarska šuma na području Radovča;
- Spomenik prirode – Pećina Magara u Tološima kao jedinstveni speleološki objekat;
- Regionalni park prirode Komovi;

Glavna prirodna obilježja prostora Podgorice su rijeka Opasanica dužine toka oko 12 km, prevoj Carine (1987 mnm), Sumor (1967 mnm) i sl.

Potencijalni objekti zaštite prirode na teritoriji Podgorice su kanjon Cijevne i Rikavačko jezero kao spomenik prirode, Bukumirsko jezero kao specijalni prirodni rezervat, izvorište Mareze sa Sitnicom i prostor Veljeg brda kao predio posebnih prirodnih odlika i Ljubović kao botanički – hortikulturalni objekat.

Podgorica nije samo administrativni centar Crne Gore već i njen glavni ekonomski pokretač. U Podgorici su krajem 2011. godine registrovana 7.042 privredna subjekta, što iznosi 33,3% ukupno registrovanih privrednih subjekata u Crnoj Gori. Najveći broj privrednih društava je iz oblasti trgovine (45,9%), zatim stručne, naučne i tehničke djelatnosti (11,7%), građevinarstva (8,5%), usluga pružanja smještaja i hrane (7,0%) i prerađivačke industrije (6,8%).

U pojedinim oblastima Glavnog grada dominiraju ratarska proizvodnja, stočarstvo i ribarstvo, dok se u drugim razvijaju vinogradi i zasadi najraznovrsnijih voćnih vrsta. U Zetskoj oblasti razvija se farmerski način uzgoja stoke, a u Malesiji je posebno razvijeno gajenje duvana. Glavni grad broji ukupno 7.276 porodičnih poljoprivrednih gazdinstava, što čini 14,9% od ukupnog broja porodičnih poljoprivrednih gazdinstava u Crnoj Gori.

Budući da ima izvanredan geografski položaj i izdašne prirodne i antropogene turističke vrijednosti, prostor Glavnog grada Podgorice ima značajno mjesto u sve frekventnijem turističkom prometu šireg područja. Dobra infrastrukturna povezanost sa obalom kao i sa sjevernim dijelom Crne Gore, Podgoricu stavlja u red crnogorskih gradova za koji se odlučuje sve veći broj turista. Posebna atraktivnost je i blizina Nacionalnog parka Skadarsko jezero.

Pozitivan trend u razvoju turizma Glavnog grada posljednjih nekoliko godina pokazuju sve ocjene postignutog razvoja (posjete i noćenja turista, struktura ponude, ugostiteljski kapaciteti, ekonomski efekti), što je preduslov da dostignuti nivo turističke privrede postane solidna osnova za višu, napredniju fazu razvoja ovog oblika djelatnosti. Podgorica raspolaže sa 39 hotela i 3 hostela. Smještajni i drugi kapaciteti u funkciji turističke privrede svake godine se povećavaju, a turistička ponuda kontinuirano se obogaćuje, što generiše rast prihoda u drugim djelatnostima i potencijalno otvara prostor za povećanje broja zaposlenih.

Zdravstveni sistem Crne Gore je organizovan kao jedinstveni zdravstveni region i dominantno se zasniva na javnom sektoru, sa postepenim uključivanjem privatnog vlasništva. Javne zdravstvene ustanove su organizovane kroz mrežu primarne, sekundarne i tercijarne

zdravstvene zaštite, koja se sastoji od Doma zdravlja sa svojim elementima i to: 8 punktova, od kojih je 6 u samom gradu – Nova Varoš, Stara Varoš, Blok V, Stari Aerodrom, Zagorič, Konik, dok se 2 punkta nalaze u prigradskim naseljima - Tuzi i Golubovci i velikog broja ambulanti.U sistem zdravstvene zaštite uključeni su: Klinički centar, koji je istovremeno i opšta bolnica za stanovništvo opština Podgorica, Danilovgrad i Kolašin, Zavod za hitnu medicinsku pomoć, Institut za javno zdravlje i Apotekarske ustanove Crne Gore, 'Montefarm' u čijem sastavu se nalazi 11 apoteka na teritoriji Glavnog grada. U privatnom vlasništvu nalazi se 75 privatnih apotekarskih ustanova, 27 ljekarskih ordinacija i Opšta bolnica Codra, koja je ušla u sistem javne zdravstvene zaštite.

Osnovu sistema zdravstvene zaštite čini Primarna zaštita, organizovana kroz koncept izabranog Doktora, sa sjedištem u Domu zdravlja, koji predstavlja referentni centar, organizovan na način da pruža podršku timu izabranog doktora. Organizaciono, dom zdravlja ima tri osnovne cjeline: timove izabranih doktora (izabranog doktora pedijatra, izabranog doktora za odrasle i izabranog doktora ginekologa); centre za podršku izabranim doktorima koji su organizovani na lokalnom i regionalnom nivou za: plućne bolesti i tuberkulozu, dijagnostiku, mentalno zdravlje, djecu sa posebnim potrebama, prevenciju i sl. i jedinice za podršku za: patronažu, fizikalnu terapiju primarnog nivoa i sanitetski prevoz.

Podgorica je središte više univerzitetskih, naučnih i kulturnih ustanova među kojima su Crnogorska akademija nauka i umjetnosti (CANU) i Univerzitet Crne Gore. Predškolsko vaspitanje i obrazovanje se realizuje: u jaslicama (djeca uzrasta do tri godine), vrtićima (djeca od tri godine do polaska u školu) i u okviru drugih vidova organizovanja predškolskog vaspitanja i obrazovanja kao što su školice, igraonice i dr. U Podgorici se nalaze 55 osnovnih škola i 11 srednjih škola, uključujući jednu gimnaziju. Univerzitet Crne Gore danas okuplja 18 fakulteta od kojih je 11 stacionirano na području Glavnog grada. Na području Glavnog grada postoje i privatni univerziteti sa većim brojem fakulteta, kao i privatna srednja škola. Vaspitanje i obrazovanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama realizuje se u predškolskim ustanovama, ustanovama osnovnog i srednjeg obrazovanja i u posebnim ustanovama – resursnim centrima, koji su specijalizovani za ovaj vid obrazovanja.

Djelatnost socijalne i dječje zaštite obavljaju ustanove koje mogu biti javne ili privatne. Ustanove na teritoriji Glavnog grada su JU Centar za socijalni rad za opštine Podgorica, Kolašin, Cetinje i Danilovgrad, JU Zavod „Komanski most“ i JU Centar za djecu i mlade „Ljubović“.

Najpopularniji sportovi u gradu su fudbal i košarka. Košarka je postala popularna krajem XX i početkom XXI vijeka sa uspjesima KK Budućnost. Fudbal u Podgorici ima dugu tradiciju uz FK Budućnost, a pored njega i FK Zeta bilježi značajne uspjehe. I odbojkaški i rukometni klubovi, naročito ženski rukometni klub „Budućnost“, imaju velikog značaja u popularizaciji sporta u Glavnom gradu. U Glavnom gradu se organizuje veći broj tradicionalnih sportskih manifestacija kao što su „Podgorički maraton“ i skokovi u rijeku Moraču sa Vezirovog mosta. Od sportskih borilišta najznačajniji je stadion pod Goricom koji zadovoljava standarde FIFA za odigravanje međunarodnih utakmica, zatim sportski centar Morača, kao višenamjenska dvorana čiji kapacitet iznosi 4.200 sjedišta. Ostala značajna borilišta su Stadion malih sportova pod Goricom i streljana pod brdom Ljubović i kompleks otvorenih bazena sa pratećim sadržajima na kojem je održan finalni turnir Svjetske lige u vaterpolu, a u ekspanziji je izgradnja teniskih terena.

U samom centru Podgorice nalaze se spomenici kulture – crkva Svetog Đorđa i Nemanjin grad, kroz koje se najbolje možemo upoznati sa srednjevjekovnim graditeljstvom i arhitekturom. Nakon razaranja u II svjetskom ratu, iz turskog perioda sačuvani su današnji spomenici kulture Sahat-kula iz XVIII vijeka i dvije od nekadašnjih šest džamija, Osmanagića i Starodoganjska. Iz ovog perioda svojim značajem i ljepotom ističe se tursko kupatilo – Banja, na obali Ribnice. Takođe je smještena i arheološka zbirka Crne Gore.

Kao posebna kulturna dešavanja izdvajaju se organizovanje izložbi bardova crnogorskog slikarstva i umjetnika iz inostranstva. U toku Decembarskih dana kulture organizuju se rokmaramoni, dani pozorišta, hepeninzi, književne večeri, bioskopske mini-festove, a u danima Festivala internacionalnog alternativnog teatra (FIAT), grad postaje poseban scenski ambijent. Crnogorsko Narodno Pozorište njeguje crnogorsku dramu i razvija međunarodnu kulturnu saradnju. Gradsko pozorište je poznato po dobrim repertoarima. Centar savremene umjetnosti, fascinantna galerijski i koncertni prostor, smješten je na Kruševcu, u zdanjima podignutim krajem XIX vijeka. Centralni objekat kompleksa predstavlja nekadašnja rezidencija knjaza Mirka Petrovića Njegoša, poznat pod nazivom Dvorac Petrovića.

1.1 Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine (NSOR)

Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine (NSOR) usvojena je od strane Vlade Crne Gore u julu mjesecu 2016. godine kao dugoročna razvojna strategija Crne Gore kojom se definišu rješenja za održivo upravljanje s četiri grupe nacionalnih resursa: ljudskih, društvenih, prirodnih i ekonomskih, kao prioriteta ukupnog održivog razvoja crnogorskog društva. Objektivno i integralno sagledavajući održivosti nacionalnog razvoja, Crna Gora je među prvim državama u svijetu koja je u potpunosti prihvatile i u nacionalni sistem integrisala zahtjeve Ujedinjenih nacija utvrđene Agendum Ujedinjenih nacija za održivi razvoj do 2030. godine.

Ekološki, ekonomski i društveni aspekti razvoja Crne Gore posljednjih decenija ukazuju na to da potrebe budućih generacija mogu biti ugrožene ne samo kvalitativnom i kvantitativnom degradacijom prirodnih resursa, već i sve manjom raspoloživošću i drugih resursa (ljudski resurs kao prepostavka razvoja i ekonomski kapital). Radi ostvarivanja ciljeva održivog razvoja Crne Gore neophodno je adekvatno odgovoriti na ključne probleme korišćenja i upravljanja nacionalnim resursima. Naime, ocjena stanja ukazuje na brojne faktore koji dovode do neodrživih trendova u upravljanju i korišćenju ljudskih, društvenih, prirodnih i ekonomskih resursa, kao i u pogledu upravljanja za održivi razvoj. U trećem poglavljju NSOR utvrđeni su problemi koji karakterišu održivi razvoj Crne Gore po sljedećoj strukturi ključnih neodrživih trendova razvoja i potreba održivog razvoja do 2030. godine:

- Ključni problemi održivog upravljanja ljudskim resursima s aspekta demografskih resursa, zdravlja i obrazovanja;
- Ključni problemi održivog upravljanja društvenim resursima s aspekta odnosa ključnih aktera prema održivosti razvoja, vrijednosti, vladavine prava i povjerenje u institucije, organizacione kulture, zapošljivosti i socijalne inkluzije, ravnomernog regionalnog razvoje, razvoja kulture i očuvanja kulturne raznovrsnosti, integralne zaštite i upravljanja

kulturnom baštinom i zaštićenim predjelom, zaštite i upravljanja kulturnom baštinom i zaštićenim predjelom;

- Ključni problemi korišćenja i upravljanja prirodnim resursima s aspekta korišćenja i upravljanja prirodnim resursima, ugrožavanja prirode i biodiverziteta, kontrole zagađenja i upravljanja prirodnim resursima, naročito u kontekstu uticaja razvoja na stanje prirodnih resursa, prirodnih i antropogenih hazarda;
- Ključni problemi korišćenja i upravljanja ekonomskim resursima s aspekta ublažavanja klimatskih promjena, puta ka resursnoj efikasnosti, održive potrošnje i proizvodnje;
- Problemi, slabosti i nedostaci sistema upravljanja za održivi razvoj.

Polazeći od ocjene stanja nacionalnih resursa i institucionalnog uređenja koje podržava održivi razvoj crnogorskog društva, kao i analize ključnih neodrživih trendova i potreba održivog razvoja do 2030. godine, prioritetne teme i strateški ciljevi održivog razvoja Crne Gore, sa pripadajućim mjerama i podmjerama, definisane su kao odgovori (R-Responses) na probleme održivog razvoja Crne Gore, radi unaprjeđenja postojećeg stanja i omogućavanja dostizanja globalnih ciljeva održivog razvoja.

Naime, na temelju najboljih međunarodnih iskustava definisan je detaljan plan za omogućavanje progresa u sljedećim prioritetnim pitanjima NSOR do 2030. godine: unapređenje stanja ljudskih resursa i jačanje socijalne inkluzije; podrška vrijednostima, normama i obrascima ponašanja značajnim za održivost društva; očuvanje prirodnog kapitala; uvođenje zelene ekonomije; upravljanje za održivi razvoj i finansiranja za održivi razvoj. U odnosu na probleme, slabosti i nedostatke utvrđene s aspekta korišćenja i upravljanja ljudskim, društvenim, prirodnim i ekonomskim resursima, kao i s aspekta upravljanja za održivi razvoj, definisani su odgovori na utvrđene neodržive razvojne trendove definisanjem strateških ciljeva i mjera u vremenskom horizontu NSOR do 2030. godine, odnosno s aspekta finansiranja za održivi razvoj u petom poglavlju. Daljom razradom strateških mjera u Akcionom planu razvijene su podmjere, utvrđeni indikatori za praćenje napretka u njihovom sprovođenju i očekivani ciljni ishodi u 2030. godini.

Strateški ciljevi Nacionalne strategije održivog razvoja do 2030. godine, sa pripadajućim mjerama i podmjerama, definisani su kao odgovori na probleme i slabosti koji su utvrđeni u sprovođenju nacionalne politike održivog razvoja, istovremeno ih dovodeći u vezu sa nacionalnim odgovorima na izazove sprovođenja globalnih ciljeva održivog razvoja koji su definisani UN Agendom za održivi razvoj do 2030. godine. Oni se fokusiraju na probleme koji leže u osnovi ključnih neodrživih trendova razvoja prepoznatih u izvještajima o sprovođenju NSOR iz 2007. godine i ocjenama o sprovedenosti preporuka i zaključaka Nacionalnog savjeta za održivi razvoj, klimatske promjene i integralno upravljanje obalnim područjem.

Prioritetne teme, strateški ciljevi i mјere Nacionalne strategije održivog razvoja do 2030. godine predstavljaju odgovor države Crne Gore na izazove i obaveze koje donosi sprovođenje UN Agende za održivi razvoj do 2030. godine. Koherentan set mjera i podmjera NSOR do 2030. godine postavlja platformu za preuzimanje globalnih zadataka i indikatora održivog razvoja u nacionalni okvir, tako da se u što je moguće većoj mjeri uveže praćenje progresu u realizaciji Akcionog plana NSOR do 2030. godine i UN Agende za održivi razvoj do 2030. godine. Složenost globalnih ciljeva održivog razvoja i brojnost sa njima povezanih zadataka i indikatora održivog razvoja zahtijevala je sveobuhvatnu analizu složenog nacionalnog institucionalnog sistema radi uspostavljanja dugoročno stabilnog i funkcionalnog sistema praćenja i izvještavanja o

sprovođenju politike održivog razvoja. Globalni ciljevi i zadaci održivog razvoja preuzimaju se u najvećem dijelu u nacionalni okvir Nacionalnom strategijom održivog razvoja do 2030. godine, ali se u određenom opsegu utvrđuje i obaveza njihovog preuzimanja kroz usklađivanje ključnih nacionalnih politika, programa i planova s NSOR do 2030. godine i UN Agendom za održivi razvoj do 2030. godine. Zato je u 2017. godini neophodno utvrditi i relevantnost globalnih zadataka održivog razvoja s aspekta njihove integracije u sektorske politike, programe i planove. Takođe, u 2017. godini treba utvrditi i nedostatke u horizontalnoj i vertikalnoj ravni uprave u pogledu preuzimanja ciljeva i indikatora održivog razvoja u nacionalni okvir, kako bi usklađivanje postojećih relevantnih strategija, programa i planova s UN Agendom za održivi razvoj do 2030. godine bilo završeno do 2018. godine.

Važnu ulogu u sprovođenju NSOR imaju lokalne samouprave. Zato je već u početnoj fazi implementacije MORT održalo konsultacije sa svim opštinama u Crnoj Gori. Tom prilikom analizirana je spremnost lokalnih samouprava da započnu aktivnosti usklađivanja lokalnih razvojnih dokumenata s Akcionim planom NSOR do 2030. godine. U skladu s iznijetim ocjenama postojećeg stanja i potreba s aspekta stvaranja optimalnih uslova za usklađivanje lokalnih razvojnih dokumenata, prioritetnih strateških planova razvoja lokalnih samouprava, s NSOR do 2030. godine, ocijenjeno je da je Glavni grad najspremnija lokalna samouprava da započne ovaj proces. U saradnji MORT-a i Glavnog grada s Globalnom mrežom za ekološki otisak i MAWA fondacijom pripremljen je Akcioni plan za održivi razvoj Glavnog grada.

Slijedom iskustva koje je stečeno u izradi Akcionog plana za održivi razvoj Glavnog grada pristupiće se izradi akcionih planova za ostale lokalne samouprave primjenom principa regionalnog uvezivanja opština sa sličnim geografskim, prirodnim i društveno-ekonomskim stanjem i prioritetima.

1.2 Metodologija izrade Akcionog plana

Akcioni plan za održivi razvoj Glavnog grada definisao je lokalne aktivnosti i s njima povezane akcije koje će doprinijeti implementaciji Akcionog plana NSOR do 2030. godine.

U prvom koraku izvršena je analiza mjera i podmjera NSOR na temelju ekspertske ocjene kako ove mjere utiču na budući razvoj Glavnog grada. U okviru ocjenjivanja realizovani su sljedeći koraci:

- Procjena da li je lokalna samouprava nadležna za učešće u implementaciji NSOR, te da li posjeduje odgovarajuće kompetencije;
- Utvrđivanje značaja koji implementacija NSOR mjera može imati za lokalnu samoupravu;
- Analiziranje postojećih lokalnih strateških dokumenata radi utvrđivanja da li su i u kojoj mjeri ovi dokumenti definisali akcije koje mogu doprinijeti implementaciji NSOR;
- U situacijama kada je ustanovljeno da su u postojećim strateškim dokumentima već definisane akcije na lokalnom nivou, vršena je procjena njihove kompatibilnosti s NSOR mjerama;
- Utvrđeni opseg kompatibilnosti lokalnih i nacionalnih mjera poslužio je kao osnova za prepoznavanje prostora za utvrđivanje akcija koje treba preuzeti na lokalnom nivou;

- Definisanje lokalnih akcija u zavisnosti od opsega do koga treba izvršiti dopune postojećih lokalnih mjera ili izvršiti njihovu značajniju nadogradnju kako bi se omogućila kompatibilnost s NSOR.

Ukoliko ne postoje relevantne mjere definisane postojećim lokalnim dokumentima, a ustanovi se da je neophodno realizovati određene akcije koje su u nadležnosti lokalne samouprave, utvrđeni su postojeći nedostaci i definisane lokalne akcije kako bi se isti prevazišli.

Analiza je sprovedena primjenom četvorodimenzionalnog koncepta NSOR do 2030. godine koji u središte nacionalnog razvoja postavlja četiri grupe nacionalnih resursa – ljudske, društvene, prirodne i ekonomiske, te prioritete u kontekstu jačanja institucionalnog sistema upravljanja za održivi razvoj i finansiranja za održivi razvoj. Struktura strateških ciljeva, mjera i podmjera NSOR do 2030. godine definisanih kao odgovor na obaveze koje proizilaze iz UN Agende za održivi razvoj odredila je strukturu i sadržaj Akcionog plana za održivi razvoj Glavnog grada. Ipak, nastojalo se da se u maksimalnoj mjeri pojednostavi i lokalnom nivou prilagodi kompleksnost NSOR i Agende Ujedinjenih nacija obzirom da lokalni aktioni planovi predstavljaju nivo operacionalizacije praktične primjene nacionalno utvrđenih mjera i podmjera održivog razvoja.

Tako strukturiran lokalni Aktioni plan za održivi razvoj definisao je lokalne aktivnosti i akcije koje treba realizovati na putu Glavnog grada ka održivom razvoju. Definisane akcije predstavljaju direktno sprovodive inicijative i projekte kojima Glavni grad uzima aktivno učešće u sprovođenju nacionalne politike održivog razvoja.

Detaljni skrining lokalnih politika, te identifikacija nedostataka i utvrđivanje lokalnih odgovora izvršeni su primjenom matrice koja je utvrđena u metodološkim smjernicama za izradu lokalnog Akcionog plana, dok je finalni dokument pripremljen u formi matrica datih u poglavljima 2, 3, 4 i 5, po pojedinim grupama resursa.

Aktioni plan ne daje ekstenzivnu elaboraciju prepreka i potreba održivog razvoja obzirom da su primjenom DPSR pristupa (pokretači, pritisci, stanje, odgovori) već utvrđeni u NSOR. Međutim, Aktioni plan definiše mapu puta za lokalnu samoupravu ka dostizanju ciljnih ishoda NSOR relevantnih za lokalnu samoupravu. Tako pripremljen Aktioni plan daje sljedeće odgovore:

- Kako unaprijediti postojeće relevantne lokalne strateške dokumente kako bi se učinili kompatibilnim s NSOR;
- Šta je potrebno za unapređenje implementacije tekućih aktivnosti koje su relevantne i u kontekstu sprovođenja NSOR;
- Koje korake treba napraviti kako bi se uspostavio odgovarajući okvir za implementaciju novih aktivnosti i akcija koje će dodatno profilisati Podgoricu na listi održivih gradova;
- Kako uzeti aktivno učešće na lokalnom nivou u procesu izvještavanju o sprovođenju NSOR.

Važno je napomenuti da pitanja u oblasti upravljanja za održivi razvoj nijesu posebno obrađivana, već su tretirana u okviru pojedinačnih resursa u okviru onih aktivnosti za koje su utvrđene akcije koje spadaju u grupu institucionalno-upravljačkih. Ipak one akcije kojima se definiše nivo odgovornosti lokalne samouprave, podjela zaduženja za sprovođenje aktivnosti definisanih u Akcionom planu, saradnja lokalne samouprave s Nacionalnim savjetom za održivi razvoj, klimatske promjene i integralno upravljanje obalnim područjem i Ministarstvom održivog razvoja, obrađene su u posebnom poglavljju **“Upravljačke mjere za sprovođenje Akcionog plana za održivi razvoj Glavnog grada”**. U ovom poglavljju sadržano je i objašnjenje

pristupa za determinisanje indikatora i ciljnih ishoda koji će služiti za praćenje sprovođenja mjera iz Akcionog plana.

U poglavljima u kojima je data analiza lokalnih aktivnosti (ukupno je definisano 42 prioritetne lokalne aktivnosti) i njima pripadajućih akcija, za sprovođenje svake aktivnosti utvrđen je prioritetni odgovorni subjekt – sekretarijat ili lokalna služba.

2. Akcioni Plan /ljudski resursi/

GRUPA NAC. RESURSA	BROJ NSOR STRATEŠKOG CILJA					
LJUDSKI RESURSI	UNAPRIJEDITI ZDRAVLJE GRAĐANA U SVIM UZRASTIMA I SMANJITI NEJEDNAKOSTI U ZDRAVLJU					
Br. NSOR MJERE	Broj NSOR podmjere	Lokalna aktivnost	Lokalne akcije - projekti	Usklađenost sa postojećim lokalnim planovima	INDIKATORI	CILJNI ISHOD
PRIORITETNA TEMA: SPROVOĐENJE JAVNO-ZDRAVSTVENIH PROGRAMA						
1.2.1	1.2.1.4	1. Efikasno i kontinuirano sprovoditi javno-zdravstvene programe na lokalnom nivou	<p>1.1 Promovisati sprovođenje programa imunizacije i vakcinacije kao oblika zaštite cjelokupnog društva</p> <p>1.2 U saradnji svih institucija, posebno škola i partnera iz civilnog sektora, organizovati adekvatne i ciljnim grupama upodobljene programe edukacije o seksualnom i reproduktivnom zdravlju.</p> <p>1.3 Organizovati programe za promociju i podršku planiranog roditeljstva. Ostvarivati kvalitetnu saradnju sa organizacijama civilnog društva, posebno onima koje se bave roditeljstvom.</p> <p>1.4 Razvijati usluge podrške za život starih lica u zajednici, uključujući otvaranje klubova starih lica, unapređenje programa geronto domaćica, organizaciju dnevnih boravaka za stara lica i organizaciju mobilnih timova za podršku starim</p>	<i>Lokalni program prevencije neprihvatljivog ponašanja djece i mladih u Glavnom gradu – Podgorica 2014-2018</i> <i>Zdravstveni profil grada Podgorice 2016.</i>	NILJ28, MDG4.2.1, LNI 1, Udio jednogodišnjaka vakcinisanih protiv boginja (%) NILJ29, MDG4.2.2, LNI 2 Udio djece vakcinisane sa BCG, DTP, OPV i vakcinom protiv Hepatitis B (%) LILJ 1, Broj maloljetničkih trudnoća LILJ 2, Broj maloljetničkih trudnoća kod djevojčica iz romske populacije LILJ 3, Broj djevojčica koje su rodile dijete	Udio vakcinisane djece: BCG > 95% DTP/DTaP > 95% Polio > 95% Hib > 95% Hepatitis B > 82.6% MMR > 65.9% Broj maloljetničkih trudnoća < 1% i među Romkinjama < 10% Zadovoljena potreba za kontracepcijom žena koje su u zajednici ili braku > 90% i ženama

			<p>licima.</p> <p>1.5 Uspostaviti kvalitetnu uslugu privremenog, povremenog i dugotrajnog smještaja starih lica i promovisati je među stanovništvom u cilju smanjenja stigmatizacije porodica i starih lica.</p>		<p>LILJ 4, Broj starih lica koji koriste programe podrške</p> <p>MICS LNI 3, Upotreba kontraceptivnih sredstava među ženama %</p> <p>MICS LNI 4, Zadovoljenost potrebama za kontracepcijom među ženama koje su u zajednici ili braku, posebno za romsku populaciju</p>	<p>romske populacije >75%</p> <p>Povećan broj korisnika programa podrške stariim licima za trećinu</p> <p>Upotreba kontraceptivnih sredstava među ženama > 60%</p>
1.2.2	1.2.2.3	<p>2. Ojačati prevenciju i liječenje od zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, uključujući zloupotrebu opojnih droga</p>	<p>2.1 Sprovoditi programe podrške porodicama i edukacije roditelja u cilju ranog prepoznavanja i efikasnog djelovanja u slučaju maloljetničke zloupotrebe opojnih droga.</p> <p>2.2 Razvijati programe koji omogućavaju ranu detekciju i pravovremeni korektivni rad sa rizičnom djecom i mladim i njihovim porodicama.</p> <p>2.3 Kadrovska jačati JU za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci stručnim licima u oblasti radno-okupacione terapije.</p> <p>2.4 Uspostaviti efikasnu među-institucionalnu elektronsku bazu za registraciju, evidenciju, praćenje i statističko izvještavanje o korisnicima opojnih droga tokom i nakon liječenja .</p> <p>2.5 Uspostaviti efikasan program podrške maloljetnim zavisnicima od opojnih droga</p> <p>2.6 Jačati kapacitete i aktivnost Kancelarije za prevenciju i bolesti zavisnosti, posebno kada su u</p>	<p><i>Lokalni program prevencije neprihvativog ponašanja djece i mladih u Glavnem gradu – Podgorica 2014-2018</i></p> <p><i>Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije – razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite u Glavnem gradu Podgorici, 2014-2018</i></p> <p><i>Strateški plan razvoja Glavnog grada Podgorice 2012-2017</i></p> <p><i>Plan akcije za mlade Glavnog grada 2014-2019</i></p> <p><i>Zdravstveni profil grada Podgorice 2016.</i></p>	<p>ESPAD C20, LNI 5, učestalost korišćenja propisanih sedativa</p> <p>ESPAD C21, LNI 6, teškoća nabavke marihuane ili haša</p> <p>ESPAD C22, LNI 7, korišćenje marihuane ili haša</p> <p>ESPAD C23, LNI 8, prvo korišćenje marihuane ili haša</p> <p>ESPAD C24, LNI 9, nemamerno korišćenje marihuane ili haša</p> <p>ESPAD C25, LNI 10, teškoća nabavke težih droga</p> <p>ESPAD C26-C30, LNI 11, korišćenje težih droga</p> <p>ESPAD C31, LNI 12,</p>	<p>Konzumiranje alkohola u poslednjih 12 mjeseci među učenicima < 50%¹</p> <p>Konzumiranje alkohola žene 15 – 49 godina <15%</p> <p>muškarci 15-49 godina <40%</p> <p>Procenat pušača među učenicima srednjih škola < 5% (dječaci) i < 3% djevojčice</p> <p>Upotreba duvana žene 15 – 49 godina <20%</p> <p>muškarci 15-49 godina <20%</p> <p>Stabilan trend rasta lica koja se svake godine testiraju na HIV-AIDS</p> <p>Stabilan trend pada novooboljelih lica od HIV-AIDSa</p>

¹ Napomena: Ne postoje podaci na nivou Glavnog grada, ali su ciljni ishodi definisani u odnosu na nacionalne prosjeke

		<p>pitanju programi edukacije u školama.</p> <p>2.7 Uspostaviti programe promovisanja zdravih stilova života i alternativne kulture među mladima.</p> <p>2.8 Promovisati inovacije u prevenciji i dostupnost progverenih univerzalnih programa prevencije i intervencije u različitim okruženjima (omladinski klubovi, škole, i odrasli na radnom mjestu i u zatvoru). Prevencija treba da obuhvati i politoksokomaniju (uključujući i zavisnost od nehemijskih sredstava).</p> <p>2.9 Raditi na poboljšanju komunikacije i uvezivanja različitih institucija i organizacija koje se bave problemima bolesti zavisnosti.</p> <p>2.10 Sprovoditi efikasne i ciljnoj grupi prilagođene programe edukacije o zdravlju, štetnosti zloupotrebe alkohola, duvana, droga, te zdravoj ishrani i zdravim stilovima života.</p>		<p>učeštalost korišćenja opojnih inhalanata</p> <p>ESPAD C32, LNI 13, učestalost korišćenja pojedinačnih teških droga</p> <p>ESPAD C33, LNI 14, prvo korišćenje teških droga</p> <p>ESPAD C34, LNI 15, korišćenje „legalnih“ opojnih supstanci</p> <p>ESPAD C35 – OC 35, LNI 16, Nove supstance na tržištu</p> <p>ESPAD C36, LNI 17, permisivnost prema opojnim drogama</p> <p>ESPAD MA1 – MA2, LNI 18, korišćenje kanabisa</p> <p>EMCDDA, LNI 19, prevalenca i obrasci upotrebe droga u opštoj populaciji (istraživanja za opštu i školsku populaciju),</p> <p>EMCDDA, LNI 20, prevalenca i obrasci problematičnih korišćenja droge (procjene statističke prevalence/incidencije i istraživanja među korisnicima/cama droga) i</p> <p>EMCDDA, LNI 21, infektivne bolesti u vezi sa upotrebotom droga (prevalenca i stope incidencije HIV, hepatitisa B i C kod intravenskih</p>
--	--	---	--	--

					<p>korisnika/ca droga),</p> <p>EMCDDA, LNI 22, stope smrtnih slučajeva zbog zloupotrebe droga i smrtnost korisnika/ca droga (specijalni statistički registri smrtnosti opšte populacije, kao i kohortne studije mortaliteta među korisnicima/cama droga),</p> <p>EMCDDA, LNI 23, zahtjevi za liječenjem/tretmanom (statistike iz centara/ustanova za liječenje/tretman o pacijentima/klijentima/kinja ma koji/e počinju liječenje/tretman).</p> <p>SDG 3.3.1, LNI 24, Broj HIV infekcija u odnosu na 1.000 neinficiranih, po polu, starosnoj dobi i ključnim grupama populacije</p> <p>SDG 3.5.1, LNI 25, Obuhvat tretmanskih intervencija (farmakološke, psihosocijalne i rehabilitacione i postintervencione usluge) za poremećaje upotrebe supstanci</p> <p>SDG 3.5.2, LNI 26, Štetno korišćenje alkohola, određeno prema nacionalnom kontekstu kao konzumiranje alkohola po glavi stanovnika (u starosnoj</p>
--	--	--	--	--	---

					<p>dobi od 15 godina i stariji) u roku od jedne kalendarske godine u litrima čistog alkohola</p> <p>SDG 3.a.1, LNI 27, Dobno standardizovana prevalencija trenutne upotrebe duvana kod osoba u starosnoj dobi od 15 godina i starijih</p> <p>NILJ37, MDG6.1.1, LNI 28, Stopa novoregistrovanih slučajeva (u godini) HIV na 100.000 stanovnika</p> <p>NILJ38, MDG6.1.2, LNI 29, Stopa novoregistrovanih slučajeva (u godini) HIV/AIDS na 100.000 stanovnika</p> <p>NILJ39, MDG6.1.3, LNI 30, Stopa dobrovoljno testiranih na HIV na 1.000 stanovnika</p>	
--	--	--	--	--	---	--

2.1 Aktivnosti i akcije u oblasti ljudskih resursa

U grupi ljudskih resursa Akcioni plan za održivi razvoj Glavnog grada definiše 2 aktivnosti grupisane u jednoj prioritetnoj temi:

PRIORITETNA TEMA: SPROVOĐENJE JAVNO-ZDRAVSTVENIH PROGRAMA

- Efikasno stvoriti javno-zdravstvene programe na lokalnom nivou
- Ojačati prevenciju i liječenje od zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, uključujući zloupotrebu opojnih droga.

Definisane mjere predstavljaju odgovor Glavnog grada na relevantne obaveze koje su utvrđene mjerama i podmjerama Akcionog plana Nacionalne strategije održivog razvoja do 2030. godine. Naime, NSOR kao jedan od opštih prioritetnih ciljeva definiše ulaganje u ljudske resurse kao bitan činilac uspostavljanja održivog razvoja. Nakon što je u skladu sa definisanom metodologijom analiziran akcioni plan i njegove mјere iz NSOR, te obavljene konsultacije sa relevantnim tijelima na lokalnom nivou, utvrđena je prioritetna tema i sa njom usklađenje dvije prioritetne aktivnosti kojima se sa nivoa lokalne zajednice može doprinijeti implementaciji NSOR. Značajan broj tema koje su obuhvaćene u dijelu ljudskih resursa NSOR je u nadležnosti institucija na nacionalnom nivou, te je bilo neophodno definisati one za čije je sprovođenje primarno odgovorna ili u velikoj mjeri učestvuje uprava na lokalnom nivou, u ovom slučaju – nivou Glavnog grada. Resursna, infrastrukturna i promotivna podrška sprovođenju javno-zdravstvenih programi je aktivnost koja u velikoj mjeri zavisi od lokalnih samouprava i u tom smislu je prepoznata njena važnost sa stanovišta cijelokupne hijerarhije mјera u cilju ostvarivanja održivog razvoja. Među svim programima koji se sprovode, na lokalnom nivou su u periodu do 2020. godine posebno važni program imunizacije i vakcinizacije koji posredno štiti cjelokupno društvo, program edukacije o seksualnom i reproduktivnom zdravlju koji ima brojne reperkusije na demografske trendove i uspostavljanje zdravih osnova za održivu porodicu, programi podrške roditeljstvu, programi podrške starim licima. Na kraju, sa stanovišta Glavnog grada, kao najmnogoljudnije zajednice u Crnoj Gori, sa velikom frekvencijom mladih ljudi, programi jačanja prevencije, ali i liječenja od zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, zauzimaju značajno mjesto sa stanovišta dugoročnog i održivog planiranja ljudskih resursa i kapaciteta.

Aktivnost 1: Efikasno sprovoditi javno-zdravstvene programe na lokalnom nivou

Nacionalnom strategijom održivog razvoja definisano je da je zdravlje populacije potencijalno najvažniji resurs društva u svim segmentima razvoja, te da ona doprinosi njegovom daljem socijalnom i ekonomskom napretku. Zbog toga su kao prva grupa resursa od značaja za održivost definisani upravo ljudski resursi. Jedna od glavnih determinanti razvoja ljudskih resursa je upravo zdravlje populacije. Iako se najveći broj zdravstvenih programa definiše i sprovodi sa nivoa nacionalnih institucija, nivo lokalnih zajednica je veoma važan za podršku, promociju i adekvatnu implementaciju ovih programa.

Jedan od takvih programa je i program vakcinacije i imunizacije koji je posebno aktuelizovan u posljednjih nekoliko godina. Naime, iz razloga kampanje koja se u svjetskoj javnosti vodi protiv vakcinacije i imunizacije, ova aktivnost dobija na značaju. U dokumentu pod nazivom Zdravstveni profil Glavnog grada Podgorice dati su podaci o procentu imunizovane djece obaveznim vakcinama iz Programa imunizacije u periodu od 2011-2015. godine na teritoriji Podgorice. Iako se radi o relativno visokim procentima, zapaža se trend pada. Tako je, na primjer, obuhvat vakcinisane djece BCG vakcinom 2011. godine iznosio 94.7%, a 2014. godine 83%, dok je obuhvat djece vakcinisane DTP/DTaP vakcinom 2011. godine iznosi 91.6%, a 2014. godine 86.8%. Izuzetno je važno mobilisati raspoložive resurse, kako bi se programima edukacije roditelji informisali o važnosti vakcinacije i ovi trendovi preokrenuli. Dakle, iako možemo govoriti o relativno visokom obuhvatu obaveznim vakcinacijama, ne treba prenebregnuti određene teškoće koje onemogućavaju ostvarivanje nacionalno definisanog cilja od najmanje 95% vakcinisane djece u svim opštinama, kao što su „teško dostupne i socijalno ugrožene grupe stanovništva, kontinuitet u snabdijevanju vakcinama, jačanje antivakcionalnih lobija“. Posebnu poteškoću predstavlja pristup populacionim grupama visokog rizika kao što je romska populacija.

Drugi program čija je implementacija na lokalnom nivou izuzetno bitna je program očuvanja i unapređenja seksualnog i reproduktivnog zdravlja. Naime, činjenično je utvrđeno da povećanje edukacije i dostupnost efektivnih kontraceptivnih metoda smanjuju broj namjernih prekida trudnoće, kao i broj nezbrinute i ostavljene djece. Podaci Instituta za javno zdravlje ukazuju na pozitivan trend i na to da je broj prekida trudnoće u Glavnom gradu u posljednjim godinama u padu, ali se na ovaj podatak ne možemo do kraja osloniti jer privatne ginekološke ordinacije ne prijavljuju tačan broj abortusa koje sprovode. Prema podacima MICS3 istraživanja skoro trećina udatih žena ili žena koje žive u zajednici sa partnerom ima nezadovoljavajuću kontracepciju. Kako bi se ženama i porodicama uopšte omogućilo ostvarivanje reprodukcije na željeni i zdrav način treba raditi na unaprjeđenju pristupa adekvatnim visoko kvalitetnim uslugama iz oblasti seksualno reproduktivnog zdravlja, a posebno na edukaciji i savjetovanju. Ovo se posebno odnosi na marginalizovane socijalne grupe kao što su žene romske populacije.

Sa druge strane, podrška roditeljstvu i planiranom roditeljstvu je od izuzetnog značaja za unapređenje demografskih trendova na nivou grada. U tom smislu programi kao što su Program škole za trudnice koji je organizovan pri Domu zdravlja u Podgorici ili slični programi podrške koji se organizuju u saradnji sa nevladinim organizacijama.

Iako podaci govore o trendu rasta broja stanovnika Glavnog grada, glavni razlog nije natalitet, već doseljavanje iz drugih krajeva države, iz ekonomskih i sličnih razloga. NSOR definiše stara lica kao značajan ljudski i društveni resurs koji treba posebno njegovati kroz programe ublažavanja posljedica starenja. Zato posebnu pažnju treba posvetiti populaciji starih lica čiji je život i funkcionisanje praćen brojnim izazovima. Brojni programi ovog tipa se već realizuju na

teritoriji Podgorice, ali ih i dalje treba razvijati, jačati i promovisati kako njihovo korišćenje ne bi bilo stigmatizirano tradicionalnim shvatanjima zajednice.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Efikasno sprovoditi javno-zdravstvene programe na lokalnom nivou**“ Glavni grad će doprinijeti uspješnije implementaciji mjeru 1.2.1 „**1 Unaprijediti zdravstvenu zaštitu majki i novorođenčadi i ostalih osjetljivih i ugroženih grupa stanovništva**“ i podmjeru 1.2.1.2, 1.2.1.3, 1.2.1.4 Akcionog plana NSOR 2030.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretariat za rad, mlade i socijalno staranje.

Aktivnost 2: Ojačati prevenciju i liječenje od zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, uključujući zloupotrebu opojnih droga

Jedna od najbitnijih strateških ciljeva NSOR-a je unapređenje zdravlja građana u svim uzrastima i smanjenje nejednakosti u zdravlju. Kao jedna od najbitnijih prijetnji zdravlju građana Glavnog grada može se smatrati narastajući problem zloupotrebe psihoaktivnih supstanci. Skupština Glavnog grada Podgorice je 2008. godine osnovala Javnu ustanovu za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci koja se specijalizuje za tretman bolesti zavisnosti. Ovaj tretman obuhvata 12 mjeseci rezidencijalne terapije koja uključuje adaptaciju, rehabilitaciju i resocijalizaciju, nakon koje slijedi 12 mjeseci nerezidencijalnog tretmana. Od 2015. godine kapaciteti ustanove su prošireni otvaranjem ženskog paviljona i SOS linije za zavisnike. Javna ustanova sprovodi i određene preventive projekte za srednjoškolce kao što su „Otvori oči – ti biraš“, i sarađuje sa civilnim sektorom u cilju kreiranja sveobuhvatne sigurnosne mreže za zavisnike od psihoaktivnih supstanci.

Ipak, dostupni podaci ukazuju na porast bolesti zavisnosti, posebno među mladima. ESPAD istraživanje koje je 2011. godine sproveo Institut za javno zdravlje ukazuju na stabilan trend rasta broja korisnika psihoaktivnih supstanci i zavisnika, te na to da se starosna granica prvog kontakta sa ovim supstancama spušta na niže (14 godina).

Iz svega navedenog, u narednom periodu bi trebalo pojačati aktivnosti po pitanju prevencije i preventivnog djelovanja među mlađom populacijom kada je u pitanju zloupotreba psihoaktivnih supstanci. Tu bi posebnu ulogu trebalo da imaju institucije kao što su Kancelarija za prevenciju bolesti zavisnosti i Centar za mentalno zdravlje pri Domu zdravlja u Podgorici.

U cilju adekvatnog kontakta i uticaja na mlađe, neophodno je dalje jačati saradnju sa organizacijama civilnog društva koje imaju kapaciteta da preuzmu bitnu ulogu prevencije i savjetovanja.

Kada je u pitanju JU za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci neophodno ju je kadrovska ojačati stručnjacima u oblasti radne terapije. U tom smislu bi trebalo doprinijeti smanjenju barijera za socijalno preduzetništvo koje bi omogućilo sticanje materijalne koristi od proizvoda koji nastanu u okviru radne terapije, čime bi se dalje ekonomski osnaživao položaj bivših zavisnika.

Na kraju, neophodno je poboljšati koordinaciju i komunikaciju svih formalnih i neformalnih institucija koje se bave pitanjem prevencije zloupotrebe psihoaktivnih supstanci kako bi učinak bio što efikasniji i kako bi se trend rasta zavisnika okrenuo u negativnom pravcu.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Ojačati prevenciju i lijeчење od zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, uključujući zloupotrebu opojnih droga**“ Glavni grad će doprinijeti uspješnijoj implementaciji mjere 1.2.2 „**Povećati fokus na promociji zdravog života, prevenciju i kontrolu bolesti**“ i podmjere 1.2.2.3 Akcionog plana NSOR 2030.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretarijat za rad, mlade i socijalno staranje, JU za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci, Kancelarija za prevenciju bolesti zavisnosti.

3. Akcioni Plan /društveni resursi/

GRUPA NAC. RESURSA	BROJ NSOR STRATEŠKOG CILJA					
DRUŠTVENI RESURSI	STIMULISATI AKTIVAN ODNOS KLJUČNIH AKTERA PREMA ODRŽIVOSTI RAZVOJA					
Br. NSOR MJERE	Broj NSOR podmjere	Lokalna aktivnost	Lokalne akcije - projekti	Usklađenost sa postojećim lokalnim planovima	INDIKATORI	CILJNI ISHOD
PRIORITETNA TEMA: OSNAŽIVANJE PORODICE I BORBA PROTIV DISKRIMINACIJE						

2.1.1	2.1.1.2	3. Obezbijediti podršku rizičnim porodicama i unaprijediti sistem zaštite djece bez roditeljskog staranja	3.1 Sprovoditi programe edukacije za odgovorno roditeljstvo. 3.2 Sprovoditi programa motivacije i animacije odgovarajućih porodica za bavljenje porodičnim smještajem. 3.3 Promovisati hraniteljstvo i razvijati podršku hraniteljskim porodicama. 3.4 Sprovoditi programa zaštićenog stanovanja za mlade bez roditeljskog staranja. 3.5 Obezbijediti finansijska sredstva za visokoškolsko obrazovanje mladih bez roditeljskog staranja. 3.6 Razvijati savjetodavnu podršku djeci pod rizikom od marginalizacije. 3.7 Razvijati infrastrukturu i stručni kapacitet profesionalaca koji pružaju podršku djeci u riziku od marginalizacije.	<i>Lokalni program prevencije neprihvatljivog ponašanja djece i mladih u Glavnom gradu 2014-2018</i> <i>Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije – razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite u glavnom gradu Podgorici, 2014-2018</i> <i>Zdravstveni profil grada Podgorice 2016.</i>	SDG 3.7.1, LNI 31, Udio žena reproduktivne dobi (starosti 15-49 godina) čija je potreba za planiranjem porodice zadovoljena modernim metodama SDG 3.7.2, LNI 32, Stopa nataliteta kod adolescenata (uzrast 10-14 godina; uzrast 15-19 godina) na 1.000 žena u toj starosnoj grupi SDG 16.2.1, LNI 33, Udio djece u dobi od	Broj maloljetničkih trudnoća < 1% i među Romkinjama < 10% Zadovoljena potreba za kontracepcijom žena koje su u zajednici ili braku > 90% i ženama romske populacije >75% Stabilan rast procenta roditelja koji ne opravdavaju batine kao čin vaspitanja >60% Stabilan rast udjela djece bez roditeljskog staranja koja se smještaju u hraniteljske porodice
-------	---------	--	--	---	--	--

				1 do 17 godina koja su doživjela bilo koju vrstu fizičkog kažnjavanja i/ili psihičke agresije od strane njihovih staratelja u prošlim mjesec dana KAP UNICEF, LNI 34, Udio roditelja koji ne opravdavaju batine kao čin vaspitanja NID01 MRSS, LNI 35, Broj djece smještene u hraniteljske porodice NID03 MRSS, LNI 36, Broj žrtava nasilja u porodici kojima je pružena usluga opšte podrške na godišnjem nivou po 1) vrsti usluge, 2) pružaocu, 3) opštini NID16 MRSS, LNI 37, Broj djece žrtava nasilja u porodici koja su koristila usluge podrške (uključujući psihološko savjetovanje) u odnosu na ukupan broj identifikovane djece žrtava na godišnjem nivou;	
2.1.2	2.1.2.6	4. Usvajati i efikasno	4.1 Unapređivati ljudska prava žena i rodnu ravnopravnost kroz uspostavljanje društva jednakih mogućnosti i eliminisanje rodne diskriminacije, posebno kod osjetljivih grupa	<i>Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije – razvoj</i>	SDG 5.2.1, LNI 38, Udio žena i djevojčica

	sprovoditi politike rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena	<p>(žene sa invaliditetom, pripadnice nacionalnih manjina i posebno romske populacije, žene u ruralnim područjima, samohrane majke, žene starije dobi), integraciju principa rodne ravnopravnosti prikom izrade i primjene svih lokalnih dokumenta i djelovanja lokalnih tijela, edukaciju, sprovođenje međunarodnih instrumenata i promociju antidiskriminacionog zakonodavstva.</p> <p>4.2 Povezati zaposlenost žena (posebno teže zapošljivih kategorija), podsticati žensko preduzetništvo i samozapošljavanje, dodjeljivati kredite za ženski biznis, organizovati sistem podrške zaposlenim ženama za brigu o porodici i promocija i sprovođenje antidiskriminacionog zakonodavstva u oblasti radnog prava.</p> <p>4.3 Organizovati programe preventivnog djelovanja u slučaju malignih bolesti, posebno kod osoba ženskog pola. Organizovati programe podrške i dostupnosti zdravstvene zaštite osjetljivim grupama žena. Organizovana i dostupna savjetnodavna i preventivna podrška ženama kada je u pitanju zdravstvena zaštita.</p> <p>4.4 Suzbiti sve oblike nasilja nad ženama i nasilja u porodici i unaprijediti položaj i zaštitu žrtava svih oblika nasilja, posebno ekonomsko osnaživati žene – žrtve nasilja, razvijati lokalne usluge podrške za žrtve nasilja, razvijati savjetodavne, terapijske i socijalno-edukativne usluge za žrtve nasilja. Takođe, treba unaprijediti sistem vođenja statističkih podataka i praćenja funkcionisanja sistema zaštite od nasilja nad ženama, te povećati nivo informisanosti javnosti o posljedicama nasilja.</p> <p>4.5 Boriti se protiv rodnih stereotipa, povećavati vidljivost primjene politika rodne ravnopravnosti, unapređenje ravnopravnosti u oblasti kulture i podsticati medijsku promociju uspješnih žena, te publikovanje literature koja promoviše rodnu ravnopravnost.</p> <p>4.6 Obezbjedivanje ravnopravnog učešća žena i muškaraca na svim nivoima odlučivanja. Posebno povećavati učešće žena pripadnica osjetljivih grupa (RE, OSI) u političkom životu.</p>	<i>lokalnih usluga socijalne zaštite u glavnom gradu Podgorici, 2014-2018</i> <i>Akcioni plan za postizanje rodne ravnopravnosti u Glavnom gradu za period 2016-2017.</i> <i>Strategija za borbu protiv trgovine ljudima 2012-2018.</i>	u dobi od 15 godina i starijih koje su u partnerskom odnosu bile izložene fizičkom, seksualnom ili psihičkom nasilju od strane sadašnjeg ili bivšeg intimnog partnera, u prethodnih 12 mjeseci, prema obliku nasilja i prema starosnoj dobi SDG 5.2.2, LNI 39, Udio žena i djevojčica u dobi od 15 godina i starijih koje su bile izložene seksualnom nasilju od strane osoba mimo intimnog partnera, u prethodnih 12 mjeseci, po starosnoj dobi i mjestu dešavanja SDG 5.5.1, LNI 40, Udio mesta koje žene imaju u lokalnom parlamentu SDG 5.5.2, LNI 41, Udio žena na rukovodećim mjestima u opštini NID 31, MLJMP MDG 3.1, LNI 42, Stopa zaposlenosti žena NID 32, MLJMP MDG	parlamentu > 40% Stopa nezaposlenosti žena < 9%
--	--	--	---	--	--

					3.1.2, LNI 43, Nezaposlenost žena SDG 5.6.1, LNI 44, Udio žena starosne dobi od 15-49 godina, koje donose svoje informisane odluke u vezi sa seksualnim odnosima, upotrebo kontracepcije i reproduktivnim zdravljem LNI 45, GII Indeks rodne nejednakosti	
2.1.3	2.1.3.6	5. Obezbijediti integraciju Roma i Egipćana u život Glavnog grada	5.1 Razvijati sistem podrške romskim porodicama posebno u procesu dobijanja dokumenata. 5.2 Razvijati programe podrške mladih Romima koji ne pohađaju školu. 5.3 Razvijati podrške Romima (posebno mladima) u nalaženju zaposlenja. Organizacija programa ekonomskog osnaživanja RE. 5.4 Kontinuirano pružati podršku programima inkluzije za djecu romske populacije. 5.5 Uključivati pripadnike RE populacije u političko odlučivanje na lokalnom nivou.	<i>Lokalni program prevencije neprihvatljivog ponašanja djece i mladih u Glavnom gradu 2014-2018</i>	SDG 16.7.1, LNI 46, Udio radnih mesta (po polu, starosnoj dobi, osobama sa invaliditetom i populacionim grupama) u javnim institucijama (nacionalna i lokalna zakonodavna tijela, javna služba, i pravosuđe) u poređenju sa raspodjelom na nivou države – disagregacija u odnosu na pripadnost romskoj populaciji NID37, MLJMP, LNI 47, Broj upisane romske i egipćanske djece u osnovnom obrazovanju u Crnoj	Trend smanjenja stope nezaposlenosti RE populacije Trend rasta broja upisane romske i egipćanske djece u osnovnom obrazovanju Trend smanjenja broja romske i egipćanske djece koja napuste osnovnu školu Trend smanjenja etničke distance prema romskoj populaciji Rast udjela romske djece ispod 5 godina čije je rođenje registrovano

				Gori NID38, MLJMP, LNI 48, Procenat drop outa romske i egipćanske djece u osnovnom obrazovanju u Crnoj Gori NID38 MLJMP, LNI 49, Nivo etničke distance u Crnoj Gori SDG 16.9.1, LNI 50, Udio romske djece ispod 5 godina starosti čije je rođenje registrovano kod organa nadležnog za građanske registre, po godinama	
2.1.4	2.1.4.2 2.1.4.3 2.1.4.4 2.1.4.5	6. Unaprijediti kvalitet života LGBT osoba gradu i eliminisati diskriminaciju	6.1 Unaprijediti društveni ambijent za prihvatanje LGBT osoba u Glavnom gradu i povećati informisanost o međunarodnim standardima u vezi s LGBT problematikom. 6.2 Promovisati politiku jednakog tretmana i zaštitu od diskriminacije na nivou lokalne zajednice.	SDG 16.7.2, LNI 51, Udio populacije koja vjeruje da je odlučivanje inkluzivno i responzivno, po polu, starosnoj dobi, invaliditetu i populacionoj grupi SDG 16.b.1, LNI 52, Udio stanovništva koji je prijavio da se lično osjećao diskriminisano ili šikanirano u proteklih 12 mjeseci na osnovu diskriminišućeg razloga koji je zabranjen	

					međunarodnim humanitarnim pravom	
2.1.5	2.1.5.1 2.1.5.2 2.1.5.5 2.1.5.6	7. Eliminisati diskriminaciju i unaprijediti kvalitet života osoba sa invaliditetom	7.1 Razvijati savjetodavnu, terapijsku, socijalno-edukativnu podršku za lica sa invaliditetom. 7.2 Nastaviti sa projektima obezbjeđivanja pristupačnosti za javnim objektima za lica sa invaliditetom. 7.3 Promovosati aktivnosti usmjerene na obezbjeđivanje pristupačnosti objektima u privatnom sektoru.	<i>Lokalni program prevencije neprihvatljivog ponašanja djece i mladih u Glavnom gradu – Podgorica</i> <i>2014-2018</i> <i>Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije – razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite u glavnom gradu Podgorici, 2014-2018</i>	SDG 16.7.1, LNI 53, Udio radnih mjesta (po polu, starosnoj dobi, osobama sa invaliditetom i populacionim grupama) u javnim institucijama (nacionalna i lokalna zakonodavna tijela, javna služba, i pravosuđe) u poređenju sa raspodjelom na nivou države SDG 16.7.2, LNI 54, Udio populacije koja vjeruje da je odlučivanje inkluzivno i responzivno, po polu, starosnoj dobi, invaliditetu i populacionoj grupi SDG 16.b.1, LNI 55, Udio stanovništva koji je prijavio da se lično osjećao diskriminisano ili šikanirano u proteklih 12 mjeseci na osnovu diskriminišućeg razloga koji je zabranjen međunarodnim humanitarnim	Trend rasta broja javnih i privatnih objekata koja su pristupačna licima sa invaliditetom Trend rasta broja lica sa invaliditetom koja rade

					pravom	
2.1.6	2.1.6.5	8. Eliminisati diskriminaciju i unaprijediti kvalitet života starih lica	8.1 Sprovoditi kampanje za pozitivan odnos prema starenju kao prirodnom procesu. 8.2 Organizovati programe za društveno aktiviranje starih lica. Sprovoditi borbe protiv stigmatizacije starosti. 8.3 Organizovati promotivne i edukativne kampanje o nasilju nad stariim licima, te jačati sistem podrške i brige o starima koje su žrtve bilo kog oblika nasilja.	<i>Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije – razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite u glavnem gradu Podgorici, 2014-2018</i>	SDG 16.7.2, LNI 56, Udio populacije koja vjeruje da je odlučivanje inkluzivno i responzivno, po polu, starosnoj dobi, invaliditetu i populacionoj grupi SDG 16.b.1, LNI 57, Udio stanovništva koji je prijavio da se lično osjećao diskriminisano ili šikanirano u proteklih 12 mjeseci na osnovu diskriminišućeg razloga koji je zabranjen međunarodnim humanitarnim pravom	Trend rasta broja starih lica koja koriste neki od lokalnih programa podrške
2.1.7	2.1.7.2	9. Unaprijediti postojeća i stvarati nova partnerstva i strateška partnerstva sa civilnim sektorom 10. Razvijati mreže volontera i promovisanje volonterskog	9.1 Stimulisati saradnju sa strateškim partnerima iz civilnog sektora u oblasti promovisanja aktivnog života, i zdravih stilova života, prevencije i liječenja od zloupotrebe opojnih droga, zloupotrebe alkohola i duvana, u oblasti razbijanja stigme i predrasuda i diskriminacije svih osjetljivih grupa. 9.2 Stvoriti institucionalne i normativne uslove za povećanje aktivizma mladih. Motivisati mlade za veće uključivanje u život društva. 9.3 Uključivati civilni sektora u donošenje odluka na lokalnom nivou. 10.1 Uspostaviti različite programa razvoja i promocije volonterizma, motivisanja za rad volontera i njihove stalne edukacije. 10.2 Osnovati volonterske organizacije i realizovati volonterske programe u gradu (u ustanovama Glavnog grada, javnim zdravstvenim ustanovama, NVO, organizacijama koje	<i>Lokalni program prevencije neprihvatljivog ponašanja djece i mladih u Glavnom gradu – Podgorica 2014-2018</i> <i>Plan akcije za mlade 2014-2019</i>	SDG 17.17.1, LNI 58, Iznos opredijeljenih sredstava za javno-privatna partnerstva i partnerstva civilnog društva NID65, LNI 59, Broj priloga nevladinim organizacijama tokom javnih rasprava o nacrtima propisa i strategija na nivou Glavnog grada	Trend rasta broja predstavnika civilnog društva i uopšte građana koji učestvuju u raspravama o nacrtima propisa i strategija na nivou Glavnog grada

		rada	se bave pitanjima OSI d r.)		godišnjem nivou.	
DRUŠTVENI RESURSI	RAZVITI SISTEM VRJEDNOSTI U SKLADU SA CILJEVIMA ODRŽIVOG RAZVOJA ZAJEDNICE					
PRIORITETNA TEMA: PROMOVISATI DRUŠVENO ODGOVORNO POSLOVANJE I FILANTROPIJU						
2.2.2		11. Podsticati razvoj filantropije	11.1 Uklanjati barijere za socijalno preduzetništvo u skladu sa lokalnim mogućnostima. 11.2 Podsticati privrednike na društveno odgovorno poslovanje i podršku društvu. Spajanje partnera iz oblasti privrede i socijalne zaštite u cilju nalaženja održivih rješenja za društvene probleme.		NID52 MK, LNI 60, Stepen međuljudskog povjerenja	Trend rasta broja partnerstava koja su sklopljena između privrede i socijalne zaštite
DRUŠTVENI RESURSI	2.4 PREVAZIĆI PROBLEM MENADŽERSKOG DEFICITA I OJAČATI DRUŠTVENO ODGOVORNO POSLOVANJE					
PRIORITETNA TEMA: UKLUJUĆIVANJE MLADIH NA TRŽIŠTE RADA						
2.4.1	2.4.1.1 2.4.1.5	12. Osposobiti mlade za uključivanje na tržište rada nakon završetka redovnog obrazovanja	12.1 Organizovati prakse za studente i učenike kod lokalnih poslodavaca. 12.2 Podržati mlade u pokretanju sopstvenog biznisa.	<i>Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije – razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite u glavnom gradu Podgorici, 2014-2018</i> <i>Strateški plan razvoja glavnog grada Podgorice 2012-2017</i>	NIE 66 MN, LNI 61, Broj centara izvrsnosti i broj aplikacija u međunarodnim programima saradnje u oblasti istraživanja i razvoja NIE67, LNI 62, Broj pokrenutih programa cijeloživotnog učenja za povećanje inovativnih potencijala i obrazovanje menadžera	Trend rasta broja organizovanih i sprovedenih praksi kod lokalnih poslodavaca. Trend rasta broja podržanih biznis inicijativa mladih.
DRUŠTVENI RESURSI	2.5 STIMULISATI ZAPOŠLJIVOST I SOCIJALNU INKLUIZIJU					

PRIORITETNA TEMA: USPOSTAVITI MREŽU PODRŠKE I SIGURNOSTI ZA SOCIJALNO UGROŽENE

2.5.2	2.5.2.5 2.5.2.9 2.5.2.19	13. Kreirati mrežu podrške i sigurnosti za socijalno ugrožene i osobe u riziku od marginalizacije	<p>13.1 Unaprijediti usluge podrške materijalno ugroženim licima, uključujući unapređenje usluga narodne kuhinje i sloništa za beskućnike.</p> <p>13.2 Razvijati mjera socijalne zaštite stanovništva uključujući izgradnju i unapređenje postojećih kapaciteta, objekata za socijalno stanovanje, doma za stara i nemoćna lica, centra za radnu integraciju lica sa invaliditetom, objekata za dnevni boravak djece sa smetnjama u razvoju, objekata za stanovanje lica bez roditeljskog staranja, objekta za internu raseljena lica i sigurne ženske kuće.</p>	<p><i>Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije – razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite u Glavnem gradu Podgorici 2014-2018</i></p> <p><i>Strateški plan razvoja glavnog grada Podgorice 2012-2017</i></p>	<p>SDG 2.1.1, LNI 63, Prevalencija neuhranjenosti</p> <p>SDG 1.1.1, LNI 64, Udio stanovništva ispod međunarodne linije siromaštva, po polu, starosti, radnom statusu i geografskoj lokaciji (urbana / ruralna)</p> <p>SDG 1.2.1, LNI 65, Udio stanovništva koje živi ispod nacionalne linije siromaštva, po polu i starosti</p> <p>SDG 1.2.2, LNI 66, Udio muškaraca, žena i djece svih uzrasta koji žive u siromaštву u svim svojim dimenzijama prema nacionalnim definicijama</p> <p>SDG 8.5.2, LNI 67, Stopa nezaposlenosti, po polu, starosnoj dobi i osobama sa invaliditetom</p> <p>SDG 10.2.1, LNI 68, Udio stanovništva koji živi ispod 50 procenata srednjeg</p>	<p>Udio nezaposlenosti < 9%</p> <p>Stopa dugoročne nezaposlenosti < 7%</p> <p>Trend smanjenja stanovništa koje živi ispit apsolutne linije siromaštva</p> <p>Stopa siromaštva < 5%</p> <p>Gini index < 20%</p>
-------	--------------------------------	--	--	---	---	--

				prihoda, po starosnoj dobi, polu i osobama sa invaliditetom	
				NID19 MONSTAT, MDG 1.4.1, LNI 69, Stopa nezaposlenosti ukupno i po polu po Anketi o radnoj snazi	
				NID20 MONSTAT, MDG 1.4.2, LNI 70, Stopa dugoročne nezaposlenosti po Anketi o radnoj snazi	
				NIE01 MONSTAT, LNI 71, Stopa zaposlenosti po Anketi o radnoj snazi	
				NIE02 MRSS, LNI 72, Udio neformalnog rada (istraživanje)	
				NID21 MONSTAT, MDG 1.1.1, LNI 73, Stopa siromaštva	
				NID22 MONSTAT, MDG 1.1.2, LNI 74, Jaz siromaštva	
				NID23 MONSTAT, MDG 1.1.3, LNI 75, Oštrina siromaštva	
				NID24 MONSTAT, MDG 1.2.1, LNI 76, Gini koeficijent	
				NID 25 MONSTAT, MDG 1.2.2, LNI 77,	

				Odnos kvintilnih udjela (odnos prosječne potrošnje 20% najbogatijih i 20 % najsiromašnijih) NID26 MRSS, LNI 78, Broj maloljetnih korisnika socijalne zaštite po polu NID27 MRSS, LNI 79, Broj punoljetnih korisnika socijalne zaštite po polu MIWB01, LNI 80, Procenat populacije ispod nacionalne linije siromaštva	
2.5.3	2.5.3.3	14. Kreirati programe za smanjenje predrasuda i stigme, te resocijalizaciju i podršku bivšim korisnicima opojnih droga	14.1 Podsticati saradnju između različitih aktera, razvijati partnerske odnose sa civilnim društvom u svim sferama po pitanju droga, uključuju i jačanje uloge nevladinih organizacija. 14.2 Podsticati razvoj programa socijalne zaštite za zavisnike/ce od droga, Javne ustanove za rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika PAS, terapijskih zajednica i komuna, organizacija civilnog društva, uključuju i i programe za smanjenje štete, što e sprječiti socijalnu isključenost zavisnika i diskriminaciju. Ovo se podjednako odnosi na programe i aktivnosti u okviru socijalnog staranja u zatvorima i korektivnim institucijama.	LID 1 Broj projekata realizovanih u oblasti smanjenja predrasuda, stigme, te u cilju resocijalizacije bivših korisnika opojnih droga	Trend rasta broja projekata
DRUŠTVENI RESURSI	2.6 UNAPRIJEDITI ZNAČAJ KULTURE KAO TEMELJNE VRJEDNOSTI DUHOVNOG, DRUŠVENOG I EKONOMSKOG RAZVOJA KOJA ZNATNO UNAPREĐUJE KVALITET ŽIVOTA GRAĐANA				
PRIORITETNA TEMA: USPOSTAVLJANJE SAVREMENIH I INKLUSIVNIH KULTURNIH PRAKSI					
2.6.3	2.6.3.4	15. Uspostavljati savremene i inkluzivne	15.1 Realizovati nove kulturne sadržaje savremenog kulturno umjetničkog stvaralaštva namijenjene mladim i podsticati kulturno – umjetničko stvaralaštvo mlađih. 15.2 Podržavati organizaciju festivala savremenog i amaterskog stvaralaštva, posebno	Plan akcije za mlade Glavnog grada 2014-2019	SDG 11.7.1, LNI 81, Prosječni udio izgrađenog područja gradova koji je

		kultурне праксе	onih koji su programski orientisani na kulturno - umjetničko stvaralaštvo namijenjeno mladima kao i stvaralaštvo mladih. Podržati organizaciju Džada film festivala, Podgorica film festivala, Festivala folklora, Džez festivala, Underhill festivala i Festivala internacionalnog alternativnog teatra FIAT.		otvoren prostor za javnu upotrebu za sve, po polu, starosnoj dobi i osobama sa invaliditetom	
2.6.4		16. Podsticati kulturno bogatstvo i potencijal	<p>16.1 Stvarati bolje uslove za razvoj kulture i sporta kroz adaptaciju i rekonstrukciju postojećih kulturno-sportskih objekata i nabavku potrebne tehničke opreme, posebno natkrivanje vaterpolo bazena, rekonstrukcija male sale Sportskog centra Morača, i rekonstrukcija Stadiona malih sportova.</p> <p>16.2 Promovisati i podržavati inkluzivne i kulturne i sportske projekte i programme.</p>	<i>Strateški plan razvoja glavnog grada Podgorice 2012-2017</i> <i>Plan akcije za mlađe Glavnog grada 2014-2019</i>	NID49 MK, LNI 82, Indeks promovisanja učešća kulturnih poslenika i manjina u izradi i implementaciji kulturnih politika, mjera i programa koji se na njih odnose	
DRUŠTVENI RESURSI	2.7 USPOSTAVITI EFIKASAN I SAVREMEN SISTEM INTEGRALNE ZAŠTITE, UPRAVLJANJA I ODRŽIVOG KORIŠĆENJA KULTURNE BAŠTINE I PREDJELA					
PRIORITETNA TEMA: ZAŠTITITI KULTURNU BAŠTINU NA LOKALNOM NIVOU						
2.7.1	2.7.1.1	17. Uspostaviti efikasan sistem zaštite kulturne baštine	<p>17.1 Podržavati arheološka istraživanja i kvalitetnu konzervaciju pokretnih i nepokretnih kulturnih dobara, posebno na lokalitetu Duklje, Sahat kule, Meduna, Momišića, lokaliteta Vujačića mahale, tumula Doljani, Medene stijene, tvrđave na Ribnici i mjestima gdje su otkrivene praistorijske grobnice.</p> <p>17.2 Sprovoditi projekte s fokusom na revitalizaciji kulturnih, vjerskih i drugih objekata na teritoriji Glavnog grada.</p>	<i>Strateški plan razvoja glavnog grada Podgorice 2012-2017</i>	SDG 11.4.1, LNI 83, Ukupni izdaci (javni i privatni) po glavi stanovnika potrošeni na zaštitu i očuvanje cjelokupne kulturne i prirodne baštine, po vrsti baštine (kulturna, prirodna, mješovita, sa oznamkom Centra za svjetsku baštinu), nivou vlasti (nacionalne, regionalne i lokalne/opštinske), vrsti troškova (operativni rashodi/investicije) i vrsti	Trend rasta izdvajanja (javnih i privatnih) po glavi stanovnika potrošenih za zaštitu i očuvanje kulturne i prirodne baštine

					privatnog finansiranja (donacije u naturi, privatni neprofitni sektor, sponzorstvo)	
2.8.1	2.8.1.2 2.8.1.3 2.8.1.4	18. Unaprijediti saobraćajnu i ostalu infrastrukturu	18.1 Utvrditi optimalni broj taxi vozila na teritoriji Podgorice i ograničiti broj dozvola za taxi vozila. Uvesti ekološka taxi vozila na područjima saobraćajnih uskih grla. 18.2 Realizacija ove aktivnosti takođe podrazumijeva realizaciju akcija u okviru aktivnosti 4. Podsticati razvoj zelene infrastrukture doprinose koje je definisana u okviru prirodnih resursa.	<i>Strateški plan razvoja glavnog grada Podgorice 2012-2017</i>	SDG 9.a.1, LNI 84, Ukupna zvanična međunarodna podrška (zvanična razvojna pomoć + drugi razvojni tokovi) za infrastrukturu NID63 MK, LNI 85, Indeks razvijenosti JLS NID64 MK, LNI 86, Indeks konkurentnosti JLS	Rast indeksa razvijenosti Rast indeksa konkurenčnosti

3.1 Aktivnosti i akcije u oblasti društvenih resursa

U grupi društvenih resursa Akcioni plan za održivi razvoj Glavnog grada definiše 16 aktivnosti grupisanih u šest prioritetnih tema:

PRIORITETNA TEMA: OSNAŽIVANJE PORODICE I BORBA PROTIV DISKRIMINACIJE

- Obezbijediti podršku rizičnim porodicama i unaprijediti sistem zaštite djece bez roditeljskog staranja
- Usvajati i efikasno sprovoditi politike rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena
- Obezbijediti integraciju Roma i Egipćana u život Glavnog grada
- Unaprijediti kvalitet života LGBT osoba u Glavnom gradu i eliminisati diskriminaciju
- Eliminisati diskriminaciju i unaprijediti kvalitet života osoba sa invaliditetom
- Eliminisati diskriminaciju i unaprijediti kvalitet života starih lica u Glavnom gradu
- Unaprijediti postojeća i stvarati nova partnerstva i strateška partnerstva sa civilnim sektorom
- Razvijati mreže volontera i promovisati volonterski rad u lokalnoj zajednici.

PRIORITETNA TEMA: PROMOVISATI DRUŠTVENO ODGOVORNO POSLOVANJE I FILANTROPIJU

- Podsticati razvoj filantropije na lokalnom nivou.

PRIORITETNA TEMA: UKLJUČIVANJE MLADIH NA TRŽIŠTE RADA

- Ospozobiti mlade za uključivanje na tržište rada nakon završetka redovnog obrazovanja.

PRIORITETNA TEMA: USPOSTAVITI MREŽU PODRŠKE I SIGURNOSTI ZA SOCIJALNO UGROŽENE

- Kreirati mrežu podrške i sigurnost za socijalno ugrožene i osobe u riziku od marginalizacije
- Kreirati programe za smanjenje predrasuda i stigma, te resocijalizaciju i podršku bivšim korisnicima opojnih droga.

PRIORITETNA TEMA: USPOSTAVLJANJE SAVREMENIH I INKLUVIVNIH KULTURNIH PRAKSI

- Uspostavljati savremene i inkluzivne kulturne prakse
- Podsticati kulturno bogatstvo i potencijal.

PRIORITETNA TEMA: ZAŠТИTI KULTURNU BAŠTINU NA LOKALNOM NIVOU

- Unaprijediti efikasan sistem zaštite kulturne baštine na lokalnom nivou

- Unaprijediti saobraćajnu i ostalu infrastrukturu.

Mjere koje su definisane u ovom dijelu predstavljaju odgovor Glavnog grada na prioritete koje izdvaja NSOR u oblasti razvoja društvenih resursa. Naime, kako je istaknuto u samoj NSOR, pretpostavka da će napredak zajednice zavisiti isključivo od razvoja i inicijative pojedinca je dokazano neodrživa. Dokazano je da ulaganje u međuljudske odnose, društvenu koheziju, povjerenje među ljudima vodi razvoju „solidarnijeg, srećnijeg i održivijeg društva“².

Sa stanovišta lokalnog plana održivog razvoja prioriteti su osnaživanje pojedinačnih aktera i stvaranje uslova za skladniji suživot zajednice, razvijanje aktivnog odnosa prema održivom razvoju, te razvijanje vrijednosti solidarnog društva i društveno odgovornog poslovanja. Pored toga, prioritet je stimulisanje zapošljivosti i socijalne inkluzije marginalizovanih ili grupa pod rizikom od marginalizacije, unapređenje kulture i zaštita kulturno-istorijske baštine i predjela.

Aktivnost 3: Obezbijediti podršku rizičnim porodicama i unaprijediti sistem zaštite djece bez roditeljskog staranja

Iako je program zaštite djece bez roditeljskog staranja najvećim dijelom definisan nacionalnim pravnim okvirom i uglavnom u nadležnosti nacionalnih institucija, uloga lokalnih samouprava u smislu podrške implementaciji ovih programa je od izuzetne važnosti za njihov uspjeh. U tom smislu bi Glavni grad trebalo aktivnije da podrži programe edukacije za odgovorno roditeljstvo kako bi se smanjio broj napuštene djece bez roditeljskog staranja. Sa druge strane, treba promovisati i lokalno podržavati programe porodičnog smještaja i hraniteljstva. Naime, brojnim istraživanjima je potvrđeno da je za optimalan razvoj djeteta neophodno porodično okruženje koje institucionalni smještaj bez obzira na njegov kvalitet ne može nadomjestiti. Iako je u prethodnom periodu određena pažnja i napor posvećen promociji hraniteljstva kao oblika brige o djeci bez roditeljskog staranja, posebno posredstvom UNICEF-a i drugih međunarodnih organizacija, rezultati još uvijek nisu zadovoljavajući. Kampanja koju je sproveo UNICEF povećala je znanje među potencijalnim hraniteljskim porodicama, kao i interesovanje za smještanje djece u porodično okruženje i na taj način demonstrirala da za ovu vrstu pristupa zbrinjavanju postoji značajan potencijal. Stoga bi Glavni grad trebalo da nastavi sa aktivnostima koje su međunarodne organizacije započele. Posebno je važno da nastavi sa aktivnostima podrške djeci bez roditeljskog staranja nakon punoljetstva, kroz savjetodavne usluge, podršku u obezbjeđenju stanovanja i nalaženja zaposlenja. Kada je u pitanju ovaj problem, pokazalo se da postoji značajno interesovanje od strane privrede koja je spremna podržati dobro osmišljene akcije, te je odgovornost uprave Glavnog grada ne samo da sredstvima grada doprinese, već organizuje programe posredovanja iz kojih će se mobilisati ostatak neophodnih sredstava.

² Nacionalna strategija održivog razvoja, str. 31

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Obezbijediti podršku rizičnim porodicama i unaprijediti sistem zaštite djece bez roditeljskog staranja**“ Glavni grad će doprinijeti uspješnjoj implementaciji mjere 2.1.1 „**Obezbijediti preduslove za zdrav razvoj pojedinca u okviru porodice**“ i podmjere 2.1.1.2 Akcionog plana NSOR 2030.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretariat za rad, mlade i socijalno staranje.

Aktivnost 4: Usvajati i efikasno sprovoditi politike rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena

Glavni grad je donio Akcioni plan za postizanje rodne ravnopravnosti u Glavnog gradu za period 2016-2017. godine kojim je pored deklarisane posvećenosti principu ravnopravnosti, definisan i niz konkretnih aktivnosti kojima će taj princip biti sproveden. Za potrebe izrade Plana sprovedeno je i mapiranje zaposlenih u institucijama na nivou Grada po pitanju pola, koja je pokazala relativnu ujednačenost. Pored promocije i edukacije u ovoj oblasti, koja treba da bude kontinuirana aktivnost, akcenat u narednom periodu treba staviti na ekonomsko osnaživanje žena. U tom smislu treba nastaviti sa kontinuiranim prikupljanjem, analizom i objavljuvanjem podataka o zaposlenosti u odnosu na pol. Jedan od parametara koji do sada nije mjerjen je razlika u platama (tzv. gender pay gap) koji bi trebalo izmjeriti na nivou Grada kada je u pitanju privatni i javni sektor. Pored toga treba nastaviti sa aktivnim mjerama za zapošljavanje unaprjeđivanjem kreditnih linija i aranžmana za preduzetnice, kao i osnaživanjem žena da se počnu baviti preduzetništvom. Posebno je važno razviti programe za teže zapošljive kategorije žena kao što su starije žene koje su ostale bez posla, slabije obrazovane žene, žene sa invaliditetom ili žene RE populacije.

Jedan od prioriteta treba da budu promotivni i preventivni programi za zaštitu zdravlja žena, posebno programi prevencije ranog otkrivanja malignih oboljenja, programi planiranja porodice ili specijalističkih kontrola reproduktivnog zdravlja. U ovom smislu, važno je procijeniti da li postojeći i dostupni medicinski kadar zadovoljava potrebe u odnosu na broj žena reproduktivne dobi na teritoriji Glavnog grada.

Na kraju, jedna od prioritetnih tema u naredne tri godine treba da bude eliminisanje rodno zasnovanog nasilja i značajnija resursna i tehnička podrška Glavnog grada žrtvama nasilja u porodici. U tom smislu su posebno važna partnerstva sa civilnim sektorom koji već sprovodi programe podrške kako bi se kroz koordinirano korišćenje svih raspoloživih resursa, efekti pojačali.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Usvajati i efikasno sprovoditi politike rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena**“ Glavni grad će doprinijeti uspješnjoj implementaciji mjere 2.1.2 „**Eliminisati rodnu diskriminaciju**“ i podmjere 2.1.2.6 Akcionog plana NSOR 2030.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretariat za rad, mlade i socijalno staranje.

Aktivnost 5: Obezbijediti integraciju Roma i Egićana u život Glavnog grada

Na teritoriji Glavnog grada prema podacima Zavoda za statistiku živi najbrojnija romska i egićanska populacija u Crnoj Gori. Ukupno 2.15% stanovnika Podgorice je romskog ili egićanskog porijekla, a od ukupne RE populacije 63.8% živi u Podgorici. Najveći dio romske populacije živi u romskim naseljima na Koniku i iako su brojne aktivnosti sprovedene u prethodnom periodu i dalje je po svim bitnim parametrima značajno ispod prosjeka u odnosu na opštu populaciju – obrazovanje, zaposlenje, stanje zdravlja, i sl. S obzirom na brojnost romske populacije na teritoriji Glavnog grada, veoma je važno da se u narednom periodu dodatno aktivniraju lokalni mehanizmi za njihovu podršku i integraciju. Tu prevashodno spada podrška romskim porodicama u procesu dobijanja dokumenata, ali i promocija registracije novorođenih. Takođe, veoma je važna podrška djeci i mladima romske i egićanske populacije kako bi upisivali osnovno, srednje i visoko obrazovanje, ali i kako ne bi odustajali. Naime, procenat upisa nije dovoljan pokazatelj integracije u sistem pošto značajan udio mlađih romske populacije napušta škole prije završetka.

Podrška romskoj populaciji prilikom zapošljavanja je još jedna od prioritetnih aktivnosti. Naime, udio zaposlenih među Romima je značajno niži nego u opštoj populaciji, dijelom i zbog diskriminacije prilikom konkurisanja za posao. U tom smislu aktivnosti treba da budu usmjerene, kako prema smanjivanju diskriminacije i distance, tako i ka aktivnim mjerama zapošljavanja za pripadnike RE populacije.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „Obezbijediti integraciju Roma i Egićana u život Glavnog grada“ Glavni grad će doprinijeti uspješnijoj implementaciji mјere 2.1.3 „Eliminisati nacionalnu i vjersku diskriminaciju“ i podmjere 2.1.3.6 Akcionog plana NSOR 2030.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretariat za rad, mlade i socijalno staranje.

Aktivnost 6: Unaprijediti kvalitet života LGBT osoba i eliminisati diskriminaciju

Iako je Glavni grad mjesto dešavanja brojnih aktivnosti na temu zaštite LGBT osoba i njihove pune integracije u život zajednice, sam Grad nema strateški dokument koji se bavi ovim pitanjem, tako da kao krovni treba uzeti *Strategiju unapređenja kvaliteta života LGBT osoba za period 2013-2018. godine*. Ipak, kao važan urbani model funkcionisanja na koji se ugledaju i ostale lokalne zajednice, Glavni grad bi trebalo da primjerom pokaže kako se obezbjeđuje ambijent za normalno funkcionisanje LGBT osoba.

Osnovne aktivnosti Grada bi trebalo da se odnose na edukaciju stanovništva o LGBT osobama, njihovim pravima i položaju, s ciljem da se smanji diskriminacija na djelu (npr. odbijanje da se iznajmi stan LGBT osobi, odbijanje da se zaposli LGBT osoba i sl.). S obzirom na to da su mlađi ljudi najreceptivniji kada je u pitanju promjena stavova, edukaciju treba posebno fokusirati na njih. Promocija prava LGBT populacije treba da bude organizovana kroz kulturne sadržaje koji će se organizovati od strane kulturnih institucija na nivou grada, a u saradnji sa LGBT zajednicom.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Unaprijediti kvalitet života LGBT osoba i eliminisati diskriminaciju**“ Glavni grad će doprinijeti uspješnijej implementaciji mјere 2.1.4 „**Eliminisati diskriminaciju LGBT populacije**“ i podmјera 2.1.4.2, 2.1.4.3, 2.1.4.4 i 2.1.4.5 Akcionog plana NSOR 2030.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretariat za rad, mlade i socijalno staranje, JU Gradsko pozorište, JU kulturno-informativni centar „Budo Tomović“, JU Muzeji i galerije, JU Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“.

Aktivnost 7: Eliminisati diskriminaciju i unaprijediti kvalitet života osoba sa invaliditetom

Prema podacima Zavoda za statistiku na teritoriji Podgorice živi oko 10% stanovnika sa smetnjama u obavljuju svakodnevnih aktivnosti (4.7% ima smetnje sa kretanjem, 1.1% sa sluhom, 1.9% sa vidom, 0.8% sa pamćenjem, koncentracijom ili sporazumijevanjem, 4.4% ostale poteškoće)³. Lica sa invaliditetom se suočavaju sa velikim brojem raznih problema – od nemogućnosti normalnog funkcionisanja zbog toga što im sistem nije prilagođen do socijalne izolacije. S obzirom na to da ne postoji jedinstvena baza podataka o licima sa invaliditetom na teritoriji Podgorice, teško je ocijeniti obim problema i poteškoća sa kojima se suočavaju.

Aktivnosti Glavnog grada u prethodnom periodu bile su fokusiranje na adaptaciju pristupa objektima od javnog značaja za lica sa invaliditetom. U narednom periodu, prioriteti treba da budu završetak adaptacije pristupa svim javnim objektima na teritoriji Glavnog grada, ali i mobilizacija privatnih objekata da prilagode prilaze. Pored toga, treba značajno unaprijediti sistem planiranja i procjene za lica sa invaliditetom, na osnovu kojeg treba organizovati efikasniju pomoć za normalno funkcionisanje u zajednici. Ta podrška treba da uključi razvoj usluga za pomoć u kući, osnivanje dnevnog centra, usluge personalnih asistenata, ali i osnivanje Centra za radno sposobljavanje lica sa invaliditetom. Službe Glavnog grada bi trebalo da organizuju efikasan sistem savjetodavne, terapijske, ali i socijalno-edukativne podrške za lica sa invaliditetom. Na kraju, Glavnom gradu nedostaje i usluga privremenog, povremenog i dugotrajnog smještaja osoba sa invaliditetom.

Sve ove aktivnosti treba realizovati uz efikasniju i bolju saradnju sa civilnim sektorom, posebno sa organizacijama koje se bave podrškom licima sa invaliditetom. Lokalnim planom za unapređenje socijalne inkluzije je procijenjeno da saradnja sa ovim organizacijama nije na optimalnom nivou i da je treba dalje unapređivati.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Eliminisati diskriminaciju i unaprijediti kvalitet života osoba sa invaliditetom**“ Glavni grad će doprinijeti uspješnijej implementaciji mјере 2.1.5 „**Eliminisati diskriminaciju osoba sa invaliditetom**“ i podmјera 2.1.5.1, 2.1.5.2, 2.1.5.5 i 2.1.5.6 Akcionog plana NSOR 2030.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretariat za rad, mlade i socijalno staranje.

³ Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije – razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite u Glavnom gradu – Podgorici, 2014-2018. str. 22.

Aktivnost 8: Eliminisati diskriminaciju i unaprijediti kvalitet života starih lica

Odnos prema starim licima i sistem podrške za njih takođe je definisan Lokalnom strategijom za unapređenje socijalne inkluzije – razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite u Glavnem gradu (2014-2018.). Prema podacima Centra za socijalni rad koji su preuzeti ovom strategijom, 371 staro lice u Glavnem gradu koristi materijalno obezbijeđenje porodice, 228 starih lica koristi naknadu za tuđu njegu i pomoć, a 309 koristi ličnu invalidninu⁴. Strategijom je prepoznato da se opšte materijalno i socijalno stanje starih lica pogoršalo, te da su u posebno teškom položaju «položaju stare osobe bez materijalnih ili sa minimalnim primanjima, bez riješenog stambenog pitanja, bez kontinuirane zdravstvene zaštite, samohrana stara lica i stara lica koja žive u mjestima bez dovoljno saobraćajnih komunikacija, kao i osobe koje su bez neophodne podrške i pomoći porodice»⁵.

Iako je Glavni grad već započeo niz akcija u saradnji sa relevantim partnerima kako bi se popravio položaj ugroženih starih lica, problem nije riješen, tj. veliki broj starih lica i dalje živi u izuzetno lošim uslovima. Prioritet bi trebalo da bude dalji razvoj otvorenog modela zaštite starijih osoba koji podrazumijeva pružanje podrške i pomoći u prirodnom okruženju. To znači otvaranje dnevnog boravka za stare, razvoj programa geronto domaćica, otvaranje novih klubova starih lica, te unaprijeđenje kapaciteta mobilnih timova za pružanje integralnih usluga stariim licima, posebno na seoskom području. Takođe, neophodno je uspostaviti i promovisati SOS liniju za stara lica, te otvoriti dom za stare u kome će biti obezbijeđena usluga privremenog, povremenog i dugotrajnog smještaja starih lica na teritoriji Glavnog grada.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Eliminisati diskriminaciju i unaprijediti kvalitet života starih lica**“ Glavni grad će doprinijeti uspješnijoj implementaciji mjere 2.1.6 „**Eliminisati diskriminaciju starih lica**“ i podmjera 2.1.6.4 i 2.1.6.5 Akcionog plana NSOR 2030.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretariat za rad, mlade i socijalno staranje.

Aktivnost 9: Unaprijediti postojeća i stvarati nova partnerstva i strateška partnerstva sa civilnim sektorom

Ostvarivanje partnerstava sa organizacijama civilnog društva od ključne je važnosti za kvalitetnu implementaciju ovog akcionog plana. U prethodnom periodu, organizacije civilnog društva su se pokazale kao pouzdani partneri u implementaciji brojnih aktivnosti u svim sferama djelovanja lokalne samouprave. Nevladine organizacije učestvuju u kreiranju strateških dokumenata i drugih normativnih akata, sprovode aktivnosti komplementarno i u saradnji sa lokalnom samoupravom. Do sada je ostvarena značajna saradnja u brojnim oblastima, kao što je rad sa korisnicima psihosocijalnih supstanci, rad sa žrtvama porodičnog nasilja, podrška izgradnji

⁴ Ibid, 23.

⁵ Ibid, 23.

infrastrukture, podrška kreditiranju mladih i žena preduzetnica, aktivnosti iz oblasti kulture i sporta. Za održivost svih aktivnosti i ciljeva definisanih ovim planom ključno je važno da one imaju podršku od strane građana, te da implementirane mjere «zažive» i postanu dio kulture funkcionsanja Grada. Da bi se to desilo, izuzetno je važno uključiti organizacije civilnog društva i udruženja građana, kako u konsultativni tako i u implementacioni proces. U narednom periodu prioritet treba da budu partnerstva, posebno strateška partnerstva sa civilnim društvom koje treba u punom kapacitetu da učestvuje u implementaciji plana i na sebe preuze me dio aktivnosti za koje lokalna uprava nema dovoljno kapaciteta. Posebno je važno u donošenje odluka i njihovu implementaciju uključiti mlade Glavnog grada.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Unaprijediti postojeća i stvarati nova partnerstva i strateška partnerstva sa civilnim sektorom**“, sa lokalnog nivoa doprinijeće se uspješnijoj implementaciji mjere 2.1.7 „**Podržati artikulaciju interesa građana kroz djelovanje nevladinih organizacija i neformalnih grupa**“ i podmjera 2.1.7.2 i 2.1.7.5 Akcionog plana NSOR 2030. Za sprovođenje ove aktivnosti nadležni su svi organi lokalne uprave, a posebno Sekretarijat za rad, mlade i socijalno staranje, Sekretarijat za lokalnu samoupravu i Sekretarijat za kulturu i sport.

Aktivnost 10: Razvijati mreže volontera i promovisati volonterski rad u lokalnoj zajednici

Razvoj volonterskog rada je takođe jedan od prioriteta lokalne samouprave u narednom periodu. Neophodno je uspostaviti i promovisati različite programe volontiranja i motivacije volontera za angažovanjem. U tom smislu, postoje određene normativne prepreke u vidu nacionalne regulative koja na neadekvatan način definiše i vrednuje volonterski rad, ali su u toku izmjene Zakona o volonterskom radu koje bi trebalo da te prepreke otkloni. Posebno je važno promovisati i razvijati volontiranje kao praksu i vrijednost među najmlađom populacijom. Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Razvijati mreže volontera i promovisati volonterski rad u lokalnoj zajednici**“, Glavni grad će doprinijeti uspješnijoj implementaciji mjere 2.1.7 „**Podržati artikulaciju interesa građana kroz djelovanje nevladinih organizacija i neformalnih grupa**“ i podmjera 2.1.7.2 i 2.1.7.5 Akcionog plana NSOR 2030.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležni su Sekretarijat za rad, mlade i socijalno staranje i Sekretarijat za kulturu i sport.

Aktivnost 11: Podsticati razvoj filantropije na lokalnom nivou

Postoji veliki potencijal za razvoj socijalnog preduzetništva kako u cijeloj državi, tako i na nivou Glavnog grada. Međutim, trenutno postoji niz administrativnih prepreka i barijera koje onemogućavaju da se ovaj potencijal više koristi. Tako na primjer postoji veliki potencijal u organizaciji prodaje proizvoda koje izrađuju u okviru radne terapije bivši korisnici psihoaktivnih supstanci u okviru JU za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci, međutim ona trenutno nije pravno-tehnički moguća. Izmjena zakonodavstva u ovom

pogledu nije u nadležnosti lokalne samouprave, ali bi se mogla inicirati izmjena na nacionalnom nivou.

U prethodnom periodu Glavni grad je već posredovao u organizaciji i mobilizaciji lokalne privrede kako bi se podržale socijalno angažovane akcije i inicijative. Pokazalo se da interesovanje i odziv postoji tako da bi ovaj potencijal trebalo dalje koristiti, kako za obezbjeđenje finansijske podrške za aktivnosti u oblasti socijalne zaštite, tako i za aktivnosti koje se odnose na finansiranje manjih infrastrukturnih projekata i intervencija u cilju uređivanja javnih prostora u Glavnem gradu.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Podsticati razvoj filantropije na lokalnom nivou**“, Glavni grad će doprinijeti uspješnijoj implementaciji mjere 2.2.2 „**Stimulisati društvenu solidarnost**“ i podmjere 2.2.2.1 Akcionog plana NSOR 2030.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležni su Sekretariat za rad, mlade i socijalno staranje, Sekretariat za lokalnu samoupravu, Sekretariat za kulturu i sport i JU za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihohaktivnih supstanci.

Aktivnost 12: Osporobiti mlade za uključivanje na tržište rada nakon završetka redovnog obrazovanja

Reforma obrazovanja je identifikovala nedostatak adekvatne prakse kao jednu od glavnih prepreka za zapošljavanje mlađih visokoobrazovanih kadrova. U tom smislu je reformom Zakona o visokom obrazovanju predviđeno prilagođavanje nastavnih programa visokoobrazovnih institucija u pravcu uključivanja više praktične nastave. Glavni grad je već organizovao niz konkretnih akcija u cilju obezbjeđivanja praksi kod lokalnih poslodavaca i programa podrške mladima da pokrenu sopstveni biznis.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Osporobiti mlade za uključivanje na tržište rada nakon završetka redovnog obrazovanja**“ Glavni grad će doprinijeti uspješnijoj implementaciji mjere 2.4.1 „**Povećati inovativne i preduzetničke potencijale privrede SDG**“ i podmjera 2.4.1.1, 2.4.1.5 Akcionog plana NSOR 2030.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Biro za ekonomsku saradnju i podršku biznis zajednici i Sekretariat za rad, mlade i socijalno staranje.

Aktivnost 13: Kreirati mrežu podrške i sigurnosti za socijalno ugrožene i osobe u riziku od marginalizacije

Glavni grad je 2014. godine donio Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije – razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite kojim je prepoznao socijalnu isklučenost kao jedan od glavnih problema savremenog društva. Ovim planom se, takođe, ukazuje na to da je dosadašnji sistem socijalne zaštite bio prvenstveno usmjeren ka novčanim davanjima, te da su usluge u zajednici nedovoljno razvijene. U tom smislu bi prioritet u narednom periodu trebalo da bude upravo prelaz sa novčanih davanja na usluge.

Prema podacima Zavoda za statistiku Monstat (analiza siromaštva za 2011. godinu), 9.3% stanovništva je imalo potrošnju ispod absolutne linije siromaštva⁶. Najizloženije siromaštvu su sljedeće grupe: pripadnici RE populacije, izbjeglice, raseljena lica, osobe sa invaliditetom, stariji i djeca. Posebna kategorija materijalno ugroženih su beskućnici. Zbog toga će prioritet plana biti zbrinjavanje najugroženijih kategorija stanovništva. Ovdje se prevashodno misli na unapređenje sluga narodne kuhinje i izgradnja skloništa za beskućnike. Ostale prioritetne mjere će uključiti uključujući izgradnju i unapređenje postojećih kapaciteta, objekata za socijalno stanovanje, doma za stara i nemoćna lica, centra za radnu integraciju lica sa invaliditetom, objekata za dnevni boravak djece sa smetnjama u razvoju, objekata za stanovanje lica bez roditeljskog staranja, objekta za interno raseljena lica i sigurne ženske kuće.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Kreirati mrežu podrške i sigurnost za socijalno ugrožene i osobe u riziku od marginalizacije**“, Glavni grad će doprinijeti uspješnijoj implementaciji mjere 2.5.2 „**Osigurati socijalnu stabilnost i smanjiti stopu siromaštva**“ i podmjera 2.5.2.5, 2.5.2.9 i 2.5.2.19 Akcionog plana NSOR 2030.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretariat za rad, mlade i socijalno staranje.

Aktivnost 14: Kreirati programe za smanjenje predrasuda i stigme, te resocijalizaciju i podršku bivšim korisnicima opojnih droga

JU za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci u saradnji sa partnerima iz civilnog sektora već sprovodi niz aktivnosti s ciljem smanjenja predrasuda i stigmatizacije bivših korisnika psihoaktivnih supstanci. Naime, kao jedan od važnih elemenata liječenja izdvaja se resocijalizacija i vraćanje u društvo koje je često onemogućeno upravo iz razloga predrasuda i stigme.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Kreirati programe za smanjenje predrasuda i stigme, te resocijalizaciju i podršku bivšim korisnicima opojnih droga**“, Glavni grad će doprinijeti uspješnijoj implementaciji mjere 2.5.3 „**Boriti se protiv socijalne isključenosti**“ i podmjere 2.5.3.3 Akcionog plana NSOR 2030.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležni su Sekretariat za rad, mlade i socijalno staranje i JU za smještaj, rehabilitaciju i resocijalizaciju korisnika psihoaktivnih supstanci.

Aktivnost 15: Uspostavljati savremene i inkluzivne kulturne prakse

Prema NSOR cilj kulturne politike Crne Gore je da razvija i unapređuje savremeno kulturno-umjetničko stvaralaštvo, kulturnu djelatnost i kulturni život uopšte. Pored toga, cilj je valorizacija bogatog kulturnog nasljeđa, ostvarivanje međukulturnog dijaloga i očuvanje posebnosti različitih kulturnih identiteta, što sve zajedno treba da doprinese afirmaciji identiteta Crne Gore kao države. Kada su u pitanju kulturne prakse, prioritet Glavnog grada u

⁶ Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije – razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite u Glavnom gradu – Podgorici, str. 27.

narednom periodu treba da budu sadržaji savremenog kulturno-umjetničkog stvaralaštva namijenjenog mladima. Pored toga Glavni grad će nastaviti da podržava organizaciju brojnih festivala savremenog profesionalnog i amaterskog stvaralaštva, posebno Džada film festivala, Podgorica film festivala, Festivala folklora, Džez festivala, Underhill festivala i Festivala internacionalnog alternativnog teatra FIAT.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Uspostavljanje savremene i inkluzivne kulturne prakse**“ Glavni grad će doprinijeti uspješnije implementaciji mjere 2.6.3 „**Jačati neformalne, amaterske, alternativne, savremene kulturne prakse, kao i kulturne industrije u Crnoj Gori**“ i podmjera 2.6.3.1, 2.6.3.2 i 2.6.3.4 Akcionog plana NSOR 2030.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretarijat za kulturu i sport, JU Gradsko pozorište, JU kulturno-informativni centar „Malesija“ Tuzi i JU kulturno-informativni centar „Zeta“ Golubovci.

Aktivnost 16: Podsticati kulturno bogatstvo i potencijal

Glavni grad će u naredne tri godine nastaviti sa aktivnostima koje su usmjerene ka stvaranju boljih uslova za razvoj kulture i sporta. U planu je adaptacija i rekonstrukcija postojećih kulturno sportskih-objekata. Među planiranim aktivnostima posebno se izdvajaju natkrivanje vaterpolo bazena, rekonstrukcija male sale Sportskog centra Morača i rekonstrukcija Stadiona malih sportova.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Podsticati kulturno bogatstvo i potencijal**“ Glavni grad će doprinijeti uspješnije implementaciji mjere 2.6.4 „**Podsticati kulturne raznolikosti kroz osnaživanje kulturne djelatnosti marginalizovanih grupa kao što su mlađi, stari, žene, LGBT osobe, osobe sa invaliditetom, i sl. kao i obezbjeđivanje tolerancije na ovaj kulturni segment**“ i podmjere 2.6.4.1 Akcionog plana NSOR 2030.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretarijat za kulturu i sport.

Aktivnost 17: Unaprijediti efikasan sistem zaštite kulturne baštine

Kada je u pitanju zaštita kulturne baštine Glavni grad će doprinijeti implementaciji NSOR-a kroz zaštitu i konzervatorske aktivnosti kada su u pitanju pokretna i nepokretna dobra na teritoriji Podgorice. Primarno su u planu do 2020. godine sljedeći lokaliteti: Duklja, Sahat kula, Medun, Momišići, lokalitet Vujačića mahale, tumuli Doljani, Medena stijena, tvrđava na Ribnici i mjestima gdje su otkrivene praistorijske grobnice.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Unaprijediti efikasan sistem zaštite kulturne baštine**“ Glavni grad će doprinijeti uspješnije implementaciji mjere 2.7.1 „**Unaprijediti efikasan sistem zaštite kulturne baštine na svim nivoima**“ i podmjere 2.7.1.1 Akcionog plana NSOR 2030.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretarijat za kulturu i sport i JU Muzeji i galerije.

Aktivnost 18: Unaprijediti saobraćajnu i ostalu infrastrukturu

Od aktivnosti u oblasti saobraćajne infrastrukture, Glavni grad će do 2020. godine završiti poslove na utvrđivanju optimalnog broja taksi vozila na teritoriji Podgorice. **Na osnovu toga izvršiće se ograničavanje broja dozvola za taksi vozila.**

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Unaprijediti saobraćajnu i ostalu infrastrukturu**“ Glavni grad će doprinijeti uspješnijoj implementaciji mjeri 2.8.1 „**1 Unaprijediti saobraćajnu i ostalu infrastrukturu kao preduslov za razvoj regiona Crne Gore**“ i podmjera 2.8.1.2, 2.8.1.3 i 2.8.1.4 Akcionog plana NSOR 2030.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretariat za komunalne poslove i saobraćaj.

4. Akcioni Plan /prirodni resursi/

GRUPA NAC. RESURSA		BROJ NSOR STRATEŠKOG CILJA				
PRIRODNI RESURSI		ZAUSTAVITI DEGRADACIJU VRIJEDNOSTI OBNOVLJIVIH PRIRODNIH RESURSA: BIODIVERZITETA, VODE, MORA, VAZDUHA, ZEMLJIŠTA 3.2 UNAPRIJEDITI EFIKASNOST UPRAVLJANJA OBNOVLJIVIM PRIRODNIM RESURSIMA				
Broj NSOR mjere	Broj NSOR podmjere	Lokalna aktivnost	Lokalne akcije – projekti	Usklađenost sa postojećim lokalnim planovima	INDIKATORI	CILJNI ISHOD
PRIORITETNA TEMA AP OR PG: UNAPREĐENJE UPRAVLJANJA ŽIVOTNOM SREDINOM						
3.1.1	3.1.1.1 3.1.1.5	19. Ojačati kapacitete za primjenu horizontalnih instrumenata upravljanja životnom sredinom	<p>19.1 Izvršiti potrebna usklađivanja razvojnih planova i razvojnih projekata sa strateškim dokumentima u oblasti održivog razvoja, uključujući integraciju principa i akcija definisanih u AP za održivi razvoj, i zaštite životne sredine, naročito sa planovima upravljanja zaštićenim područjima prirode;</p> <p>19.2 U saradnji s MORT i Upravom za inspekcijske poslove uspostaviti izvještavanje o sprovođenju mjera propisanih elaboratima o projektnoj i strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu i sagledati potrebe u kontekstu unapređenja kapaciteta za doslednu primjenu projektne i strateške procjene uticaja na životnu sredinu (u fazi sprovodenja mjera iz elaborata za procjenu uticaja i izveštaja za stratešku procjenu uticaja);</p> <p>19.3 U okviru nadležnosti lokalne samouprave unaprijediti dostupnost podataka o stanju životne sredine za sve zainteresovane strane kroz interaktivnu on-line platformu.</p>	<p>Lokalni plan zaštite životne sredine 2015-2019</p>	<p>SDG 8.4.2, LNI 87 Domaća materijalna potrošnja (DMC) i DMC po glavi stanovnika, po BDP-u (doprinjeti kroz lokalizaciju DMC za Glavni grad)</p> <p>LIP 1, Broj pozitivnih ocjena o dostupnosti informacija o stanju životne sredine datih od strane međunarodnih organizacija, nevladinog i civilnog sektora</p> <p>LIP 2, Broj pozitivnih ocjena Nacionalnog savjeta za ORKPIUOP i njegovih tijela o uspješnosti integracije mjera zaštite životne</p>	<p>U 2021. godini završena je transpozicija pravne tekovine EU u oblasti životne sredine u nacionalno zakonodavstvo.</p> <p>Omogućen je nesmetan, brz i efikasn pristup informacijama o stanju životne sredine</p> <p>Primjena strateške i projektne procjene uticaja na životnu sredinu, kao i ocjene prihvatljivosti, je u skladu s najbolje dostupnim evropskim praksama.</p> <p>Uspostavljen je monitoring sprovodenja mjera propisanih za procjenu i stratešku procjenu uticaja na životnu sredinu za ocjenjivane zahvate, u skladu sa obavezama inspekcijskih organa.</p>

					sredine i akcija definisanih u AP u razvojne projekte Glavnog grada	Ekosistemski pristup se primjenjuje kod planiranja svih razvojnih aktivnosti i integriran je u razvojne/sektorske planove i programe, a trend pozitivnih učinaka na životnu sredinu je zabilježen monitoringom pokazatelja ekosistemskog pristupa.
3.1.2	3.1.2.1; 3.1.2.2; 3.1.2.4; 3.1.2.5	20. Doprinijeti unapređenju monitoringa stanja životne sredine	<p>20.1 Proširiti mrežu za praćenje kvaliteta vazduha uz utvrđivanje lokacija koje nijesu pod direktnim uticajem saobraćaja kako bi se razdvojio uticaj grijanja od uticaja saobraćaja na emisiju PM10;</p> <p>20.2 Uspostaviti redovni program praćenja stanja biodiverziteta u zaštićenim područjima – regionalni park Komovi i budućem spomeniku prirode Kanjon Cijevne nakon donošenja odluke o proglašenju zaštite, kao i u vrijednim područjima prirode (gradski parkovi, brdo Gorica);</p> <p>20.3 Uspostaviti redovni program praćenja stanja rijeka i vodnih tijela u skladu s nadležnostima lokalne uprave i obavezama utvrđenim u Strategiji adaptacije na klimatske promjene (npr. Savin potok, rijeka Rujela);</p> <p>20.4 Omogućiti redovnu razmjenu podataka dobijenih u okviru monitoringa vazduha, kao i prirode i vrijednih područja prirode, s Agencijom za zaštitu životne sredine;</p> <p>20.5 U okviru aktivnosti monitoringa važno je primjenjivati kriterijume prikupljanja i obrade podataka u skladu sa zahtjevima Zakona o zaštiti prirode i praksom u okviru tekućeg procesa uspostavljanja NATURA mreže;</p> <p>20.6 Uspostaviti bazu podataka podržanu odgovarajućom informacionom platformom, za prikupljanje, obradu i dostupnost podataka o stanju životne sredine (kompatibilno i uvezano s informacionim sistemom o stanju životne sredine Agencije za zaštitu životne sredine) koja je uvezana s interaktivnom on line platformom za unapređenje dostupnosti podataka o životnoj sredini (veza s akcijom 1.3).</p>	<p>Lokalni plan zaštite životne sredine 2015-2019</p> <p>Lokalni energetski plan za period 2015-2025</p> <p>Strateški plan razvoja Glavnog grada 2012-2017</p> <p>Plan kvaliteta vazduha za Glavni grad</p> <p>Strategija adaptacije na klimatske promjene za Glavni grad</p>	<p>NIP17 V04, EPA, LNI 88, Kvalitet vode za piće</p> <p>NIP35 VA01, EPA, LNI89, Kvalitet vazduha u urbanim područjima</p> <p>LIP 3, Od strane Glavnog grada registrovan napredak u uspostavljanju mreže za praćenje kvaliteta vazduha</p> <p>LIP 4, Broj dostupnih podataka o stanju biodiverziteta na području Glavnog grada u skladu s nadležnostima lokalne samouprave</p>	<p>Do 2020. godine udio narušenih ugroženih staništa je prepolovljen i zaustavljena je fragmentacija ključnih staništa, uključujući šumska (Aichi zadatak 5).</p> <p>U 2030. godini ne gube se staništa na kojima su zastupljene zabilježene odabранe i zaštićene vrste.</p> <p>Do 2020. godine uspostavljen je monitoring putanja invazivnih vrsta i ograničen i/ili eliminisan uticaj najinvazivnijih (Aichi zadatak 9).</p> <p>Broj požara u šumama se kontinuirano smanjuje.</p> <p>Vrijednosti indikatora NIP17 je u granicama koje su utvrđene nacionalnim propisima.</p> <p>Vrijednosti indikatora NIP35-NIP36 su u graničnim vrijednostima koje su utvrđene propisima.</p> <p>Omogućeno dostizanje cilja 20-20-20 (20% smanjenje GHG, 20% poboljšanja EE do 2020. god. u odnosu na 2008. god.) iz SEAP-a.</p> <p>Kvalitet vazduha i zemljišta je</p>

						unaprijeden smanjenjem emisije na mjestu nastanka zagađenja primjenom najbolje dostupnih tehnika i tehnologija, a uspostavljen je i redovni monitoring emisija zagađujućih materija od strane emitera.
						Do 2018. godine uspostavljen je integrисани (integrисан u kontekstu segmenata životne sredine, i integrисан između lokalnog i nacionalnog nivoa) program praćenja i izvještavanja o stanju vazduha, zemljišta i biodiverziteta u skladu sa svim zahtjevima iz relevantnih EU propisa (transponovanih u nacionalni pravni sistem), zahtjevima EEA, kao i uzimajući u obzir zahtjeve relevantnih multilateralnih sporazuma

PRIORITETNA TEMA AP OR PG: UNAPREĐENJE KVALITETA VAZDUHA

3.1.1	3.1.1.1; 3.1.1.2; 3.1.1.3; 3.1.1.5; 3.1.1.6; 3.1.1.7; 3.1.1.10	21. Unaprijediti kvalitet vazduha	<p>21.1 Zalagati se za pokretanje ciljanih istraživanja o uticaju zagađenja vazduha na zdravlje stanovništva (pritom koristiti statističke podatke prikupljene u realnom vremenu) u saradnji s Institutom za javno zdravlje;</p> <p>21.2 Uspostaviti podsticajne mjere usmjerene na unapređenje kvaliteta vazduha, uključujući one kojima se podstiču ulaganja u primjenu ekoloških goriva za potrebe grijanja, posebno u pogledu smanjenja koncentracije PM10 koje nastaju emisijom iz individualnih ložišta u domaćinstvima i primjenu prevoznih sredstava s pozitivnim efektima na životnu sredinu, itd.;</p> <p>21.3 Kroz ciljane kampanje jačati svijest javnosti o</p>	<p>Lokalni energetski plan za period 2015-2025 Strateški plan razvoja Glavnog grada 2012-2017 Plan kvaliteta vazduha za Glavni grad Strategija adaptacije na klimatske promjene za Glavni grad</p>	<p>LIP 5, Broj implementiranih podsticajnih mjera za unapređenje kvaliteta vazduha LIP 6, Broj kampanja o negativnim posljedicama zagađenja vazduha NIP35 VA01, EPA, LNI 90, Kvalitet vazduha u urbanim područjima</p>	Ciljni ishodi definisani za akciju 2.1
-------	--	--	--	--	--	--

		<p>negativnim uticajima sagorijevanja čvrstih goriva, nepotpunog sagorijevanja u ložistima, neredovnog čišćenja dimnjaka i upotrebe neefikasnih uređaja za loženje, i sl.</p>		<p>SDG 11.6.2, LNI 91, Godišnji srednji nivoi finih suspendovanih čestica (npr. PM2.5 i PM10) u gradovima (ponderisano stanovništvo)</p> <p>SDG 3.9.1, LNI 92 Stopa smrtnosti zbog zagađenja vazduha u domaćinstvu i zagađenja vazduha u okruženju</p> <p>NIP36 , MDG 7.1.4, LNI93, Broj prekoračenja izmjerena koncentracija PM10 u odnosu na granične vrijednosti i granice tolerancije za zaštitu zdravlja ljudi u Podgorici, Pljevljima, Nikšiću, (opština primorje)</p> <p>NIP43 KP04, EPA, LNI 94, Trend emisije gasova s efektom staklene baštne</p> <p>MDG 7.5.1, LNI 95, Antropogene emisije GHG gasova preračunate u [t CO2 eq/stanovniku]</p> <p>NIP44 KP05, EPA, LNI 96, Projekcije emisije gasova s efektom staklene baštne</p> <p>SDG 9.4.1, LNI 97 Emisija CO2 po jedinici dodatne vrijednosti</p> <p>NIE19, S01, EPA, LNI 98,</p>	
	22. Podsticati razvoj zelene infrastrukture	<p>22.1 U skladu s finansijskim mogućnostima, raditi na osavremenjavanju javnog gradskog prevoza, uključujući zamenu standardnih autobusa novim vozilima sa smanjenim emisijama zagađivača vazduha; Osavremeniti i unaprijediti prateću mrežu autobuskih stajališta i dostupnost informacija o saobraćanju vozila javnog saobraćaja; Na taj način treba smanjiti upotrebu privatnih vozila;</p> <p>22.2 Smanjiti frekvenciju saobraćaja u zoni I, uključujući izgradnju mini zaobilaznice oko ove zone, zabranu saobraćaja teretnim vozilima na opterećenim dionicama u centru grada, uspostavljanje "car sharing sistema" (nadovezujući se na tekuće i inicirane projekte);</p> <p>22.3 Uvesti podsticajne mјere kao što su dani/lokacije bez kola i povećati broj pješачkih ulica odnosno pješачkih područja;</p> <p>22.4 Inicirati izradu studije izvodljivosti za uspostavljanje tramvajskog prevoza i s tim u vezi izradu potrebne tehničke dokumentacije;</p> <p>22.5 Uspostaviti bike sharing stанице;</p> <p>22.6 Kontinuirano povećavati dužinu biciklističkih staza;</p> <p>22.7 Proširiti zelene površine regeneracijom prostora u okviru stambenih blokova velike gustine naseljenosti, zatim rješenje parka u Ul. 27 marta, a posebno intenzivirati izgradnju i opremanje pješачkih staza i prostora za sport i rekreaciju na otvorenom;</p> <p>22.8 Sanirati / oplemeniti, revitalizovati opožarene</p>		<p>Do 2020. godine ostvaren je značajan progres u osavremenjavanju javnog prevoza</p> <p>Smanjena je frekvencija saobraćaja u zoni I Glavnog grada</p> <p>Izgrađene su biciklističke staze i uspostavljen bike sharing sistem</p> <p>Prostori u stambenim blokovima su regenerisani zelenim površinama</p> <p>Revitalizovane su opožarene površine</p>	

		<p>površine;</p> <p>22.9 Uspostaviti preventivnu zaštitu šuma – omogućiti ranu dojavu i daljinsku detekciju požara (ugradnja sistema ranog upozorenja na požare na ključnim lokacijama), tehničko opremanje i obuku i edukaciju šume u zaštićenim područjima prirode, Brdo Gorica, Ljubović, parkovi prema KAP-u, Tološima, Zlatici), te ukoliko dođe do požara omogućiti pošumljavanje opožarenih površina;</p> <p>22.10 U skladu s nadležnostima lokalne samouprave doprinijeti održavanju biokapaciteta šuma u ruralnim područjima.</p>		<p>Putnički saobraćaj NIE20 S02, EPA, LNI 99, Teretni saobraćaj NIE21, SO3, EPA, LNI 100, Prosječna starost voznog parka NIE22,S04, EPA, LNI 101, Broj motornih vozila SDG 11.2.1, LNI 102, Udio populacije koji ima odgovarajući pristup javnom prevozu, po starosnoj dobi, polu i osobama sa invaliditetom LIP 7, Broj vozila sa smanjenim emisijama zagađivača vazduha u javnom prevozu LIP 8, Broj osavremnenih autobuskih stajališta LIP 9, Površina zelenih površina regenerisanog prostora u okviru stambenih blokova LIP 10, Dužina biciklističkih staza LIP 11, Površina revitalizovanih opožarenih šuma</p>	

PRIORITETNA TEMA AP OR PG: UNAPREĐENJE ZAŠTITE PRIRODE						
3.1.1;	3.1.1.2; 3.1.1.3; 3.1.1.4; 3.2.1.1; 3.2.1.2; 3.2.2.1; 3.2.2.2; 3.2.2.3; 3.2.2.4; 3.2.2.5;	23. Izgraditi kapacitete na lokalnom nivou za upravljanje zaštićenim područjima prirode	<p>23.1 U skladu s planovima upravljanja efikasno upravljati Regionalnim parkom Komovi (Regionalni park Komovi d.o.o.), odnosno područjem budućeg spomenika prirode Kanjon Cijevne, kada bude uspostavljen;</p> <p>23.2 Radi kontinuiranog unaprjeđenja upravljačkih kapaciteta podsticati transfer znanja radi primjene najbolje dostupne prakse upravljanja zaštićenim prirodnim dobrima;</p> <p>23.3 Izvršiti detaljno mapiranje usluga ekosistema i u odnosu na njih razviti program kontrolisanog boravka turista u zaštićenim područjima prirode;</p> <p>23.4 Razviti strateški koncept održivosti zaštićenih područja (uključujući mapiranje i naplatu usluga ekosistema npr. vezano za usluge koje se mogu pružati na lokacijama vidikovaca, pješačkim stazama, posmatranjem ptica, revitalizaciju katuna);</p> <p>23.5 U skladu s prihvatnim kapacetetom zaštićenih područja prirode promovisati njihove vrijednosti u okviru turističke ponude;</p> <p>23.6 Radi zaštite vrijednih ekosistema van zaštićenih područja nastaviti s daljim unapređivanjem aktivnosti uređenja parkovskih (prije svega Brda Gorice i pet većih parkova) i ostalih zelenih površina, posebno vodeći računa da se prioritetsko primjenjuju autohtone biljke adaptirane na klimatske i geografske uslove;</p> <p>23.7 Unaprijediti implementaciju Evropske konvencije o predjelima njenom dosljednom primjenom kod prostornog uređenja i oblikovanja javnih površina tako da se ne naruši prediona tipologija.</p>	<p>Lokalni plan zaštite životne sredine 2015-2019</p> <p>Strateški plan razvoja Glavnog grada 2012-2017</p> <p>Studija zaštite za regionalni park Komovi</p> <p>Studija zaštite za spomenik prirode „Kanjon Cijevne“</p> <p>Plan kvaliteta vazduha za Glavni grad</p>	<p>NIP01 B01, EPA, LNI 103 Biodiverzitet vrsta (lokализovan u skladu sa nadležnostima lokalne uprave – prema definisanim akcijama)</p> <p>NIP02 B02, EPA, LNI 104, Zastupljenost i stanje odabranih vrsta</p> <p>NIPO7 MDG 7.1.3, LNI105, Udio zemljišta pokrivenog šumama (%)</p> <p>NIPO9 B04, EPA, LNI 106, Brojnost i dinamika populacija divljači</p> <p>NIP10 B05, EPA, LNI 107, Alohtone i invazivne vrste</p> <p>NIP11 B06, EPA, LNI 108, Šumski požari</p> <p>NIP12 B07, EPA, LNI 109, Zaštićena područja</p> <p>NIP33 Z01, EPA, LNI 110, Erozija zemljišta</p> <p>NIP05 MDG 7.1.1, LNI 111, Udio površina zaštićenih radi očuvanja biološkog diverziteta (%)</p> <p>SDG 15.3.1, LNI 112, Udio zemljišta koje je degradirano u odnosu na ukupnu površinu</p>	<p>Dostignute su ciljne vrijednosti utvrđene indikatorima u okviru pojedinih (primjenljivih na lokalnom nivou) Aichi zadataka.</p> <p>Do 2020. godine udio narušenih ugroženih staništa je prepolovljen i zaustavljena je fragmentacija ključnih staništa (Aichi zadatak 5) u skladu sa nadležnostima lokalne samouprave.</p> <p>U 2030. godini ne gube se staništa na kojima su zastupljene zabilježene odabrane i zaštićene vrste.</p> <p>Svi zaštićenim područjima upravljaju efikasne upravljačke strukture,</p> <p>Omogućena je reprezentativnost sistema zaštićenih područja.</p>
3.2.1;						
3.2.2;						

					zemljišta SDG 15.1.2, LNI 113, Udio važnih lokacija za kopneni i slatkovodni biodiverzitet koje su obuhvaćene zaštićenim područjima, po vrsti ekosistema SDG 15.4.1, LNI 114, Obuhvat lokacija bitnih za planinski biodiverzitet sa zaštićenim područjima SDG 15.2.1, LNI 115, Napredak u pogledu održivog gazdovanja šumama LIP 12, Broj obuka organizovanih za unapređenje upravljačkih kapaciteta u zaštićenim prirodnim dobrima LIP 13, Broj mapiranih usluga ekosistema (po tipu usluga, npr. vidikovci, pješačke staze, posmatranje ptica, revitalizacija katuna)	
PRIRODNI RESURSI	3.3 OMOGUĆITI SIMBIOZU EFEKATA UNAPREĐENJA STANJA ŽIVOTNE SREDINE I OČUVANJA ZDRAVLJA LJUDI					
PRIORITETNA TEMA AP OR PG: UNAPREĐENJE ZDRAVLJA STANOVNIŠTVA						
3.3.1	3.3.1.1; 3.3.1.2;	24. Smanjiti ranjivost stanovništva na zagađenje životne sredine i	24.1 U budžetu u okviru sredstava za unapređenje stanja životne sredine i zdravlja stanovništva, kontinuirano	Strategija adaptacije na klimatske promjene	SDG 13.2.1, LNI 136, Progres u realizaciji	Uspostavljen je monitoring uticaja promjene i varijabilnosti klime na

	3.3.1.3;	klimatske promjene	<p>izdvajati sredstva za procjenu uticaja zagađenja životne sredine na zdravlje stanovništva, posebno se fokusirajući na kvalitet vazduha i hot-spot lokacije zagađenja zemljišta i voda, kao i procjene uticaja klimatskih faktora na zdravlje stanovništva;</p> <p>24.2 U vezi s akcijom 6.1 razviti i sprovesti programe jačanja stručnih i administrativnih kapaciteta;</p> <p>24.3 Kroz monitoring stanja životne sredine uključivati pokazatelje za praćenje uticaja zagađenja i antropogenih hazađa na zdravlje stanovništva;</p> <p>24.4 U informacionu platformu/bazu podataka za praćenje stanja životne sredine (veza s 1.3 i 2.6) integrisati pokazatelje stanja zdravlja stanovništva, sa pokazateljima uticaja zagađenja na zdravlje stanovništva i pokazateljima u okviru biomonitoringa uticaja meteoroloških uticaja na zdravlje stanovništva;</p> <p>24.5 U vezi s aktivnošću – Unaprijediti primjenu standarda održive arhitekture i građevinarstva, razviti podsticajne programe i edukativne kampanje radi stimulisanja gradnje primjenom po zdravlje bezbjednih građevinskih materijala;</p> <p>24.6 Podsticati inkluzivno učešće stanovništva u urbanom i ruralnom području u edukativnim kampanjama usmjerenim na unapređenje kvaliteta životne sredine i zdravlja stanovništva.</p>	<p>Glavnog grada Zdravstveni profil Glavnog grada</p>	<p>mjera Strategije adaptacije Glavnog grada na klimatske promjene (kao doprinos realizaciji SDG 13.2.1 Broj zemalja koje su saopštile da su uspostavile ili operacionalizovale integriranu politiku/strategiju/plan koji povećava njihovu sposobnost da se prilagode negativnim uticajima klimatskih promjena, i razviju klimatsku otpornost i niske emisije gasova staklene baštne način koji ne ugrožava proizvodnju hrane (uključujući i nacionalni plan adaptacije, nacionalno određen doprinos, nacionalne komunikacije, dvogodišnji ažurirani izvještaj ili drugo) LIP 20, Broj parametara o stanju zdravlja stanovništva Glavnog grada koji su integrirani u informacionu platformu/bazu za praćenje stanja životne sredine LIP 21, Iznos sredstava za unapređenje stanja životne sredine i zdravlja stanovništva</p>	<p>zdravlje ljudi i upravljanje rizicima koje generišu klimatske promjene u skladu sa standardima EU mreže zdravih gradova. Koristi se dobra praksa u izboru i primjeni mjera u borbi protiv klimatskih promjena i njihovog uticaja na ekosisteme i društveno-ekonomske sisteme. Utvrđeni su rizici koje zagađenje generiše na zdravlje ljudi i uspostavljen sistem upravljanja rizicima, posebno od svih eko-hazarda u skladu sa nadležnostima lokalne uprave. Na godišnjem nivou bilježi se stopa pada obolijevanja uslijed rizika generisanih eko-hazardima, na osnovu dostavljenih podataka relevantnih institucija. Zabilježen je kontinuirani rast izdvajanja za unapređenje stanja životne sredine i zdravlja stanovništva u budžetu Glavnog grada. Zabilježen je rast broja edukativnih kampanja za unapređenje životne sredine i zdravlja stanovništva.</p>
3.3.2	3.3.2.1; 3.3.2.2; 3.3.2.3; 3.3.2.4; 3.3.2.5; 3.3.2.6;					

					stanovništva, u budžetu Glavnog grada LIP 22, Broj edukativnih kampanja za unapređenje životne sredine i zdravlja stanovništva	
EKONOMSKI RESURSI			4.3 UNAPRIJEDITI UPRAVLJANJE OTPADOM PRIMJENOM PRISTUPA U OKVIRU CIRKULARNE EKONOMIJE			
PRIORITETNA TEMA AP OR PG: UNAPREĐENJE KVALITETA ZEMLJIŠTA I VODA SANACIJOM ZAGAĐENJA I IZGRADNJOM KOMUNALNE INFRASTRUKTURE						
3.2.5	3.2.5.1; 3.2.5.2; 3.2.5.4; 3.2.5.6;	25. Sanirati hot spot lokacije zagađenog zemljišta	25.1 Izvršiti identifikaciju, a zatim sanaciju nelegalnih odlagališta komunalnog otpada; 25.2 Definisati model za sprječavanje ponovnog nelegalnog odlaganja otpada (primjenom mjera nadzora i sankcija); 25.3 Unaprijediti efikasnost komunalne policije i komunalne inspekcije u vršenju poslova shodno Zakonu.	Plan upravljanja komunalnim i neopasnim građevinskim otpadom u glavnom gradu podgorica za period 2016-2020.godina	NIE 36, MORT, LNI 116, Godišnja stopa rasta generisanog otpada (u JLS u kojima se procjenjuje porast stanovnika) NIE33, LNI 117, Sakupljeni otpad u odnosu na ukupni generisani otpad (količina tretiranog i odloženog komunalnog otpada u odnosu na količinu proizvedenog komunalnog otpada)	Do 2020. god. dostići procenat izdvajanja komponenti otpada primarnom selekcijom do 25% (Lokalni plan upravljanja otpadom) koji nije u potpunom skladu s ciljem koji je utvrđen Zakonom o upravljanju otpadom prema kome najmanje 50% ukupne količine prikupljenog otpadnog materijala, kao što su staklo, papir, metal i plastika, treba pripremiti za ponovnu upotrebu i reciklažu do 2020. godine
4.3.1; 4.3.2;	4.3.1.4; 4.3.1.5; 4.3.2.1; 4.3.2.2; 4.3.2.3; 4.3.2.4; 4.3.2.5; 4.3.2.6; 4.3.2.7; 4.3.2.8	26. Kontinuirano unapređivati infrastrukturu za obradu čvrstog otpada, tretman otpadnih voda i vodosnabdijevanje	26.1 Unaprijediti sistem organizovanog primarnog i sekundarnog sakupljanja otpada što zahtijeva, između ostalog: završetak izgradnje reciklažnih dvorišta – još 4 (od ukupno 8 planiranih) do 2020. godine uspostaviti održiv sistem za tretiranje neopasnog građevinskog otpada i biootpada u skladu s Lokalnim planom upravljanja komunalnim otpadom i neopasnim građevinskim otpadom (polazeći od mjera koje se sada preduzimaju uz reciklažna dvorišta, postavljanje zelenih ostrva, kao i privremenih odlagališta za biljni i kabasti i građevinski otpad, u okviru kojih ce građani moći besplatno da odlažu otpad iz domaćinstva), nabavku dovoljog broja kontejnera za sva naselja, u okviru primarne selekcije otpada uspostavljanje principa dvije kante – suva i mokra (prelazak sa modela sakupljanja primarno selektovanog otpada u više različitih kontejnera, određenih samo za određenu vrstu komponente otpada (posebno staklo, PET, metal, papir), na princip „dvije kante“	Strateški plan razvoja Glavnog grada 2012-2017 Lokalni plan zaštite životne sredine Plan upravljanja komunalnim i neopasnim građevinskim otpadom u glavnom gradu podgorica za period 2016-2020.godina Plan kvaliteta vazduha za Glavni grad	NIE39, LNI 118, Količina biološki razgradivog komunalnog otpada koja se odlaže na deponiju u odnosu na ukupnu masu biološki razgradivog otpada SDG 6.3.1, LNI 119, Udio otpadnih voda koje su tretirane na bezbjedan način	Do 2030. godine najmanje 70% neopasnog građevinskog otpada pripremiti za ponovnu upotrebu i recikliranje, kao i njegovo korišćenje u postupku pokrivanja deponija komunalnog otpada inertnim materijalom umjesto upotrebe nekih drugih materijala iz prirode (Lokalni plan upravljanja otpadom). Upotreba septičkih jama je u potpunosti eliminisana iz upotrebe na urbanom području. Uspostavljen je sistem upravljanja

		<p>za separatno sakupljanje suve i mokre frakcije, u skladu s Lokalnim planom upravljanja komunalnim i neopasnim građevinskim otpadom,</p> <p>organizovanje sakupljanja tzv. "suve" komponente otpada (ambalažni otpad) u seoskim naseljima (aktivnosti po pitanju primarne separacije u seoskim naseljima treba da se odvijaju paralelno sa uključivanjem seoskih naselja u organizovani sistem sakupljanja otpada),</p> <p>preduzimanje mjera za smanjenje količine otpada koje se odlažu u skladu s Državnim planom upravljanja otpadom (izgradnja sortirnica za razvrstavanje i presovanje razvrstanog otpada nakon primarne selekcije, presovanje nerazvrstanog otpada, kućno kompostiranje) i Lokalnim planom upravljanja komunalnim i neopasnim građevinskim otpadom (izdvajanje recikabilnih materijala na mjestu nastanka, izdvajanje reciklabilnog otpada na određenom mjestu sakupljanja, ponovna upotreba u drugom obliku ili funkciji sličnog sastava, ponovna upotreba preobražena u drugačiji materijal ili energiju);</p> <p>26.2 Doprinjeti uniformnom vođenju statistike o vrstama i količinama sakupljenog otpada (primarno i sekundarno selektovanog otpada, otpada dopremljenog na deponije);</p> <p>26.3 U saradnji s MORT pokrenuti inicijative za podizanje svijesti velikih proizvođača ambalaže (tržni centri, megamarketi, robne kuće, hoteli i drugi ugostiteljski objekti, administrativni objekti, škole, groblja i dr.) o produženoj odgovornosti za upravljanje otpadom (npr. radi nabavke sopstvene opreme za sakupljanje većeg kapaciteta kontejneri od 7 m³, pres kontejneri i sl.);</p> <p>26.4 U saradnji s MORT,inicirati podsticajne mјере za: uspostavljanje produžene odgovornosti proizvođača i uvoznika otpada, uz uvođenje stimulativnih nižih naknada za proizvođače, vlasnike i uvoznike otpada koji budu uključeni u organizovani sistem sakupljanja, preuzimanja i obrade posebnih vrsta otpada, u skladu s preporukama EK i mjerama sadržanim u Državnom planu upravljanja</p>	<p>SDG 6.2.1, LNI 120, Udio stanovništva koje koristi sanitарне usluge kojima se upravlja na bezbjedan način, uključujući i mogućnost pranja ruku vodom i sapunom</p> <p>SDG 6.b.1, LNI 121, Realizovane sanitарне mјере u okviru učešća Glavnog grada u upravljanju vodama, (veza Glavnog grada sa realizacijom SDG 6.b.1, Udio lokalnih administrativnih jedinica sa utvrđenim i operativnim politikama i procedurama za učešće lokalnih zajednica u upravljanju vodom primjenom sanitarnih mјera)</p> <p>NIP21 MDG 7.2.2, LNI 122, Procenat priključenosti na kanalizacionu mrežu u urbanim naseljima</p> <p>NIP22 MDG 7.2.3, LNI 123, Udio prečišćenih otpadnih voda u odnosu na ukupne količine vode u skladu sa nacionalnim popisima (%)</p> <p>NIP23 V07, EPA, LNI 124, Pristup javnoj kanalizaciji</p>	<p>otpadom: do 2020. godine najmanje 50% ukupne količine prikupljenog otpada (staklo, papir, metal i plastika) se reciklira, kao i najmanje 70% neopasnog građevinskog otpada; prikupi se 25 % primarno selektiranog otpada, a odlaganje biološki razgradivog otpada na deponijama smanjeno je na 35% u odnosu na 2010. godinu; 95% ukupno generisanog otpada se sakupi do 2030. g.</p> <p>Sve aglomeracije pokrivene su s PPOV-om, a povezanost na kanalizacionu mrežu je u opsegu od preko 90 %.</p> <p>Udio prečišćenih otpadnih voda u odnosu na ukupne količine otpadnih voda iznosi 60% u 2020. godini, odnosno preko 90% u 2029. godini.</p>
--	--	--	--	---

		<p>otpadom,</p> <p>uvodenje stimulativnih mjera za jačanje tržišta sekundarnih materijala i potražnje za recikliranim materijalima, uključujući i uvođenje šema za sakupljanje reciklabilnih materijala;</p> <p>podsticanje proizvodnih linija za dodijanje finalnih proizvoda (reciklirani papir i proizvodi od papira, folija, granulati, itd). koje kao sirovinu koriste sekundarne sirovine dobijene u Reciklažnom centru, ali u perspektivi i one koje će proizvesti ostali ovlašćeni obrađivači otpada (karton, papir, guma, plastika, aluminijum), uključujući i modele podrške kroz privatno-javna partnerstva;</p> <p>26.5 Izvršiti usklađivanja Lokalnog plana upravljanja komunalnim otpadom i neopasnim građevinskim otpadom s izmjenama i dopunama Državnog plana upravljanja otpadom, koje će se moguće desiti, posebno s aspekta izbora optimalne opcije za upravljanje otpadom, prije svega u odnosu na pristup koji će biti definisan s aspekta termičke obrade otpada u okviru centralizovanog sistema upravljanja otpadom;</p> <p>26.6 Realizovati Projekat izgradnje postrojenja za tretman procjednih voda na deponiji «Livade» u Podgorici;</p> <p>26.7 Izgraditi novo postrojenje za tretman otpadnih voda u Glavnom gradu na lokaciji kod KAP-a i mreže primarnih i sekundarnih kolektora fekalne kanalizacije i tretmanom kanalizacionog mulja, u skladu s prioritetima koji su utvrđeni Strateškim planom razvoja;</p> <p>26.8. Unapređivati vodosnabdijevanje u skladu s prioritetima koji su utvrđeni Strateškim planom razvoja koji pored izgradnje infrastrukture za vodosnabdijevanje uključuju i: povećanje kapaciteta postojećih vodoizvorišta i rekonstrukciju crpnih pumpi, uređenje novih vodoizvorišta, strogu zaštitu zona sanitарне zaštite, eliminisanje iz upotrebe cementne azbestne cjevovode uspostavljanje katasta vodovodne infrastrukture i informacionog sistema.</p>	<p>NIP24 V08, EPA, LNI 125, Pristup postrojenjima za prečišćavanje</p> <p>NIP20 MDG 7.2.18, LNI 126, Gubici na vodovodnoj mreži u urbanim naseljima (%)</p> <p>SDG 6.1.1, LNI 127, Udio stanovništva koje koristi usluge snabdijevanja pijaćom vodom kojima se upravlja na bezbjedan način</p> <p>LIP 14, Procenat izdvajanja komponenti otpada primarnom selekcijom do 25%</p> <p>LIP 15, Procenat neopasnog građevinskog otpada koji je pripremljen za ponovnu upotrebu i recikliranje, kao i njegovo korišćenje u postupku pokrivanja deponija komunalnog otpada inertnim materijalom umjesto upotrebe nekih drugih materijala iz prirode</p> <p>LIP 16, Broj septičkih jama koje su u potpunosti eliminisane iz upotrebe na urbanom području</p> <p>LIP 17, Broj realizovanih podsticajnih mjera za unapređenje upravljanja</p>	
--	--	---	---	--

					otpadom	
PRIRODNI RESURSI	3.4 RIJEŠITI PROBLEME NEODRŽIVOG KAPACITIRANJA PROSTORA GENERISANE NEREALNIM ZAHTJEVIMA U POGLEDU KVANTITETA I NISKIM KVALitetOM IZGRAĐENE SREDINE					
PRIORITETNA TEMA AP OR PG: ODRŽIVA VALORIZACIJA PROSTORA						
3.4.2	3.4.2.1; 3.4.2.2; 3.4.2.3;	27. Uspostaviti kontinuirano praćenje promjena izgrađenosti prostora i shodno registrovanim trendovima omogućiti optimizaciju namjene prostora	<p>27.1 Primjenom indikatora izgrađenosti prostora utvrđenih NSOR u saradnji s MORT kroz izradu uputstva za lokalne samouprave o izvještavanju o stanju u prostoru uspostaviti monitoring realizacije PUP-a što prioritetno uključuje dostupnost sljedećih indikatora i podataka:</p> <ul style="list-style-type: none"> – broj stanovnika, – gustina naseljenosti za zone naselja (GUR), – izgrađena područja unutar naselja i gradova (GUR), – izgrađena područja van naselja i gradova (GUR), planirana građevinska područja unutar naselja i gradova (GUR), planirana građevinska područja van naselja i gradova (GUR), indikator iskorišćenosti građevinskog područja unutar GUR-a, indikator iskorišćenosti građevinskog područja van GUR-a; <p>27.2 Redovno izvještavati o stanju u prostoru primjenom indikatora izgrađenosti prostora kao priloga Izvještaju o stanju uređenja prostora, koji priprema MORT.</p>		<p>SDG 11.3.1, LNI 128, Odnos stope eksplotacije zemljišta u odnosu na stopu rasta populacije</p> <p>SDG 11.7.1, LNI 129, Prosječni udio izgrađenog područja gradova koji je otvoren prostor za javnu upotrebu za sve, po polu, starosnoj dobi i osobama sa invaliditetom</p> <p>NIP34 Z02, EPA, LNI 130, Promjena načina korišćenja zemljišta</p> <p>NIP45 MORT, LNI 131, Indikator izgrađenosti (%)</p> <p>NIP 46 MORT, LNI 132, Indikator planirane izgrađenosti (%)</p>	<p>Uspostavljena je GIS baza podataka i prate se pokazatelji o stanju u prostoru.</p> <p>Nema nelegalne i neplanske gradnje izvan građevinskih područja.</p> <p>Bitno je unaprijeđen kvalitet izvještavanja o stanju u prostoru (prilog s lokalnog nivoa izvještavanja na državnom nivou) primjenom navedenih prostornih pokazatelja.</p> <p>Uspješno se sprovodi stručna ocjena kvaliteta planskih dokumenata pri čemu se koriste objektivni kriterijumi i pokazatelji, kao i GIS analize i podaci iz informacionog sistema o prostoru.</p> <p>Strateške procjene uticaja na životnu sredinu doprinose kvalitetu planskih dokumenata, posebno u smislu svođenja uticaja na životnu sredinu na najmanju moguću mjeru.</p>
3.4.3	3.4.3.1; 3.4.3.2; 3.4.3.3; 3.4.3.4; 3.4.3.5; 3.4.3.6; 3.4.3.7;	28. Unaprijediti dostupnost stručnih podloga za održivi prostorni razvoj	<p>28.1 U vremenskom periodu koji nije duži od 5 godina izvršiti optimizaciju namjene prostora uključujući i preispitivanje planskih rješenja ukoliko se primjenom indikatora izgrađenosti prostora ustanove neodrživi trendovi postojećeg kapacitiranja prostora (npr. ukidanje namjene prostora kao građevinskog područja, utvrđivanje namjene prostora za proširenje utvrđenih građ. područja);</p> <p>28.2 Uspostaviti informacioni sistem za praćenje promjena</p>		<p>NIP 47 MORT, LNI 133, Indikator iskorišćenosti GP unutar GUR-a (%)</p> <p>NIP 48 MORT, LNI 134, Indikator iskorišćenosti GP van GUR-a (%)</p> <p>SDG 11.1.1, LNI 135,</p>	<p>Povećan je kvalitet izgrađene sredine.</p> <p>Podstiče se veća iskorišćenost postojećih planski utvrđenih građevinskih područja.</p> <p>Pri donošenju novih prostorno</p>

			<p>u prostoru;</p> <p>28.3 Unaprijediti planiranje namjene prostora kroz pripremu i korišćenje upotrebljivih podloga za izradu prostorne dokumentacije npr. primjenom analize ranjivosti u GISu, i sl.</p>		<p>Udio urbane populacije koji živi u sirotinjskim četvrtima, neformalnim naseljima ili neadekvatnom smještu</p> <p>LIP 18, Broj realizovanih podsticajnih mjera za primjenu standarda održivog planiranja prostora i održive gradnje</p> <p>LIP 19, Broj pitanja/komentara građana u okviru interaktivne platforme za komunikaciju s građanima o akcijama koje Glavni grad preduzima radi unaprjeđenja kvaliteta života građana</p>	<p>planskih dokumenata na lokalnom nivou (sljedeća generacija planova) ili pri izmjeni postojećih značajno su redukovana sada planirana građevinska područja.</p> <p>Znatno je unaprijeđen postojeći stambeni fond posebno u segmentu energetske efikasnosti i, generalno, kvaliteta objekata.</p> <p>Stručni kadar u svim sektorima građevinarstva je dobro obrazovan i poseduje znanja o savremenim tehnologijama, tehnikama gradnje i materijalima.</p> <p>Bezbjednost na radu i zaštita zdravlja su na nivou standarda zemalja Evropske Unije.</p> <p>Efikasno se sprovode lokalne mjere za podsticaj socijalnom stanovanju</p> <p>Kvalitet života u neformalnim naseljima znatno je unaprijeđen i omogućava kvalitet života dostoјan čovjeka.</p>
3.4.4	3.4.4.1; 3.4.4.2; 3.4.4.5;	29. Unaprijediti primjenu standarda održive arhitekture i građevinarstva	<p>29.1 Podsticajnim mjerama koje uključujuiniciranje projekta za razvoj kvalitetnih idejnih rješenja za urbanističko oblikovanje prostora doprinoseći kvalitetu izgrađene sredine u skladu sa njenim prihvatnim kapacitetima;</p> <p>29.2 Podsticati primjenu održivih standarda i pozitivne prakse prilikom projektovanja građevinskih objekata;</p> <p>29.3 U prostorno-plansku dokumentaciju integrisati procjenu rizika od prirodnih hazarda, instrumente i mjere adaptacije na klimatske promjene, te ublažavanja uticaja klimatskih promjena;</p> <p>29.4 Podsticati razvoj zelene infrastrukture, naročito: realizacijom akcija koje se odnose na povećanje učešća obnovljivih izvora energije i promovisanje racionalnog korišćenja energije (veza s akcijama u okviru aktivnosti 15) podsticajnim mjerama za primjenu standarda održivog planiranja prostora i održive gradnje (ekoremedijacija, zeleni kvartovi, zelena ostrva, osavremenjene šetališne i rekreativne zone, itd.)</p>			
3.4.5	3.4.5.1; 3.4.5.3; 3.4.5.4; 3.4.5.5;	30. Unaprijediti kvalitet života	<p>30.1 Organizovati edukativne programe za građevinske firme, građane, banke s ciljem podsticaja primjeni standarda održivog planiranja prostora i održive gradnje;</p> <p>30.2 Posebnim programima podsticati obrazovanje najmlađih o obrascima održivog urbanog razvoja i zdravim stilovima života;</p> <p>30.3 Uspostaviti interaktivnu platformu za komunikaciju s građanima o akcijama koje se preduzimaju radi unaprjeđenja kvaliteta života građana;</p>			
3.4.6	3.4.6.1; 3.4.6.2; 3.4.6.3; 3.4.6.4;					

			30.4 Unaprijediti pristupačnost javnih službi građanima kroz omogućavanje kontinuiranih modela interaktivne komunikacije s građanima.			
PRIRODNI RESURSI			3.6 UBLAŽITI UTICAJE PRIRODNIH I ANTROPOGENIH HAZARDA			
PRIORITETNA TEMA AP OR PG: USPOSTAVLJANJE SISTEMA ZA UPRAVLJANJE HAZARDIMA						
3.6.1	3.6.1.2; 3.6.1.3;	31. Unaprijediti kapacite za upravljanje rizicima od hazarda	31.1 Izraditi i/ili ažurirati opštinske planove za zaštitu i spašavanje za sve vrste rizika;	Strategija adaptacije na klimatske promjene Strateški plan razvoja 2012-2017	SDG 13.2.1, LNI 136, Progres u realizaciji mjera Strategije adaptacije Glavnog grada na klimatske promjene (kao doprinos realizaciji NIP52 UNDAF, Broj donijetih i operativnih nacionalnih akcionih planova za različite vrste vanrednih situacija)	Razvijeni su parametri i pokazatelji za praćenje uticaja hazarda i upravljanje rizicima od hazarda. Pripremljeni su i po potrebi primjenjuju se lokalni planovi za upravljanje rizicima od hazarda, za vanredne situacije i adaptaciju na klimatske promjene.
3.6.2	3.6.2.2; 3.6.2.4; 3.6.2.5;		31.2 Omogućiti efikasno sprovođenje Akcionog plana za adaptaciju na klimatske promjene; Naročitu pažnju posvetiti izgradnji kapaciteta za adaptaciju na klimatske promjene; U okviru sprovođenja Akcionog plana za adaptaciju na klimatske promjene posebni značaj posvetiti mjerama adaptacije na klimatske promjene u sektorima: zdravljje, poljoprivreda, šumarstvo, vodni resursi, priroda;	Lokalni plan zaštite životne sredine 2015-2019	–SDG 1.5.3 (i SDG 11.b.2), LNI 137, Broj planova za evakuaciju stanovništva u vanrednim situacijama i borj planova sanacije posljedica uticaja hazarda u vanrednim situacijama (kao lokalni doprinos SDG 1.5.3 (i SDG 11.b.2) Broj zemalja sa nacionalnim i lokalnim strategijama za smanjenje rizika od katastrofa) i SDG 11.b.1	Uspostavljeni su sistemi za koordinisano djelovanje nadležnih subjekata u vanrednim situacijama i za primjenu planova za upravljanje rizicima i adaptaciju na klimatske promjene.
3.6.3	3.6.3.1;		31.3 Uspostaviti bazu podataka relevantnih za monitoring uticaja hazarda integriranu s informacionom platformom o stanju životne sredine;		Udjlo lokalnih samouprava koje usvajaju i sprovode lokalne strategije za	Uspostavljeni su sistemi za ranu najavu.
3.6.5	3.6.5.1;		31.4 Sprovedi edukativne programe i kampanje za podizanje svijesti o upravljanju rizicima od hazarda i sprovoditi kampanje.			Koristi se dobra praksa u izboru i primjeni mjera u borbi protiv klimatskih promjena i njihovog uticaja na ekosisteme i društveno-ekonomske sisteme.
			31.5 Razmotriti realizaciju projekata-aktivnosti u okviru sva četiri prioriteta Sendai okvira za smanjenje rizika od katastrofa koje treba sprovesti u narednom periodu, kao što je npr. nabavka opreme za zaštitu i spašavanje od različitih vrsta hazarda za opštinsku službu zaštite i spašavanja, kao i nabavka opreme za druge opštinske subjekte učesnike sistema zaštite i spašavanja; organizovanje vježbi za uvežbavanje lokalnih kapaciteta za odgovor u slučaju katastrofa; pristupanje inicijativama u okviru UNISDR-a (Međunarodna strategija za smanjenje rizika od katastrofa Ujedinjenih nacija) i slično.			Uspostavljen je monitoring, procjena i revizija sprovođenja mjera adaptacije.

				smanjenje rizika od katastrofa u skladu sa Okvirom za smanjenje rizika od katastrofa iz Sendaija (2015-2030)) SDG 1.5.1, SDG 11.5.2, LNI 138, Ekonomski gubitak Glavnog grada zbog katastrofa (kao lokalni doprinos SDG 11.5.2 Direktni ekonomski gubitak zbog katastrofe u odnosu na globalni BDP, uključujući štetu koju je katastrofa nанijela kritičnim infrastrukturnim objektima i prekid pružanja osnovnih usluga) SDG 1.5.1, LNI 139, Broj umrlih, nestalih i osoba pogođenih katastrofom na 100.000 ljudi SDG 11.5.1 i SDG 13.1.2, LNI 140, Broj smrtnih slučajeva, nestalih osoba i lica pogođenih katastrofama na 100.000 ljudi	katastrofa
--	--	--	--	---	------------

4.1 Aktivnosti i akcije u oblasti prirodnih resursa

U grupi prirodnih resursa Akcioni plan za održivi razvoj Glavnog grada definiše 13 aktivnosti grupisanih u 7 prioritetnih tema:

PRIORITETNA TEMA: UNAPREĐENJE UPRAVLJANJA ŽIVOTNOM SREDINOM

- Ojačati kapacitete za primjenu horizontalnih instrumenata upravljanja životnom sredinom
- Doprinijeti unaprjeđenju monitoringa stanja životne sredine

PRIORITETNA TEMA: UNAPREĐENJE KVALITETA VAZDUHA

- Unaprijediti kvalitet vazduha
- Podsticati razvoj zelene infrastrukture

PRIORITETNA TEMA: UNAPREĐENJE ZAŠTITE PRIRODE

- Izgraditi kapacitete na lokalnom nivou za upravljanje zaštićenim područjima prirode

PRIORITETNA TEMA: UNAPREĐENJE ZDRAVLJA STANOVNJIŠTA

- Smanjiti ranjivost stanovništva na zagađenje životne sredine i klimatske promjene

PRIORITETNA TEMA: UNAPREĐENJE KVALITETA ZEMLJIŠTA I VODA SANACIJOM ZAGAĐENJA I IZGRADNJOM KOMUNALNE INFRASTRUKTURE

- Sanirati hot spot lokacije zagađenog zemljišta
- Kontinuirano unaprjeđivati infrastrukturu za obradu čvrstog otpada, tretman otpadnih voda i vodosnabdijevanje

PRIORITETNA TEMA: ODRŽIVA VALORIZACIJA PROSTORA

- Uspostaviti kontinuirano praćenje promjena izgrađenosti prostora i shodno registrovanim trendovima omogućiti optimizaciju namjene prostora
- Unaprijediti dostupnost stručnih podloga za održivi prostorni razvoj
- Unaprijediti primjenu standarda održive arhitekture i građevinarstva
- Unaprijediti kvalitet života u Glavnom gradu

PRIORITETNA TEMA: USPOSTAVLJANJE SISTEMA ZA UPRAVLJANJE HAZARDIMA

- Unaprijediti kapacitete u Glavnom gradu za upravljanje rizicima od hazarda.

Ove mjere su odgovor Glavnog grada na relevantne obaveze koje su utvrđene mjerama i podmjerama Akcionog plana Nacionalne strategije održivog razvoja do 2030. godine. Aktivnost koja se odnosi na unaprjeđivanje infrastrukture za obradu čvrstog otpada i tretman otpadnih voda obrađena je u okviru prirodnih resursa, iako je u NSOR do 2030. godine pitanje upravljanja otpadom tretirano s aspekta upotrebe otpada, kao sirovine u kontekstu uvođenja cirkularne ekonomije.

Naime u fazi sprovođenja NSOR do 2020. godine prioritetno je stvaranje infrastrukturnih prepostavki za svođenje antropogenih pritisaka na životnu sredinu na najmanju mjeru što

prevashodno podrazumijeva tretman otpada s ekološkog aspekta (kroz smanjenje emisija štetnih gasova i zagađenja zelenih površina). Nakon te faze postepeno će se ući u fazu kada otpad treba prevashodno posmatrati s ekonomskog aspekta kao važan materijalni input: otpadni materijali se mogu ponovo iskoristiti, reciklirati i obnoviti, dobiti energiju iz otpada, itd. U vremenskom horizontu ovog Akcionog plana do 2020. godine predložene su akcije Glavnog grada s aspekta upravljanja otpadom koje imaju za cilj stvaranje uslova za tretman otpada kao sirovine što uključuje značajan napredak u kontekstu recikliranja i ponovnog korišćenja otpada odnosno za tranziciju ka cirkularnoj ekonomiji sa nultim otpadom.

Aktivnost 19: Ojačati kapacitete za primjenu horizontalnih instrumenata upravljanja životnom sredinom

U odnosu na mjere i podmjere koje je NSOR definisala s aspekta jačanja upravljanja životnom sredinom, na lokalnom nivou je prioritetno unapređivanje kapaciteta na lokalnom nivou za primjenu strateške i projektne procjene uticaja na životnu sredinu. Nakon dugogodišnje primjene ovih horizontalnih instrumenata zaštite životne sredine, prioritetno je uspostavljanje monitoringa sprovođenja mjera propisanih elaboratima o projektnoj i strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu kako bi se na osnovu dovoljnog opsega kvalitetnih informacija o sprovođenju projektne i strateške procjene uticaja mogli sagledati efekti njihove primjene i objektivno uticati na unapređenje daljeg procesa njihove primjene. Uspostavljanjem baze podataka koja omogućava online unos i praćenje sprovođenja mjera utvrđenih elaboratima o projektnoj i strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu stvorice se tehnički uslovi za realizaciju ove akcije. Na taj način značajno će se unaprijediti i dostupnost podataka o stanju životne sredine za sve zainteresovane strane.

Umjesto deklarativne, potrebna je stvarna integracija zahtjeva zaštite životne sredine u sektorske politike i planove. Jačanje primjene instrumenata upravljanja životnom sredinom nalazi se u središtu funkcionalnog sistemskog pristupa u sprovođenju politike održivog razvoja i sektorskih politika. Zato je usklađivanje realizacije svih razvojnih projekata s mjerama zaštite prirode i biodiverziteta prioritetna akcija u Akcionom planu za održivi razvoj Glavnog grada. Na tom pristupu mora biti utemeljeno djelovanje svih nadležnih službi Glavnog grada kako bi se omogućilo efikasno sprovođenje strateških dokumenata u oblasti zaštite životne sredine, klimatskih promjena i energetske efikasnosti za koje je zadužen Sekretarijat za uređenje prostora i zaštitu životne sredine. Takav pristup je nezaobilazan i s aspekta sprovođenja Strateškog plana razvoja Glavnog grada u periodu (2012-2017). U ovom dokumentu evidentna je integrisanost zaštite životne sredine u određene segmente održivog ekonomskog razvoja (održivi turizam, poljoprivreda), kao i naglašen prioritetni značaj projekata koji imaju za cilj smanjenje antropogenih pritisaka na životnu sredinu. Ipak, nedostaje uvezanost ovog dokumenta sa prostorno-planskim rešenjima koja su utvrđena Prostorno-urbanističkim planom Glavnog grada, a kojima se reguliše ukupni društveno-ekonomski razvoj Glavnog grada. U tom kontekstu potrebno je unaprijediti Strateški plan razvoja u sljedećem implementacionom periodu, kako bi se na taj način podstakao održiviji prostorni razvoj Glavnog grada.

U do sada donijetim dokumentima na lokalnom nivou Lokalni plan zaštite životne sredine definiše akciju za jačanje kapaciteta organa lokalne uprave za sprovođenje važeće zakonske regulative i zakonske regulative koja je u pripremi kako bi se u potpunosti odgovorilo na zahtjevne obaveze (EIA, SEA, Zakon upravljanju otpadom, Zakon o zaštiti od buke u životnoj

sredini, itd.), te za intenziviranje komunikacije službi Glavnog grada sa građanima. S tim u vezi može se ocijeniti da je Lokalni plan zaštite životne sredine usaglašen s aktivnošću i akcijama Akcionog plana za održivi razvoj Glavnog grada u pogledu primjene horizontalnih instrumenata upravljanja životnom sredinom.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Ojačati kapacitete za primjenu horizontalnih instrumenata upravljanja životnom sredinom**“ Glavni grad će doprinijeti uspješnijoj implementaciji mjere 3.1.1 „**Ojačati kapacitete za primjenu horizontalnih instrumenata upravljanja životnom sredinom**“ i podmjera 3.1.1.1 i 3.1.1.5 Akcionog plana NSOR 2030.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretarijat za planiranje i uređenje prostora i zaštitu životne sredine, dok zaduženja po pitanju usklađivanja razvojnih planova i razvojnih projekata sa strateškim dokumentima u oblasti održivog razvoja pripada svim sekretarijatima i službama u Glavnom gradu.

Aktivnost 20: Doprinijeti unapređenju monitoringa stanja životne sredine u Crnoj Gori

Za unapređenje upravljanja životnom sredinom i prirodnim resursima prioritetna aktivnost treba da bude usmjerena na izgradnju funkcionalnog monitoringa životne sredine. Obzirom na populaciju Glavnog grada, te na visok stepen razvijenosti kapaciteta lokalne samouprave, najveći doprinos praćenju stanja životne sredine u Crnoj Gori može da pruži administracija u Glavnom gradu. Postojeću mrežu za praćenje kvaliteta vazduha u Glavnom gradu treba proširiti uvođenjem lokacija koje nijesu pod direktnim uticajem saobraćaja kako bi se razdvojio uticaj grijanja od uticaja saobraćaja na emisiju PM₁₀. Pored praćenja kvaliteta vazduha, kao prioritet u praćenju stanja životne sredine treba uključiti i segmente koji se odnose na praćenje stanja biodiverziteta u zaštićenim područjima prirode – regionalni park Komovi i budućem parku prirode Cijevna nakon donošenja odluke o proglašenju zaštite, kao i u vrijednim područjima prirode (gradski parkovi, brdo Gorica). Pritom je neophodna kompatibilnost s praćenjem stanja životne sredine u Crnoj Gori koje sprovodi Agencija za zaštitu životne sredine i redovna razmjena prikupljenih podataka. To zahtijeva odgovarajuću informacionu platformu za prikupljanje, obradu i dostupnost podataka o stanju životne sredine Glavnog grada, kompatibilnu i vezanu s informacionim sistemom o stanju životne sredine Agencije za zaštitu životne sredine. Posebno se akcentuje značaj primjene zahtjeva za uspostavljanje NATURA mreže. Proces prikupljanja podataka treba da obezbijedi uporedive vremenske serije. U skladu s zdravstvenim profilom Glavnog grada neophodna je i primjena mehanizama kojima se pospješuje integracija očuvanja životne sredine i uticaja stanja životne sredine na zdravlje stanovništva u sektorske politike.

Ovako definisan set akcija Akcionog plana za održivi razvoj Glavnog grada nadograđuje mjere koje su definane lokalnim dokumentima. Naime, Lokalni plan zaštite životne sredine (2015-2019), kao obaveznu definiše sedmu akciju koja se odnosi na monitoring svih segmenata životne sredine i osmu akciju koja se odnosi na izradu izvještaja o stanju životne sredine na teritorji Glavnog grada, te devetu i desetu akciju koje se odnose na dopunu Odluke o utvrđivanju akustičnih zona na teritoriji Glavnog grada i izradu strateške karte buke. S akcijama Akcionog plana za održivi razvoj Glavnog grada kompatibilne su i opšte mjere Plana kvaliteta vazduha i projekti u okviru mjere 5.1 koja se odnosi na zaštitu svih segmenta životne sredine Strateškog plana razvoja Glavnog grada (2015-2019). god. (Projekat 144: Uspostavljanje lokalne

mreže praćenja stanja – monitoring pojedinih segmenata životne sredine (vazduh, voda, zemljište, biodiverzitet); Projekat 145: Izrada i realizacija Programa edukacije na polju zaštite životne sredine; Projekat 146: Jačanje svijesti građana o procesu primjene zakona, učešću u donošenju odluka i ostvarivanju prava na zdravu životnu sredinu; Projekat 147: Akustičko zoniranje teritorije Glavnog grada). Na osnovu analize sprovedenosti ovih mjera i projekata u odnosu na vremenski rok za njihovo sprovođenje, može se ocijeniti da do sada nijesu sprovedeni ili pak da se nalaze u početnoj fazi implementacije. Zato set akcija koje utvrđuje Akcioni plan za održivi razvoj Glavnog grada treba smatrati značajnim korakom u nadogradnji ovih lokalnih dokumenata i podsticajem za potpunu implementaciju tako utvrđenih prioriteta.

Realizacijom ovog seta akcija definisanih u okviru aktivnosti „**Doprinijeti unapređenju monitoringa stanja životne sredine u Crnoj Gori**“ Glavni grad će učestvovati u realizaciji mjere 3.1.2 „**Unaprijediti praćenje stanja biodiverziteta, voda, mora, vazduha i zemljišta**“ i podmjera 3.1.2.1, 3.1.2.2, 3.1.2.4, 3.1.2.5 Akcionog plana NSOR do 2030.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretarijat za planiranje i uređenje prostora i zaštitu životne sredine.

Aktivnost 21: Unaprijediti kvalitet vazduha

Akcionim planom NSOR do 2030. godine prepoznat je prioritetni značaj transfera znanja i primjene optimalnih, čistih i inovativnih tehnoloških rješenja za kontrolu emisija zagađivača vazduha. U prvom redu treba umanjiti emisiju zagađenja iz industrije i saobraćaja, uključujući i emisiju gasova sa efektom staklene bašte (GHG). Podjednako je značajna kontrola zagađenja na izvoru emisije. Mjere za unapređenje kvaliteta vazduha neophodno je realizovati kompatibilno sa specifičnim mjerama koje se odnose na: zaštitu ozonskog omotača, smanjenje emisija GHG, ublažavanje klimatskih promjena, prilagođavanje uticajima klimatskih promjena.

S tim u vezi u Akcionom planu za održivi razvoj Glavnog grada definisana je aktivnost za unapređivanje kvaliteta vazduha. U sinergiji s akcijama koje treba da omoguće unapređenje monitoringa kvaliteta vazduha, prioritetna je realizacija ciljanih istraživanja uticaja zagađenja vazduha na zdravlje stanovništva koja trebaju biti utemeljena na podacima koji su prikupljeni u okviru monitoringa sprovedenog u realnom vremenu. Obzirom na dosadašnje rezultate praćenja kvaliteta vazduha i utvrđene izvore koji emituju zagađivače vazduha, u prvom redu PM₁₀ čestice, u predstojećem periodu treba uvesti podsticajne mjere koje će rezultirati unapređenjem kvaliteta vazduha u Glavnom gradu. Podsticajne mjere prije svega treba da obuhvate ulaganja u primjenu ekoloških goriva za potrebe grijanja, posebno u pogledu smanjenja koncentracije PM₁₀ koje nastaju emisijom iz individualnih ložišta u domaćinstvima, kao i primjenu prevoznih sredstava s pozitivnim efektima na životnu sredinu, itd. Uspješnost primjene podsticajnih mjera velikoj mjeri zavisiće od uspješnosti sprovođenja ciljanih kampanja za jačanje svijest javnosti o negativnim uticajima sagorijevanja čvrstih goriva, nepotpunog sagorijevanja u ložištima, neredovnog čišćenja dimnjaka i upotrebe neefikasnih uređaja za loženje, i sl.

Realizacijom akcija definisanih u okviru aktivnosti „**Unaprijediti kvalitet vazduha**“ Glavni grad će učestvovati u realizaciji mjere 3.1.1 „**Omogućiti efikasnu zaštitu zaštićenih područja prirode, ekološki vrijednih staništa, šumskih, vodnih i obalnih ekosistema, zaštićenih vrsta flore i faune, vazduha i zemljišta**“ i podmjera 3.1.1.1, 3.1.1.2, 3.1.1.3, 3.1.1.5, 3.1.1.6, 3.1.1.7 i 3.1.1.10 Akcionog plana NSOR do 2030.

Ovako definisane akcije u Akcionom planu za održivi razvoj Glavnog grada kompatibilne su s realizacijom mjera za smanjenje PM₁₀ čestica iz saobraćaja i PM₁₀ koje nastaju grijanjem domaćinstava, te opštim mjerama Plana kvaliteta vazduha za Glavni grad. Takođe ove akcije u određenoj mjeri mogu pozitivno uticati na realizaciju projekata 144-147 u Strateškom planu razvoja Glavnog grada i sprovođenje.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretarijat za planiranje i uređenje prostora i zaštitu životne sredine.

Aktivnost 22: Podsticati razvoj zelene infrastrukture

Pored akcija definisanih u okviru prethodne aktivnosti, Glavni grad treba slijedom pozitivne prakse u evropskim gradovima da primjeni modele ozelenjavanja lokalne infrastrukture kao efikasan model za primjenu podsticajnih mjera za smanjivanje antropogenih pritisaka na životnu sredinu. Polazeći od mjera definisanih u Akcionom planu NSOR i uzimajući u obzir prioritete za djelovanje na lokalnom nivou koji su utvrđeni u Planu kvaliteta vazduha za Glavni grad i Lokalnom energetskom planu za period (2015-2025), kao i projektima u Strateškom planu razvoja Glavnog grada (2015-2019), definisane su akcije prioritetne u kontekstu razvoja zelene infrastrukture u Glavnom gradu. Osavremenjavanje javnog gradskog prevoza, uključujući zamjenu standardnih autobusa novim vozilima, imaće pozitivan uticaj na kvalitet vazduha zbog doprinosa smanjenju emisija zagađivača vazduha. Umjesto na korišćenje sopstvenih vozila, građane treba podsticati na korišćenje unaprijeđenog javnog prevoza, doprinoseći tako smanjenju zagađivača vazduha. S tim u vezi, osavremenjivanje mreže autobuskih stajališta i dostupnosti informacija o saobraćanju vozila javnog saobraćaja doprinosi rastu upotrebe sredstava javnog prevoza. Pored toga, smanjivanje frekvencije saobraćaja u zoni I Glavnog grada, uključujući izgradnju mini zaobilaznice oko ove zone, zabranu saobraćaja teretnim vozilima na opterećenim dionicama u centru grada, uspostavljanje "car sharing sistema" za gradsku upravu i javna preduzeća u Glavnom gradu, povećanje broja pješačkih ulica odnosno pješačkih područja, uspostavljanje bike sharing stanica i kontinuirano povećavanje dužine biciklističkih staza treba da omogući značajne pozitivne efekte kada je u pitanju unapređivanje kvaliteta vazduha. Kampanje usmjerene na podizanje svijesti i prateće podsticajne mjere kao što su dani/lokacije bez automobila dodatno će osnažiti učešće građana u akcijama lokalne samouprave.

U srednjoročnom periodu, poslije 2020. godine trebainicirati uspostavljanje tramvajskog prevoza i s tim u vezi, izradu potrebne tehničke dokumentacije.

Povećanje zelenih parkovskih površina, izgradnja i opremanje pješačkih staza i prostora za sport i rekreaciju na otvorenom, pošumljavanje opožarenih površina i preventivna zaštita šuma povećaće kapacitete u Glavnom gradu za apsorpciju gasova staklene bašte i zagađivača vazduha, što će imati posebno pozitivne efekte na zdravlje stanovnika Glavnog grada.

Akcije definisane u okviru ove aktivnosti ne treba posmatrati kao dodatno opterećenje za Glavni grad, već kao nadogradnju i dodatni podsticaj aktivnostima koje se već realizuju i/ili su planirane lokalnim strateškim dokumentima.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretarijat za komunalne poslove i saobraćaj.

Aktivnost 23: Izgraditi kapacitete na lokalnom nivou za upravljanje zaštićenim područjima prirode

U okviru strateškog cilja NSOR koji se odnosi na omogućavanje efikasnog upravljanje prirodnim resursima, prioritetno je upravljanje zaštićenim područjima prirode. NSOR definiše da u okviru uspostavljanja buduće nacionalne ekološke mreže treba identifikovati ekološki vrijedna staništa i ekosisteme, adekvatno vrednovati ekosisteme i usluge koje oni pružaju kako bi se donosile valjane upravljačke odluke, ubrzati i proces proglašenja novih zaštićenih prirodnih dobara uz uspostavljanje održivih modela upravljanja. Takođe, treba razviti sistem mjera i mehanizama zaštite van obuhvata zaštićenih prirodnih dobara. Neophodno je jačati primjenu preventivnih mjera primjenom mehanizama ekološkog planiranja u okviru prostornih planova kojima se regulišu različite namjene prostora. Mjere zaštite prirode moraju biti integrisane u razvojne planove i plansku regulaciju kako bi se omogućila primjena održivih obrazaca korišćenja prirodnih vrijednosti i valorizacija ekosistemskih usluga. Mora se unaprijediti dostupnost i ažurnost podataka o stanju biodiverziteta, razviti kvalitetne stručne podloge i omogućiti njihova upotreba u prostorno-planskoj dokumentaciji.

Kao odgovor na ove obaveze utvrđene NSOR, u Akcionom planu za održivi razvoj Glavnog grada pored prethodno utvrđenih akcija u pogledu kontinuiranog praćenja stanja biodiverziteta, utvrđena je i obaveza izgradnje kapaciteta na lokalnom nivou za upravljanje zaštićenim područjima prirode. Donošenjem odluka o proglašenju zaštićenog prirodnog dobra Regionalni park Komovi i budućeg parka prirode Cijevna, omogućeno je započinjanje faze uspostavljanja njihove efikasne upravljačke strukture.

Treba omogućiti transfer znanja za primjenu najbolje dostupne prakse upravljanja zaštićenim prirodnim dobrima i izvršiti mapiranje usluga ekosistema i u odnosu na njih razviti program kontrolisanog boravka turista u zaštićenim prirodnim dobrima. Program boravka turista u zaštićenim prirodnim dobrima i valorizacije usluga ekosistema treba planirati u skladu s prihvatnim kapacetetom zaštićenih područja. Radi zaštite vrijednih ekosistema van zaštićenih područja prirode naročitu pažnju treba pokloniti uređenju parkovskih i ostalih zelenih površina, prije svega brda Gorice i pet većih parkova u Glavnom gradu, posebno vodeći računa da se prioritetno primjenjuju autohtone biljke adaptirane na klimatske i geografske uslove Glavnog grada. Prioritetno je uskladiti realizaciju prostorno-planskih smjernica s planovima upravljanja zaštićenim prirodnim dobrima. Pristupe kod prostornog uređenja i oblikovanja javnih površina treba unaprijediti primjenom pozitivne prakse utemeljene na primjeni Evropske konvencije o predjelima.

Realizacijom akcija definisanih u okviru aktivnosti „**Izgraditi kapacitete na lokalnom nivou za upravljanje zaštićenim područjima prirode**“, Glavni grad će učestvovati u realizaciji mjera 3.1.1 „Omogućiti efikasnu zaštitu zaštićenih područja prirode, ekološki vrijednih staništa, šumskih, vodnih i obalnih ekosistema, zaštićenih vrsta flore i faune, vazduha i zemljišta“, 3.2.1 „Identifikovati i vrednovati ekološki vrijedna staništa i ekosisteme i izvršiti reviziju statusa postojećih zaštićenih prirodnih dobara“ i 3.2.2 „**Izgraditi kapacitete za integralno upravljanje zaštićenim prirodnim dobrima, ekološki vrijednim staništima i ekosistemima**“, odnosno podmjera 3.1.1.2; 3.1.1.3; 3.1.1.4; 3.2.1.1; 3.2.1.2; 3.2.2.1; 3.2.2.2; 3.2.2.3; 3.2.2.4; 3.2.2.5 Akcionog plana NSOR do 2030.

Akcije definisane u okviru ove aktivnosti „**Izgraditi kapacitete na lokalnom nivou za upravljanje zaštićenim područjima prirode**“ Akcionog plana za održivi razvoj Glavnog grada nadograđuju i podržavaju implementaciju sljedećih akcija Lokalnog plana zaštite životne sredine: 30. Izrada Akcionog plana za biodiverzitet, 11. Ustanovljavanje zaštićenih prirodnih dobara na lokalitetima sa jedinstvenim prirodnim odlikama i zaštita prirodnih vrijednosti, 12. Uspostavljanje formalnog statusa zaštite kanjona rijeke Cijevne, 14. Izrada Katastra zelenih površina, 15. Aktiviranje pojedinih nedovoljno afirmisanih područja Glavnog grada za razvoj održivog turizma, 25. Uspostavljanje sistema za zbrinjavanje napuštenih životinja. Takođe, akcije se nadovezuju na projekte 162 i 163 Strateški plan razvoja Glavnog grada 2012-2017 koji se odnose na proglašenje dijela planinskog vjenca Komova i kanjona Cijevne zaštićenim područjima prirode. Ove akcije predstavljaće i značajan element u pripremi Akcionog plana za biodiverzitet Glavnog grada.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretariat za planiranje i uređenje prostora i zaštitu životne sredine.

Aktivnost 24: Smanjiti ranjivost stanovništva na zagađenje životne sredine i klimatske promjene

Mjere NSOR koje se odnose na zaustavljanje degradacije vrijednosti obnovljivih prirodnih resursa: i upravljanje prirodnim resursima, značajne su i s aspekta unapređenja zdravlja ljudi. Naime, ove grupe mjera su u direktnoj vezi sa pružanjem adekvatnog odgovora na ublažavanje i eliminisanje evidentnih uticaja zagađenja životne sredine na pogoršanje zdravlja stanovništva. Radi determinisanja uticaja zagađenja na zdravlje ljudi, preduzimanja preventivnih mjera i oticanja negativnih posljedica neophodno je jačanje mehanizama horizontalne međusektorske saradnje – zdravstva i životne sredine, nauke, uređenja prostora, sporta, itd, kao i vertikalne koordinacije od centralnog ka lokalnom nivou. Kako klimatske promjene generišu značajne pritiske na zdravlje ljudi, to NSOR definiše da je neophodno donijeti i sveobuhvatnu strategiju adaptacije na uticaje promjene i varijabilnosti klime u sektoru javnog zdravlja.

Kao odgovor na obaveze utvrđene u kontekstu sprovođenja strateškog cilja „**Omogućiti simbiozu efekata unapređenja stanja životne sredine i očuvanja zdravlja ljudi**“, Akcionim planom za održivi razvoj Glavnog grada definisana je aktivnost koja ima za cilj smanjenje ranjivosti stanovništva na zagađenje životne sredine i klimatske promjene. Ova aktivnost će se postići kontinuiranim rastom izdvajanja sredstava za unapređenje stanja životne sredine i zdravlja stanovništva, posebno se fokusirajući na kvalitet vazduha i hot-spot lokacije zagađenja zemljišta i voda, kao i procjene uticaja klimatskih faktora na zdravlje stanovništva. Treba nastojati da se program praćenja stanja životne sredine nadograđuje uvođenjem pokazatelja za praćenje uticaja uticaja zagađenja na zdravlje stanovništva, pokazatelja u okviru biomonitoringa uticaja meteoroloških uticaja na zdravlje stanovništva i pokazatelja uticaja antropogenih hazarda na zdravlje stanovništva. Dodatno pozitivne efekte treba postići primjenom standarda održive arhitekture i građevinarstva, razvojem podsticajnih programa i edukativnih kampanja radi stimulisanja gradnje primjenom po zdravlje bezbjednih građevinskih materijala. Posebnu pažnju treba posvetiti podsticaju inkluzivnog učešća stanovništva u urbanom i ruralnom

području u edukativnim kampanjama usmjerenim na unapređenje kvaliteta životne sredine i zdravlja stanovništva.

Ovim akcijama Glavni grad će doprinijeti sprovođenju mjera 3.3.1 „**Smanjiti ranjivost stanovništva na klimatske promjene**“ odnosno i 3.3.2 „**Uspostaviti mehanizme međusektorske saradnje radi unaprjeđenja zdravlja stanovništva**“ odnosno podmjera 3.3.1.1; 3.3.1.2; 3.3.1.3; 3.3.2.1; 3.3.2.2; 3.3.2.3; 3.3.2.4; 3.3.2.5; 3.3.2.6 Akcionog plana NSOR do 2030 godine.

Istovremeno ove akcije su u skladu s preporukama sadržanim u zdravstvenom profilu Glavnog grada i snaže implementaciju mjera Strategija adaptacije na klimatske promjene: 2. Ozelenjavanje trgova sa pergolama; 9. Regulacija bujičnih tokova; 16. Planske mjere zaštite od poplava; 19. Lokalni sistem upozorenja građana na nepovoljne vremenske prilike/ciklone; 20. Sistem ranog upozorenja na požare; 23. Obavještavanje građana o kvalitetu vode za piće; 21. Uspostavljanje brige o ranjivim grupama (pomoć u slučaju ekstremnih situacija); 22. Korekcija radnog vremena i prilagođavanje ekstremnim vremenskim uslovima.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretarijat za planiranje i uređenje prostora i zaštitu životne sredine, ali je neophodno aktivno učešće svih sekretarijata i stručnih službi.

Aktivnost 25: Sanirati hot spot lokacije zagađenog zemljišta

Remedijacija postojećeg zagađenja i izgradnja infrastrukture za obradu otpada i otpadnih voda definisana je kao jedna od mjera u okviru NSOR strateškog cilja „**Omogućiti efikasno upravljanje prirodnim resursima**“. S tim u vezi do 2030. godine prioritetna je sanacija ekoloških crnih tačaka i potpuno iskorišćavanje kapaciteta dvije do sada izgrađene uređene deponije čvrstog otpada u Podgorici i Baru, kao i izgradnja centra za termički tretman otpada kako bi se postigli optimalni rezultati u upravljanju otpadom. S aspekta smanjenja pritisaka zagađenja uslijed odlaganja otpada, primarna je sanacija neuređenih odlagališta čvrstog otpada. Neophodna je dalja harmonizacija nacionalnog zakonodavstva u oblasti integrisanog sprječavanja zagađivanja životne sredine, upravljanja otpadom, odgovornosti za štetu u životnoj sredini s pravnom tekovinom EU, pri čemu se posebna pažnja mora posvetiti obaveznoj primjeni najboljih dostupnih tehnika (BAT) i sprječavanju industrijskih udesa. Neophodna je potpuna realizacija Programa usklađivanja pojedinih privrednih grana sa Zakonom o integrisanom sprječavanju i kontroli zagađivanja životne sredine, primarno u pogledu izdavanja integrisanih dozvola KAP-u, Željezari, TE u Pljevljima.

Polazeći od tako definisanih prioriteta sanacija hot spot lokacija zagađenog zemljišta definisana je kao prioritet u Akcionom planu za održivi razvoj Glavnog grada. Identifikacija, a zatim sanaciju nelegalnih odlagališta komunalnog otpada, kao i dalje sprječavanje ponovnog nelegalnog odlaganja otpada (primjenom mjera nadzora i sankcija), treba da omoguće realizaciju ove aktivnosti. Istovremeno neophodno je unapređenje efikasnosti rada komunalne policije i komunalne inspekcije u vršenju poslova shodno Zakonu.

Na taj način Glavni grad će doprinijeti implementaciji 3.2.5 mjere NSOR „**Izvršiti remedijaciju postojećeg zagađenja i izgraditi infrastrukturu za obradu otpada i otpadnih voda**“ odnosno podmjerama 3.2.5.1; 3.2.5.2; 3.2.5.4; 3.2.5.6.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretarijat za komunalne poslove i saobraćaj.

Aktivnost 26. Kontinuirano unapređivati infrastrukturu za obradu čvrstog otpada, tretman otpadnih voda i vodosnabdijevanje

Radi uspostavljanja održivog sistema upravljanja otpadom i njegovo konstantno unapređivanje, NSOR do 2030. godine definisala je kao prioritetan strateški cilj „**Unaprijediti upravljanje otpadom primjenom pristupa u okviru cirkularne ekonomije**“. S tim u vezi treba podsticati aktivnosti na smanjenju količine otpada koje se generišu na teritoriji Crne Gore; što efikasnije sprovoditi primarnu selekciju otpada kao preduslov za postizanje jasno definisanih ciljeva u domenu ponovne upotrebe i reciklaže odbačenih materijala, uspostaviti efikasnu selekciju i reciklažu otpada⁷; razviti sistem za upravljanje posebnim vrstama otpada, postepeno uvoditi pristupe u okviru cirkularne ekonomije (prelazak sa „sistema deponija“ na cirkularni model upravljanja otpadom) realizacijom mjera kojima se podstiče resursno efikasna upotreba sirovina u proizvodnji, omogućavajući smanjenje količina otpada koji se generiše, posebno opasnog, korišćenjem otpada kao alternativnog energenta, primjenom pristupa zasnovanih na prepoznavanju ekonomskog i ekološkog značaja otpada, uspostavljanjem makro analize i sektorskih analiza materijalnog toka – MFA i uvođenjem s njom povezanih indikatora cirkularne ekonomije; unaprijediti kaznene mjere za upravljanje otpadom i jačati javnu svijest o značaju i prednostima održivog upravljanja otpadom.

Problemi u oblasti upravljanja otpadom predstavljaju investiciono najzahtjevniji izazov kada je riječ o infrastrukturni u životnoj sredini. Pritome je Glavni grad na nivou lokalne samouprave napravio najveći progres u izgradnji infrastrukture i uspostavljanju sistema upravljanja otpadom.

Strateški plan razvoja Glavnog grada (2012-2017), Lokalni plan zaštite životne sredine, Lokalni plan upravljanja komunalnim otpadom i neopasnim građevinskim otpadom za Glavni grad, kao i Plan kvaliteta vazduha za Glavni grad, definisali su dalje korake, mjere i projekte koje Glavni grad treba da realizuje kako bi zaokružio uspostavljanje funkcionalnog sistema upravljanja otpadom.

Analizom lokalnih strateških dokumenata u odnosu na prioritene mjere i podmjere koje je definisala NSOR do 2030. godine, Akcioni plan za održivi razvoj kao prioritetnu aktivnost takođe definiše kontinuirano **unapređivanje infrastrukture za obradu čvrstog otpada, tretman otpadnih voda i vodosnabdijevanje**.

Unapređenje infrastrukture za obradu čvrstog otpada treba postići unapređenjem sistema organizovanog primarnog i sekundarnog sakupljanja otpada, uniformnim vođenjem statistike o vrstama i količinama sakupljenog otpada, podizanjem svijesti velikih proizvođača ambalaže o produženoj odgovornosti za upravljanje otpadom, podsticajnim mjerama za uspostavljanje produžene odgovornosti proizvođača i uvoznika otpada, uvođenjem stimulativnih mjera za jačanje tržišta sekundarnih materijala i potražnje za recikliranim materijalima, podsticanjem proizvodnih linija za dodijanje finalnih proizvoda, itd.

⁷ Prema Zakonom definisanim ciljevima, najmanje 50% ukupne količine prikupljenog otpadnog materijala, kao što su staklo, papir, metal i plastika, treba pripremiti za ponovnu upotrebu i reciklažu do 2020. godine, dok je u istom periodu potrebno pripremiti za ponovnu upotrebu najmanje 70% neopasnog građevinskog otpada. Zakon takođe predviđa obezbijeđivanje uslova u kojima će količina biološko razgradivog komunalnog otpada koji se odlaže na deponiju dostići nivo od 35% od ukupne mase biološko razgradivog otpada proizvedenog u 2010. godini.

Takođe, prioritetno treba izvršiti usklađivanje Lokalnog plana upravljanja komunalnim otpadom i neopasnim građevinskim otpadom s izmjenama i dopunama Državnog plana upravljanja otpadom, koje će se moguće desiti, posebno s aspekta izbora optimalne opcije za upravljanje otpadom, prije svega u odnosu na pristup koji će biti definisan s aspekta termičke obrade otpada u okviru centralizovanog sistema upravljanja otpadom. Za održivi razvoj Glavnog grada prioritetno treba izgraditi postrojenje za tretman procjednih voda na deponiji «Livade» u Podgorici. Realizacija ovih akcija kompatibilna je sa realizacijom prioritetnih projekata Strateškog plana razvoja Glavnog grada (2012-2017) u okviru sprovođenja mjeri 5.2: Projekat br. 160: Izgradnja reciklažnih dvorišta, proizvodnja granulata iz PET ambalaže, LDPE folija i HDPE materijala Proizvodnja granulata iz PET ambalaže, LDPE folija i HDPE materijala, Projekat 154: Izgradnja postrojenja za preradu komunalnog otpada u cilju dobijanje biodizela, biogasa i tople vode, Projekat 156: Selektivno sakupljanje komunalnog otpada, Projekat 157: Izgradnja podzemnih kontejnera za komunalni otpad, Projekat 158: Proizvodnja električne energije i tople vode iz biogasa, Projekat br. 159: Izgradnja postrojenja za preradu korišćenih auto guma – pneumatika.

Po pitanju tretmana otpadnih voda prioritet Akcionog plana za održivi razvoj Glavnog grada je i izgradnja novog postrojenja za tretman otpadnih voda u Glavnom gradu na lokaciji kod KAP-a i mreže primarnih i sekundarnih kolektora fekalne kanalizacije i tretmanom kanalizacionog mulja, u skladu s prioritetima koji su utvrđeni Strateškim planom razvoja. Realizacija ovih akcija kompatibilna je s realizacijom mjeri 1.3 i 5.2, odnosno projekata 42, 43, 151 Strateškog plana razvoja Glavnog grada (2012-2017).

U oblasti vodosnabdijevanja Akcioni plan kao prioritet definiše unapređivanje vodosnabdijevanja u skladu s prioritetnim projektima 41, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51 koji su utvrđeni Strateškim planom razvoja u okviru mjeri 1.3. Ti prioriteti pored izgradnje infrastrukture za vodosnabdijevanje uključuju i: povećanje kapaciteta postojećih vodoizvorišta i rekonstrukciju crnih pumpi, uređenje novih vodoizvorišta, strogu zaštitu zona sanitарне zaštite, eliminisanje iz upotrebe cementne azbestne cjevovode uspostavljanje katastra vodovodne infrastrukture i informacionog sistema.

Realizacija akcija u oblasti upravljanja otpadom, otpadnim vodama i vodosnabdijevanju ne generiše dodatne troškove Glavnom gradu, obzirom da su već planirane i sprovode se mjeri i prioritetni projekti u postojećim strateškim dokumentima kao što je prethodno navedeno. Pored toga realizacija ovih akcija dodatno će podstići realizaciju aktivnosti 4, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28 i 29 Lokalnog plana zaštite životne sredine.

Na taj način Glavni grad će doprinijeti implementaciji NSOR mjeri 4.3.1 „**Podsticati aktivnosti na smanjenju količine otpada koja se generiše na teritoriji Crne Gore**“ i NSOR mjeri 4.3.2 „**Uspostaviti efikasnu selekciju i reciklažu otpada**“ odnosno podmjera 4.3.1.4; 4.3.1.5; 4.3.2.1; 4.3.2.2; 4.3.2.3; 4.3.2.4; 4.3.2.5; 4.3.2.5; 4.3.2.6; 4.3.2.7; 4.3.2.8.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretariat za komunalne poslove i saobraćaj.

Aktivnosti 27, 28, 29 i 30:

- **27. Uspostaviti kontinuirano praćenje promjena izgrađenosti prostora i shodno registrovanim trendovima omogućiti optimizaciju namjene prostora;**
- **28. Unaprijediti dostupnost stručnih podloga za održivi prostorni razvoj;**

- **29. Unaprijediti primjenu standarda održive arhitekture i građevinarstva;**
- **30. Unaprijediti kvalitet života.**

Shodno ocjeni stanja prostora u Crnoj Gori koja je data u NSOR prioritetno je riješiti probleme neodrživog kapacitiranja prostora generisane nerealnim zahtjevima u pogledu kvantiteta i niskim kvalitetom izgrađene sredine. Radi omogućavanja objektivnosti prostorno-planske analitike, najznačajnija je primjena kvantifikovanih indikatora, jer oni omogućavaju egzaktnu mjerljivost promjena u prostoru, kao i uporedivost sa sličnim ili razvijenijim sredinama (npr. zemljama i regionima u EU). Primjena indikatora naročito je značajna za utvrđivanje i monitoring sprovođenja kvantifikovanih planskih ciljeva. Pritom je neophodna primjena moderne informatičke podrške, uključujući primjenu GIS tehnologija koje omogućavaju efikasno sprovođenje prostorno-planskih analiza i brzu razmjenu podataka, kao i postavljanje osnove za efikasnu kontrolu planiranja prostora. Značajni su i mehanizmi za unapređenje kvaliteta planskih dokumenata kroz reafirmaciju metodologija i stručnih kriterijuma na kojima se zasnivaju planerske odluke. Neophodni su i oni kojim se omogućava efikasnije sprovođenje planova, što je važan preduslov za postizanje kvaliteta izgrađenog prostora, dok je najveći izazov u sprovođenju planskih dokumenata pravovremena priprema i uređenje građevinskog zemljišta.

Na osnovu rezultata analize potrošnje prostora u Crnoj Gori⁸ koja je sprovedena za potrebe izrade NSOR, za ocjenu stanja izgrađenosti prostora za potrebe planiranja održivog razvoja do 2030. godine u NSOR su primjenjeni indikatori postojeće izgrađenosti, planirane izgrađenosti, iskorišćenosti građevinskog područja, gustine naseljenosti građevinskog područja, potrošnje građevinskog područja po stanovniku, kao i utvrđivanja prostornih rezervi unutar građevinskog područja⁹. Ovako slojevito prikazani parametri¹⁰ omogućili su kvalitetan uvid u stanje prostora i relativno precizno ukazali na veća ili manja odstupanja od poželjnih modela održivog prostornog razvoja.

Kada je riječ o Glavnom gradu analiza u okviru NSOR je pokazala da se Podgorica sa gustom naseljenosti od svega 16.1 st/ha u poređenju sa regionalnim centrima poput Beograda gustine naseljenosti od 50st/ha, Tirane 72st/ha ili Zagreba 38st/ha, kao i evropskim gradovima kao što su Prag 46st/ha, Frankfurt 29st/ha, Hanover 25st/ha, Berlin 30st/ha, Barselona 43st/ha, Pariz 38st/ha može smatrati naseljem male gustine stanovanja. Relativno mala gustina naseljenosti proizvod je i veoma široko definisanih građevinskih područja koja su u slučaju grada Podgorice (unutar GUR-a) iskorišćena 64.5% što je iako nizak udio ipak iznad prosjeka ostalih gradova u Crnoj Gori. Slijedeći postojeću, malu, gустину naseljenosti građevinskog područja, a imajući u vidu prostorne rezerve unutar građevinskog područja naselja, može se identifikovati potencijal unutar usvojenih planova za oko 46.239 novih stanovnika. Istovremeno nedavno usvojeni PUP Glavnog grada (2014) govori o rezervama stambenih zona u usvojenim planovima detaljne razrade za novih 400.000 stanovnika. Indikator iskorišćenosti građevinskog područja van GUR-a,

⁸ Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Analiza održivosti prostornog razvoja na bazi indikatora izgrađenosti za područje Crne Gore, bazna analiza NSOR, 2015.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Podaci su obrađeni za nivo GUR-a (generalne urbanističke razrade unutar PUP-a) tj. za nivo GUP-a (generalnog urbanističkog plana) kao i za zone koje nisu obuhvaćene GUR-om/GUP-om i predstavljaju područja van urbanih centara

a u obuhvatu planiranih građevinskih područja, ukazuje da se radi o nešto manjoj iskorišćenosti, tačnije, 53,1%. Međutim, evidentna je relativno velika i disperzna izgrađenost van zone GUR-a koja nije obuhvaćena planiranim građevinskim područjima koja su ustanovljena planskim dokumentima. Od ukupno 3.427 ha izgrađenog područja van GUR-a, čak 1.435 ha nije obuhvaćeno građevinskim područjima koja su identifikovana kroz planske dokumente. Ovaj podatak oslikava disperznost izgradnje na periferiji i u ruralnim ambijentima Glavnog grada i nedovoljnu adaptiranost instrumenta građevinskog područja za taj tip izgradnje i kontrolu njenog razvoja i održivosti.

S tim u vezi, mjere utvrđene u NSOR zahtijevaju: izmjene postojećih propisa radi preciznije normativne regulacije dimenzionisanja građevinskih područja prema iskazu površina izgrađenog i neizgrađenog dijela građevinskog područja na teritoriji pojedinih opština u skladu sa tipom građevinskog područja, primjenu instrumenta kojima se prostorni i razvojni prioriteti usmjeravaju na poboljšanje iskorišćenosti već izgrađenog prostora, preusmjeravanje trenda kvantitativnog rasta potrošnje prostora na povećanje vrijednosti i kvaliteta izgrađenog prostora i životne sredine, optimizaciju potrošnje eliminisanjem konfliktnih namjena prostora odnosno usklađivanjem ranjivosti životne sredine i razvojnih interesa, te kontinualno indikatorskog praćenja promjena stanja u prostoru.

Održivost gradova u znatnoj mjeri je uslovljena unapređenjem sistema prostornog planiranja kao bitnog elementa ukupnog sistema upravljanja urbanim sredinama. Zato je NSOR utvrdila da je neophodno da lokalne samouprave kvalitetnije prate indikatore održivosti razvoja gradova, da ih neprestano unapređuju, kao i da koriste sve raspoložive kapacitete u gradovima kako bi razvoj bio stabilan, održiv i kontrolisan na pravi način. Jedan od bitnih elemenata podizanja kvaliteta života u urbanim sredinama je odgovorna stambena politika koja prepoznaje pravo na stan koje je uređeno brojnim međunarodnim sporazumima i konvencijama čija je strana ugovornica i Crna Gora. Pritome je neophodno uvažavanje svih specifičnosti prouzrokovanih istorijskim nasljeđem i relativno ograničenim mogućnostima koje su posledica veličine društvenog sistema¹¹.

Kao odgovor na utvrđene probleme prilikom ocjene postojećeg stanja u prostoru odnosno obaveze definisane u mjerama i podmjerama Akcionog plana NSOR do 2030. godine, u Akcionom planu za održivi razvoj Glavnog grada definisane su **prioritetne aktivnosti koje treba da omoguće kontinuirano praćenje promjena izgrađenosti prostora**. Kroz izradu uputstva za lokalne samouprave o izvještavanju o stanju u prostoru Glavni grad u saradnji s MORT treba da uspostavi monitoring realizacije PUP-a primjenom indikatora izgrađenosti prostora utvrđenih NSOR. Shodno trendu promjena u prostoru koje će na taj način biti identifikovane, treba omogućiti optimizaciju namjene prostora. U vremenskom periodu koji nije duži od 5 godina **treba izvršiti optimizaciju namjene prostora** uključujući i preispitivanje planskih rješenja ukoliko se primjenom indikatora izgrađenosti prostora ustanove neodrživi trendovi postojećeg kapacitiranja prostora (npr. ukidanje namjene prostora kao građevinskog područja, utvrđivanje namjene prostora za proširenje utvrđenih građevinskih područja). S tim u vezi, neophodan je funkcionalan informacioni sistem za praćenje promjena u prostoru. Jedan od uslova održivog

¹¹ Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Nacionalna stambena strategija Crne Gore za period od 2011. do 2020. godine sa okvirnim akcionim planom za period od 2011. do 2015. godine (pripremljen od strane Instituta za građevinarstvo d.o.o.), Podgorica, 2011.

prostornog razvoja je dostupnost kvalitetnih stručnih podloga za izradu prostorno planskih dokumenata i regulaciju prostora. Zato je Akcionim planom za održivi razvoj Glavnog grada definisana obaveza pripreme i korišćenja upotrebljivih podloga za izradu prostorne dokumentacije npr. primjenom analize ranjivosti u GISu, i sl.

U sinergiji s mjerama koje imaju za cilj unapređenje kvaliteta životne sredine kroz podsticaj zelenoj infrastrukturni u oblasti prostornog planiranja definisane su konkretne akcije koje treba da **unaprijede primjenu standarda održive arhitekture i građevinarstva** u Glavnom gradu odnosno da doprinesu **unapređenju kvaliteta života**: kvalitetna idejna rješenja za urbanističko oblikovanje prostora doprinoseći kvalitetu izgrađene sredine u skladu sa njenim prihvatnim kapacitetima; primjena održivih standarda i pozitivne prakse prilikom projektovanja građevinskih objekata; integracija procjene rizika od prirodnih hazarda, instrumenata i mjera adaptacije na klimatske promjene, te ublažavanja uticaja klimatskih promjena, i dr. akcija definisanih u Akcionom planu za održivi razvoj.

Na taj način Glavni grad će doprinijeti implementaciji sljedećih mjera NSOR: 3.4.2 „**Uvesti kontinuirano praćenje promjene izgrađenosti prostora u centralizovanom informacionom sistemu**“, 3.4.3 „**Podsticati optimizaciju prostora i kvalitet izgrađene sredine**“, 3.4.4 „**Omogućiti gradnju novih objekata isključivo u skladu sa standardima održive arhitekture i građevinarstva i unaprijediti postojeći građevinski fond**“, 3.4.5 „**Unaprijediti kvalitet života u gradovima**“ i 3.4.6 „**Unaprijediti stanje u oblasti stanovanja**“, odnosno podmjera 3.4.2.1; 3.4.2.2; 3.4.2.3; 3.4.3.1; 3.4.3.2; 3.4.3.3; 3.4.3.4; 3.4.3.5; 3.4.3.6; 3.4.3.7; 3.4.4.1; 3.4.4.2; 3.4.4.5; 3.4.5.1; 3.4.5.3; 3.4.5.4; 3.4.5.5; 3.4.6.1; 3.4.6.2; 3.4.6.3; 3.4.6.4.

Za sprovođenje ovih aktivnosti nadležan je Sekretarijat za planiranje i uređenje prostora i zaštitu životne sredine.

Aktivnost 31: Unaprijediti kapacitete za upravljanje rizicima od hazarda

U odnosu na ključne evidentirane rizike od hazarda – seizmičkog hazarda, erozije, poplava, požara, nastanka klizišta, odrona, usova i sl., te multipliciranje rizika od hazarda pod uticajem klimatskih promjena, NSOR podržava sprječavanje novih i smanjenje postojećih rizika od hazarda kao prioritetni cilj održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine. Dok se postojeći rizici od hazarda u Crnoj Gori mogu povezati s vanrednim situacijama – šumskim požarima, ekstremnim padavinama i poplavama, zemljotresima i dr., kod budućih hazarda moraju se uzeti u obzir promjena klime i neophodnost prilagođavanja i izgradnje otpornosti prirodnih i društvenih sistema na multiplikaciju uticaja hazarda uslijed izmijenjenih klimatskih uslova.

Unapređenje spremnosti za odgovor na katastrofe i obnovu kroz oporavak, rehabilitaciju i rekonstrukciju podrazumijeva akcije koje treba preuzeti unaprijed na svim nivoima. Neophodno je unaprijediti spremnost za preventivno djelovanje kroz osmišljenu koordinaciju, donošenje i sprovođenje integrisanih politika i planova za uključivanje, otpornost na katastrofe, efikasnost resursa, ublažavanje i prilagođavanje klimatskim promjenama. Preventivno djelovanje zahtijeva holističko upravljanje rizicima od katastrofa u skladu sa Okvirom za smanjenje rizika od katastrofa iz Sendaija za period od 2015-2030. godine.

S obzirom na multipliciranje rizika od hazarda pod dejstvom klimatskih promjena, mjere adaptacije na klimatske promjene moraju zauzeti centralno mjesto u izgradnji otpornosti čovjeka, prirode i društveno-ekonomskih sistema.

U skladu s ovako utvrđenim prioritetima, u Akcionom planu za održivi razvoj Glavnog grada utvrđene su akcije koje prioritetno treba preduzeti za unapređenje kapaciteta za upravljanje rizicima od hazarda. Prioritetne akcije koje treba preduzeti u Glavnom gradu odnose se **na izradu i ažuriranje opštinskih planova za zaštitu i spašavanje za sve vrste rizika**. Obzirom da je Glavni grad izradio Akcioni plan za adaptaciju na klimatske promjene, te na potpunu kompatibilnost ovog plana s NSOR, neophodno je omogućiti efikasno sprovođenje ovog dokumenta, posebno akcentujući značaj izgradnje **kapaciteta za adaptaciju na klimatske promjene**. Naročito su prioritetne mјere koje se odnose na adaptaciju na klimatske promjene u sektorima: zdravlje, poljoprivreda, šumarstvo, vodni resursi, priroda. Sprovođenje edukativnih programa i kampanja za podizanje svijesti o upravljanju rizicima od hazarda treba dodatno da osnaže efikasnost lokalne samouprave.

Pored strategije adaptacije na klimatske promjene, mјere i projekti koji su od značaja za unapređenje kapaciteta za upravljanje rizicima od hazarda utvrđene su i u Strateškom planu razvoja (2012-2017) i Lokalnom planu zaštite životne sredine (2015-2019).

Na taj način Akcioni plan za održivi razvoj Glavnog grada dopriniće realizaciji mјera NSOR: 3.6.1 „Unaprijediti razumijevanje rizika od hazarda“, 3.6.2 „Jačati institucionalni okvir za upravljanje rizicima od hazarda“, 3.6.3 „Investirati u smanjenje rizika i jačanje otpornosti prirodnih i društvenih sistema“, i 3.6.5 „Jačati kapacitete za adaptaciju na klimatske promjene, odnosno podmjera 3.6.1.2; 3.6.1.3; 3.6.2.2; 3.6.2.4; 3.6.2.5; 3.6.3.1; 3.6.5.1.

Za sprovođenje ove aktivnosti nadležan je Sekretarijat za planiranje i uređenje prostora i zaštitu životne sredine, uz uključivanje ostalih nadležnih službi u Glavnom gradu.

5. Akcioni Plan /ekonomski resursi/

GRUPA NAC. RESURSA		BROJ NSOR STRATEŠKOG CILJA				
EKONOMSKI RESURSi		4.1 SMANJITI NIVO EMISIJA GASOVA S EFEKTOM STAKLENE BAŠTE DO 2030. GODINE ZA 30% U ODNOSU NA 1990. GODINU				
Broj NSOR mjere	Broj NSOR podmjere	Lokalna aktivnost	Lokalne akcije – projekti	Usklađenost sa postojećim lokalnim planovima	INDIKATORI	CILJNI ISHOD
PRIORITETNA TEMA AP OR PG: UBLAŽAVANJE KLIMATSKIH PROMJENA						
4.1.1	4.1.1.1; 4.1.1.2; 4.1.1.3; 4.1.1.4; 4.1.1.5; 4.1.1.6; 4.1.1.7; 4.1.1.8;	32. Unaprijediti kapacitete za ublažavanje klimatskih promjena	<p>32.1 Unaprijediti kapacitete lokalne uprave za: primjenu mjera utvrđenih lokalnim dokumenata u oblasti klimatskih promjena, razvoj projekata u oblasti adaptacije na i ublažavanja uticaja klimatskih promjena, izradu lokalnog inventara emisija GHG, izvještavanje o emisijama GHG, te za integraciju ciljeva, mjera, i instrumenata za prilagođavanje na i ublažavanje klimatskih promjena u lokalne sektorske politike, strategije i planove razvoja, a naročito u prostorno-plansku dokumentaciju (veza s akcijom 11.3);</p> <p>32.2 Izgraditi znanja administracije koja su potrebna za korišćenje finansijskih mehanizama dostupnih lokalnih samoupravi;</p> <p>32.3 Sprovoditi edukativne programe, uključiti javnost i podizati svijest svih zainteresovanih strana o neophodnosti primjene novih obrazaca ponašanja: veće korišćenje obnovljivih izvora energije, energetske uštede, organska proizvodnja, pošumljavanje, selekcija otpada; Takođe i o posljedicama negativnih uticaja klimatskih promjena, neophodnosti primjene mjera ublažavanja klimatskih promjena i primjeni modela i tehnologija niskokarbonskog razvoja, ranjivosti na klimatske promjene, prilagođavanja na klimatske promjene;</p>	Strateški plan razvoja 2012-2017 Strategija adaptacije na klimatske promjene	Progres u realizaciji mjera Strategije adaptacije na klimatske promjene kao doprinos realizaciji SDG 13.2.1, LNI 136, Broj zemalja koje su saopštile da su uspostavile ili operacionalizovale integriranu politiku/strategiju/plan koji povećava njihovu sposobnost da se prilagode negativnim uticajima klimatskih promjena, i razviju klimatsku otpornost i niske emisije gasova staklene bašte na način koji ne ugrožava proizvodnju hrane (uključujući i nacionalni plan adaptacije,	Koristi se dobra praksa u izboru i primjeni mjera u borbi protiv klimatskih promjena i njihovog uticaja na ekosisteme i društveno-ekonomske sisteme. Uspostavljen je monitoring, procjena i revizija sprovođenja mjera adaptacije na klimatske promjene Zabilježen je rast broja edukativnih kampanja i kampanja za podizanje svijesti javnosti o uticaju klimatskih promjena.

			32.4 S posebnom pažnjom sprovoditi edukativne programe o klimatskim promjenama u školama i podsticati transfer znanja prema poslovnom sektoru u saradnji s univerzitetima.		nacionalno određen doprinos, nacionalne komunikacije, dvogodišnji ažurirani izvještaj ili drugo)	
PRIORITETNA TEMA AP OR PG: OBNOVLJIVI IZVORI ENERGIJE I ENERGETSKA EFIKASNOST						

4.1.3	4.1.3.1; 4.1.3.2; 4.1.3.3; 4.1.3.4;	33. Povećati učešće obnovljivih izvora energije i promovisati racionalno korišćenje energije	33.1 U skladu sa PUP-om raditi na podsticanju ulaganja u proizvodnju održive energije; 33.2 U skladu s Lokalnim energetskim planom podsticati poslovne i privredne subjekte i domaćinstva za korišćenje	Strateški plan razvoja 2012-2017 Lokalni plan zaštite životne	NIP43 KP04, EPA, LNI 94, Trend emisije gasova s efektom staklene baste	Smanjen je nivo emisija GHG do 2030. godine u Glavnom gradu. Povećan je udio energije
-------	--	---	--	--	--	--

	4.1.3.5; 4.1.3.6; 4.1.3.7; 4.1.3.8;	<p>obnovljivih izvora energije i štednje energije, odnosno primjenu mehanizama podrške kroz ciljane subvencije i/ili smanjenje lokalnih poreza;</p> <p>33.3 Prostorno-planskim i regulatornim instrumentima na raspolaganju lokalnoj samoupravi podržavati ugradnju OIE i primjenu EE tehnologija prilikom izgradnje novih objekata;</p> <p>33.4 Realizovati akcije za razvoj zelene infrastrukture (veza s akcijama u okviru ktivnosti 4);</p> <p>33.5 Poboljšati topotnu izolaciju zgrada u vlasništvu javne uprave, zamjeniti javnu rasvjetu i rasvjetu u prostorijama lokalne uprave efikasnjom, ugraditi efikasne sisteme grijanja / hlađenja i ostale energetski efikasne uređaje, te u kontekstu doprinosa realizaciji ove aktivnosti realizovati: projekte u okviru mjere 5.2 (projekti 153, 154, 158) i mjere 5.3 (164-168) Strateškog plana razvoja; mjere 25-27 Strategije adaptacije na klimatske promjene; mjere Lokalnog energetskog plana Glavnog grada 2015-2025 (mjere za zgrade u vlasništvu Glavnog grada, mjere za stambeni sektor domaćinstva, mjere za zgrade komercijalnih i uslužnih djelatnosti, mjere za vozila u vlasništvu Glavnog grada, mjere za privatna i komercijalna vozila, mjere za sektor javne rasvjete, mjere jačanja svijesti); mjere Akcionog plana za održivo korišćenje energije kao resursa Glavnog grada (mjere za: obrazovanje, promociju i promjenu ponašanja; stambene i javne zgrade u vlasništvu Glavnog grada; stambeni sektor Glavnog grada; zgrade komercijalnih i uslužnih djelatnosti);</p> <p>33.6 Organizovati edukativne programe za podizanje svijesti o energetskoj efikasnosti i obnovljivim izvorima energije.</p>	<p>sredine 2015-2019</p> <p>Strategija adaptacije na klimatske promjene</p> <p>Lokalni energetska plan 2015-2025</p> <p>Akcioni plan za održivo korišćenje energije kao resursa</p>	<p>MDG 7.5, LNI 95, Antropogene emisije GHG gasova preračunate u [t CO₂ eq/stanovniku]</p> <p>SDG 7.1.2, LNI 142, Udio stanovništva koji se prevashodno oslanja na čista goriva i tehnologiju</p> <p>SDG 7.2.1, LNI 143, Udio obnovljive energije u ukupnoj konačnoj potrošnji energije</p> <p>SDG 7.3.1, LNI 144, Energetski intenzitet mjerjen u smislu primarne energije i bruto domaćeg proizvoda (BDP)</p> <p>NIE15 E04, EPA, MDG7.6a, LNI 145, Energetski intenzitet</p> <p>NIE17, MDG 7.1.7, LNI 146, Udio OIE u bruto finalnoj energetskoj potrošnji</p> <p>SDG 7.b.1, LNI 147 Ulaganja u energetsku efikasnost kao procenat BDP-a i iznos stranih direktnih investicija u finansijski transfer za infrastrukturu i tehnologiju u službi održivog razvoja</p>	<p>proizvedene u OIE u ukupnoj potrošnji energije u Glavnem gradu</p> <p>Omogućeno je dostizanje cilja 20-20-20 (20% smanjenje GHG, 20% poboljšanja en.ef do 2020. god. u odnosu na 2008. god.) iz SEAP-a.</p> <p>Povećane su fiskalne i regulatorne subvencije za promociju obnovljivih izvora energije i štednje energije.</p>
--	--	--	---	--	--

					NIE11 ME, LNI 148, Indikativni cilj uštede energije, % u odnosu na ukupnu potrošnju NIE19 S01, EPA, LNI 17, Putnički saobraćaj NIE20 S02, EPA, LNI 18, Teretni saobraćaj NIE21 S03, EPA, LNI 19, -Prosječna starost voznog parka NIE22 S04, EPA, LNI 20, Broj motornih vozila	
EKONOMSKI RESURSI		4.2 POBOLJŠATI RESURSNU EFIKASNOST U KLUČNIM EKONOMSKIM SEKTORIMA				
Broj NSOR mjere	Broj NSOR podmjere	Lokalna aktivnost	Lokalne akcije – projekti	Usklađenost sa postojećim lokalnim planovima	INDIKATORI	CILJNI ISHOD
PRIORITETNA TEMA AP OR PG: UNAPREĐENJE RESURSNE EFIKASNOSTI						
4.2.1 4.2.2	4.2.1.1; 4.2.1.2; 4.2.2.1; 4.2.2.2;	34. Unaprijediti regulatorni ambijent za postizanje resursne efikasnosti	34.1 U skladu s Lokalnim energetskim planom izraditi metodologiju i studije, te obezbijediti primjenu podsticajnih šema (bespovratna sredstva, subvencije, i dr) za izgradnju i rekonstrukciju zgrada prema niskoenergetskim i pasivnim standardima, kao i za korišćenje obnovljivih izvora energije u zgradama (fotonaponski sistemi, solarni kolektori, kotlarnice na biomasu, toplotne pumpe i dr.); 34.2 U skladu sa Akcionim planom za održivo korišćenje energije kao resursa, usloviti dobijanje podsticaja korištenjem obnovljivih izvora energije. Kreditnu podršku preduzetnicima i poljoprivrednim proizvođačima usloviti otvaranjem zelenih radnih mesta i/ili primjenom Kodeksa	Lokalni energetski plan 2015-2025 Akcioni plan za održivo korišćenje energije kao resursa	LIE 3 Broj uspostavljenih podsticajnih regulatornih mehanizama za resursnu efikasnost	Trend rasta broja regulatornih mehanizama

			dobre poljoprivredne prakse;			
4.2.3	4.2.3.1; 4.2.3.2;	35. Podsticati saradnju privrede i akademске zajednice u oblasti postizanja resursne efikasnosti	<p>35.1 U skladu sa Strateškim planom razvoja, podržati osnivanje tehnološkog parka na teritoriji Glavnog grada (Projekat 108: Izrada studije izvodljivosti za osnivanje tehnološkog parka) kroz dodjelu zemljišta za izgradnju;</p> <p>35.2 Aktivno učestvovati u pozivima za korišćenje nacionalnih i EU fondova za istraživanje i inovacije samostalno ili u saradnji sa institucijama visokog obrazovanja i kroz javno-privatno partnerstvo;</p>	Strateški plan razvoja 2012-2017	<p>LIE 4 Broj sporazuma i programa između JLS o saradnji u oblasti nauke i/ili tehnologije</p> <p>LIE 5 Učešće JLS u programima i pozivima za korišćenje nacionalnih i EU fondova za istraživanje i inovacije samostalno ili u saradnji sa institucijama visokog obrazovanja</p> <p>LIE 6 Uspostavljen Naučno-tehnološki park (NTP) uz saradnju sa visokobrazvonom institucijama (uz rast broja članova NTP)</p>	<p>Kontinuirano učešće JLS u programima i pozivima za korišćenje nacionalnih i EU fondova za istraživanje i inovacije samostalno ili u saradnji sa institucijama visokog obrazovanja</p> <p>Uspostavljen Naučno-tehnološki park (NTP) uz saradnju sa visokobrazvonom institucijama (uz rast broja članova NTP)</p>
4.2.4 4.2.5	4.2.4.2; 4.2.4.4; 4.2.5.1; 4.2.5.2; 4.2.5.3; 4.2.5.4; 4.2.5.5;	36. Promovisati koncept resursne efikasnosti	<p>36.1 Izgraditi znanja administracije koja su potrebna za primjenu unaprijeđene metodologije za vrednovanje resursa kako bi se te informacije integrisele u procese donošenja odluka (npr. o javnoj potrošnji ili odobravanju razvojnih projekata);</p> <p>36.2 Razmotriti uvođenje kategorije za razvoj zelenih inovacija, prilikom dodjele Nagrade "19. Decembar", kao javnog priznanja za najviše zasluge i postignute rezultate u teorijskom i praktičnom radu i djelovanju koji su od posebnog značaja za Glavni grad – Podgoricu;</p> <p>36.3 U skladu sa Strateškim planom razvoja, promovisati i razvijati vidove turizma zasnovane na prirodi i kroz lokalne</p>	Strateški plan razvoja 2012-2017	<p>LIE 7 Broj programa i službenika obuhvaćenim obukama potrebna za primjenu unaprijeđene metodologije za vrednovanje resursa</p> <p>LIE 8 Broj dodijeljenih nagrada za razvoj zelenih inovacija na području Glavnog grada</p> <p>LIE 9 Broj edukativnih programa i broj lica obuhvaćenih programima za</p>	<p>Obučeni službenici za primjenu unaprijeđene metodologije za vrednovanje resursa kako bi se te informacije integrisele u procese donošenja odluka</p> <p>Povećan nivo informisanosti i svijesti o resursnoj efikasnosti vrednovanju ograničenih resursa (posebno u osnovnim i srednjim školama)</p>

			<p>inicijative motivisati kompanije da prepoznaju interes u ozelenjavanju turizma (Projekti 138: Izgradnja hotela i motela za djecu na Veruši i namjenskog hotela visokog standarda sa specijalizovanim programom za zdrav život – organska hrana i sportsko rekreativne aktivnosti; Projekat 119: Promocija “Vinskih cesti”; Projekat 137: Turistička valorizacija Kučkih katuna);</p> <p>36.4 Organizovati edukativne programe za podizanje svijesti o resursno efikasnom vrednovanju ograničenih resursa; ostvariti saradnju sa osnovnim i srednjim školama, kroz posjete nadležnoj u lokalnoj upravi /obilazak resursno efikasnih projekata/investicija/objekata u okviru međupredmetne oblasti “Klimatske promjene”.</p>		<p>podizanje svijesti o resursnoj efikasnosti vrednovanju ograničenih resursa</p>	
EKONOMSKI RESURSI		4.5 PODRŽATI OZELENJAVANJE EKONOMIJE KROZ RAZVOJ I PRIMJENU OPERATIVNIH INSTRUMENATA ODRŽIVE POTROŠNJE I PROIZVODNJE				
PRIORITETNA TEMA AP OR PG: RAZVIJANJE I PROMOVISANJE PRAKSE ODRŽIVE POTROŠNJE I PROIZVODNJE						
4.5.1 4.5.3	4.5.1.1; 4.5.1.2; 4.5.1.3; 4.5.1.4; 4.5.1.5; 4.5.3.1; 4.5.3.2; 4.5.3.3; 4.5.3.4; 4.5.3.5; 4.5.3.6;	37. Promovisati praksu održive potrošnje i proizvodnje sa ciljem efikasne upotrebe prirodnih resursa i smanjenja pritisaka na životnu sredinu	37.1 U sektoru turizma, promovisati eko oznake i sertifikacione šeme, kroz primjenu zahtjevnih ekoloških kriterijuma i kriterijuma održivosti, promovisanjem ekološke vrijednosti Podgorice kao turističke destinacije; u građevinarstvu podsticati primjenu najbolje dostupne tehnike (BATS) i ekološke prakse (BEPs) za jačanje resursne efikasnosti, kako u procesu projektovanja, tako i u procesu održavanja objekta; u sektorju poljoprivrede i ribarstva promovisati primjenu najboljih dostupnih tehnika (BATS) i ekološke prakse (BEPs) u svim fazama proizvodnje; u prerađivačkoj industriji i rудarstvu takođe promovisati BATs i BEPs u cijelom proizvodnom lancu, uključujući ukupni tok materijala i otpada; u svim sektorima promovisati potrebu unapređenja tehnologije i upravljačkih procesa; u sektoru saobraćaja, u skladu sa Strateškim planom razvoja (Projekat 40: Izgradnja biciklističkih staza; Projekti 7 i 8: izgradnja jugozapadne	Strateški plan razvoja 2012-2017 Akcioni plan za održivo korišćenje energije kao resursa Strategija adaptacije na klimatske promjene	NIE40 MPRR, MORT LNI 152 Broj porodičnih poljoprivrednih gazdinstava koja su kroz programe ruralnog razvoja modernizovala proizvodnju NIE46 MPRR, MORT LNI 153 Broj porodičnih poljoprivrednih gazdinstava koja ostvaruju pravo na direktna zelena plaćanja NIE49 MPRR, LNI 154 Broj sertifikovanih	Povećan broj sertifikovanih sertifikovanih poljoprivrednih i prehrabnenih proizvoda Povećanje broja organskih proizvođača i površina pod organskom proizvodnjom

		<p>obilaznice i završena obilaznica oko Golubovaca; Projekat 167: Unapređenje kvaliteta javnog prevoza); u skladu sa Akcionim planom za održivo korišćenje energije kao resursa (Mjera 3: Izmještanje saobraćaja iz I zone izgradnjom miniobilaznice; Mjera 6: Uspostavljanje mehanizma bržeg protoka i cirkulisanja saobraćaja na području Glavnog grada Podgorice; Mjera 14: Uspostavljanje i modernizacija javnog gradskog prevoza; Mjera 23: Skup mjera za unapređenje biciklističkog prevoza) kao i u skladu sa Strategijom adaptacije na klimatske promjene (mjere 25, 26 i 27), promovisati vidove saobraćaja koji su povoljniji za životnu sredinu; promovisati primjenu novih tehnologija, kao i recikliranje vozila po isteku njihovog životnog vijeka;</p> <p>35.2 S posebnom pažnjom organizovati edukativne programe sa ciljem izgradnje kapaciteta privatnog sektora u pogledu prihvatanja održive proizvodnje i potrošnje u svim ključnim ekonomskim sektorima (turizam, građevinarstvo, poljoprivreda i ribarstvo, prerađivačka industrija i rudarstvo; saobraćaj), uključujući promovisanje eko označavanja; jačanje privatno-javnih partnerstava za uvođenje BATs i BEPs; sproveđenjem edukativne kampanje podići svijest javnosti za koncepte i instrumente održive proizvodnje i potrošnje, u skladu sa Akcionim planom za održivo korišćenje energije kao resursa (Mjera 8: Sprovođenje Kampanje u medijima za racionalno korišćenje vode, električne energije, automobila; Mjera 9: Organizacija informativno-demonstracionih radionica za građane o korištenju vozila na alternativna goriva (električna energija, plin, biogoriva i dr.) uz mogućnost iznajmljivanja vozila na alternativna goriva; Mjera 10: Promocija alternativnih vidova saobraćaja: pešačenje, bicikl ili javni prevoz - Kampanja: Recimo DA javnom prevozu; Mjera 11: Promocija korišćenja alternativnih goriva)</p>	<p>poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda (sertifikovani sistem kvaliteta; bezbjednosti hrane; oznake porijekla; geografske oznake; oznake garantovano tradicionalnih specijaliteta)</p> <p>NIE50 PKCG, LNI 155 Broj poljoprivrednih proizvoda koji koriste žig „Dobro iz Crne Gore“</p> <p>NIE52 MPRR, LNI 156 Broj proizvođača sa statusom organskog proizvođača</p>	
--	--	--	--	--

4.5.2	4.5.2.1; 4.5.2.2; 4.5.2.3; 4.5.2.4; 4.5.2.5;	38. Kreirati regulatorni okvir za podršku održivoj proizvodnji i potrošnji na lokalnom nivou	<p>38.1 U mjeri u kojoj to omogućava opseg lokalnih propisa, kao i prilikom izdavanja relevantnih dozvola, uključiti odredbe kojima se podržavaju principi održive proizvodnje i potrošnje, u svim ključnim ekonomskim sektorima (turizam, građevinarstvo; poljoprivreda i ribarstvo, prerađivačka industrija); u skladu sa mjerama za unapređenje resursne efikasnosti, usloviti dobijanje podsticaja, subvencija primjenom principa održive proizvodnje i potrošnje.</p> <p>38.2 U skladu sa Akcionim planom za održivo korišćenje energije kao resursa, razraditi koncept zelenih javnih nabavki i podržati njihovu integraciju u tenderske procese (Mjera 8: Uvođenje kriterijuma Zelene javne nabavke za kupovinu električnih uređaja za zgrade u vlasništvu Glavnog grada Podgorice; Mjera 12: Uvođenje Zelene javne nabavke za nabavku novih vozila za potrebe službi Glavnog grada; Mjera 19: Obavezna primjena standarda Zelene javne nabavke u odnosu na organizovanje javnog prevoza)</p>	Akcioni plan za održivo korišćenje energije kao resursa	NIE46 MPRR, MORT LNI 153 Broj porodičnih poljoprivrednih gazdinstava koja ostvaruju pravo na direktna zelena plaćanja NIE44 MPRR, MORT LNI 156 Broj razvojnih projekata u ruralnim područjima koje su pokrenule lokalne zajednice NIE64 DJN, LNI 157 Broj postupaka javnih nabavki u koja su uključena zelena mjerila u dokumentaciji za postupak JN	Broj ugovora o javnim nabavkama koji sadrže kriterijume zelenih javnih nabavki značajno povećan
EKONOMSKI RESURSI		4.6 PRIMIJENITI DRUŠTVENU ODGOVORNOST U PRAKSI SVIH SEKTORA U SKLADU SA POZITIVnim EVROPSkim I MEĐUNARODnim ISKUSTVIMA				
PRIORITYNA TEMA AP OR PG: PROMOVISANJE KONCEPTA DRUŠTVENE ODGOVORNOSTI						
4.6.1	4.6.1.3; 4.6.1.4;	39. Unaprijediti primjenu društvene odgovornosti i podići	39.1 Učešćem u postojećim kampanjama, doprinijeti promovisanju koncepta društvene odgovornosti i podizati		- SDG 12.6.1 MF, LNI 158 Broj privrednih	Uspostavljena baza podataka o

4.6.2	4.6.1.6;	svijest o vrijednostima i važnosti društvene odgovornosti	svijest o vrijednostima i važnosti društvene odgovornosti; na nivou lokalne uprave i u saradnji sa poslovnim asocijacijama sa kojima postoji sporazum o saradnji, kreirati bazu podataka kompanija koje primjenjuju koncept DO; bazu podataka promovisati i učiniti dostupnom na portalu Glavnog grada www.podgorica.me i www.investinpodgorica.com ; na sajtu www.investinpodgorica.com prezentovati i promovisati međunarodne standarde društveno odgovornog poslovanja (poput UN Global Compact, OECD standardi DOP, ISO 26000);	društava koja obavljaju izvještaje o DO poslovanju i dobrim praksama (samo za preduzeća u okviru JLS)	primjeni koncepta o DO Povećan broj preduzeća koja objavljaju izvještaje o društveno odgovornom poslovanju i dobrim praksama (ne-finansijsko izvještavanje)				
4.6.3	4.6.1.7; 4.6.2.1; 4.6.3.2; 4.6.3.3;								
EKONOMSKI RESURSI		4.7 POVEĆATI NIVO KONKURENTNOSTI CRNOGORSKE EKONOMIJE ZA ODRŽIVI RAZVOJ I ZELENA RADNA MJESTA							
PRIORITETNA TEMA AP OR PG: UNAPREĐENJE KONKURENTNOSTI PRIVREDE									
4.7.1	4.7.1.1; 4.7.1.2; 4.7.1.3; 4.7.1.4; 4.7.1.5; 4.7.2.1; 4.7.2.2; 4.7.2.3;	40. Unaprijediti poslovni ambijent i saradnju sa privatnim sektorom	40.1 Kontinuirano pratiti stanje poslovnog ambijenta, analizirati barijere za razvoj preduzetništva i MSP na lokalnom nivou, i raditi na unapređenju uslova za biznis i ozelenjavanje ekonomije; u skladu sa Strateškim planom razvoja, promovisati i razvijati online servise (Projekat 103: Elektronski grad i Projekat 104: Razvoj online servisa); promovisati stimulativne mjere za otvaranje novih radnih mjeseta (Projekat 3), obezbijediti podsticaj investicija u privrednu i podsticaj inovacija u MSP i preduzetništvu (Projekat 1, Projekat 113), te otklanjanje biznis barijera i	Strateški plan razvoja 2012-2017	NIE 59 IRF, LNI 159 Broj realizovanih kreditnih linija za podsticaj razvoja MSP preko IRF-a koje spadaju u podršku zelenom preduzetništvu LIE 11 Broj i ukupna vrijednost podrške preko lokalnih	Značajno smanjene administrativne barijere za razvoj MSP Rast konurentnosti JLS			

		<p>promocija stimulativnih mjera za investicije (Projekat 106).</p> <p>40.2 Kroz aktivnosti Biroa za ekonomsku saradnju i podršku biznis zajednici, nastaviti sa pružanjem nefinansijske podrške kroz poslovno savjetovanje, mentoring i treninge, te unapređenje preduzetničkog učenja, razvoj ženskog preduzetništva i pružanje podrške početnicima u biznisu; planirati zajedničke aktivnosti sa poslovnim udruženjima i UCG, u okviru potpisanih sporazuma o saradnji; unaprijediti kapacitete za pružanje tehničke pomoći preduzetnicima i MSP radi podsticanja inovativnih, zelenih i ruralnih razvojnih projekata; razmotriti mogućnosti proširenja aktivnosti Biroa da samostalno (na osnovu procjene kapaciteta postojećih službi za pružanje tehničke pomoći) ili u saradnji sa kompanijama koje se bave pružanjem savjetodavnih usluga, ponude specijalističke savjetodavne usluge (npr. za uvođenje inovacija), te obuke za pripremu i sprovođenje razvojnih projekata, i pružanje direktnе tehničke pomoći u sprovođenju projekata;</p> <p>40.3 Upotpuniti postojeći portal www.investinpodgorica.com pružanjem potrebnih informacija o uslovima i mogućnostima za razvoj poslovnih ideja, uključiti informacije o mogućnostima finansiranja pored kreditnih programa IRFCG, kao i uslovima za dobijanje pomoći u razradi i sprovođenju projekata;</p> <p>40.4 U skladu sa Strateškim planom razvoja, promovisati investicije koje unapređuju resursnu efikasnost i promovišu zelena radna mjesta (Projekat 114: planiranje i izgradnja malih HE)</p> <p>40.5 Proširiti dijapazon usluga Savjetodavne službe, kako bi se obezbijedila podrška poljoprivrednim proizvođačima u praktičnoj primjeni novih trendova i ekološki odgovornih</p>	programa razvoja	
--	--	--	------------------	--

			tehnologija			
4.7.2	4.7.2.4; 4.7.2.5;	41. Poboljšati lokalnu preduzetničku (poslovnu) infrastrukturu	<p>41.1 Na osnovu donešene Odluke o utvrđivanju biznis zona na području Glavnog grada Podgorice i podsticajima za veću zaposlenost (decembar 2015), promovisati prepoznate biznis zone; razmotriti dopunu kriterijuma za ulazak u biznis zonu koji će se odnositi na upotrebu čistih tehnologija, resursnu efikasnost i kreiranje zelenih radnih mesta; u skladu sa Strateškim planom razvoja, podržati inicijativu privatnog sektora za osnivanje slobodne zone u skladu sa relevantim zakonom (Projekat 109: Uspostavljanje bescarinske zone);</p> <p>41.2 Dalje proširivati kapacitete Biznis centra sa ciljem podrške početnicima u biznisu, kroz povećanje prostornih kapaciteta kao i vrste podrške koja se nudi;</p> <p>41.3 U skladu sa Strateškim planom razvoja, obezbijediti podsticaje za izgradnju hotela visoke kategorije (Projekat 136) i razvoj novih oblika ponude, u skladu sa principima održivog razvoja i strateškim planskim dokumentima (Projekat 140: Utvrđivanje stimulativnih mjera za razvoj alternativnih vrsta turizma)</p>	Strateški plan razvoja 2012-2017	LIE 12 Broj biznis zona, broj preduzeća i broj zaposlenih LIE 12 Broj lica obuhvaćenih podrškama Biznis centra NIE40 MPR MORT, LNI 152 Broj porodičnih poljoprivrednih gazdinstava uključenih u turističku ponudu	Povećanje broja zaposlenih
4.7.4	4.7.4.2; 4.7.4.3; 4.7.4.4;	42. Unaprijediti kvalitet proizvoda i usluga kroz uvođenje standarda, promociju i udruživanje	42.1 U skladu sa Strateškim planom razvoja, promovisati međunarodne standarde u oblasti kvaliteta (Projekat 116), radi uspešnog plasmana na regionalnom i inostranom tržištu; organizovati specijalizovane sajmove (Projekat 122: Organizovanje poljoprivrednih sajmova); realizovati program "Agro IS" (Projekat 121) sa ciljem prikupljanja podataka na osnovu kojih se predlažu mjere stimulisanja i unapređenja razvoja poljoprivredne proizvodnje, zaštite i povećanje obradivog poljoprivrednog zemljišta; podsticati kreativno brendiranje i marketing domaćih proizvoda (Projekat 120: Organizovanje salona vina "Monte vino")	Strateški plan razvoja 2012-2017	NIE49 MPRR, LNI 154 Broj sertifikovanih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda (sertifikovani sistem kvaliteta; bezbjednosti hrane; oznake porijekla; geografske oznake; oznake garantovano tradicionalnih	Ostvarena prepoznatljivost tradicionalnih lokalnih poljoprivrednih proizvoda, kroz uspostavljene sisteme sertifikacije i promocije njihove prepoznatljivosti i kvaliteta Značajno povećan broj klastera, kao i preduzeća uključenih u klastere

		42.2 U skladu sa Strateškim planom razvoja, promovisati osnivanje klastera (Projekat 107)		specijaliteta) NIE 58 ME NIE 160 Broj formiranih klastera u Crnoj Gori i godišnja stopa rasta (broj novih klastera)	Povećan broj sertifikovanih preduzeća
--	--	---	--	--	---------------------------------------

5.1 Aktivnosti i akcije u oblasti ekonomskih resursa

U grupi ekonomskih resursa, Akcioni plan za održivi razvoj definiše 11 aktivnosti grupisanih u 6 prioritetnih tema:

PRIORITETNA TEMA: UBLAŽAVANJE KLIMATSKIH PROMJENA

- Unaprijediti kapacitete za ublažavanje klimatskih promjena

PRIORITETNA TEMA: OBNOVLJIVI IZVORI ENERGIJE I ENERGETSKA EFIKASNOST

- Povećati učešće obnovljivih izvora energije i promovisati racionalno korišćenje energije

PRIORITETNA TEMA: UNAPREĐENJE RESURSNE EFIKASNOSTI

- Unaprijediti regulatorni ambijent za postizanje resursne efikasnosti
- Unaprijediti saradnju privrede i akademske zajednice u oblasti postizanja resursne efikasnosti
- Promovisati koncept resursne efikasnosti

PRIORITETNA TEMA: RAZVIJANJE I PROMOVISANJE PRAKSE ODRŽIVE POTROŠNJE I PROIZVODNJE

- Promovisati praksu održive potrošnje i proizvodnje sa ciljem efikasne upotrebe prirodnih resursa i smanjenja pritisaka na životnu sredinu
- Kreirati regulatorni okvir za podršku održivoj proizvodnji i potrošnji na lokalnom nivou

PRIORITETNA TEMA: PROMOVISANJE KONCEPTA DRUŠTVENE ODGOVORNOSTI

- Unaprijediti primjenu društvene odgovornosti i podići svijest o vrijednostima i važnosti DO

PRIORITETNA TEMA: UNAPREĐENJE KONKURENTNOSTI PRIVREDE

- Unaprijediti poslovni ambijent i saradnju sa privatnim sektorom
- Poboljšati lokalnu preduzetničku (poslovnu) infrastrukturu
- Unaprijediti kvalitet proizvoda i usluga kroz uvođenje standarda, promociju i udruživanje

Aktivnost 32: Unaprijediti kapacitete za ublažavanje klimatskih promjena

U odnosu na mjere i podmjere koje je NSOR definisala s aspekta smanjenja nivoa emisija gasova s efektom staklene bašte do 2030. godine za 30% u odnosu na 1990. godinu, prioritetno je unapređivanje kapaciteta na lokalnom nivou za primjenu mjera utvrđenih lokalnim dokumentima u oblasti klimatskih promjena, razvoj projekata u oblasti adaptacije na i ublažavanja uticaja klimatskih promjena, izradu lokalnog inventara o emisijama GHG, izvještavanje o emisijama GHG, te za integraciju ciljeva, mjera, i instrumenata za prilagođavanje na i ublažavanje klimatskih promjena u lokalne sektorske politike, strategije i planove razvoja, a naročito u prostorno-plansku dokumentaciju, kao i za korišćenje finansijskih mehanizama

dostupnih lokalnoj samoupravi. Uzimajući u obzir da lokalna uprava donosi veliki broj lokalnih propisa, planova i strategija, potrebna je integracija klimatskih zahtjeva u lokalna dokumenta. Pored toga, neophodno je da lokalni kapaciteti usvoje izradu lokalnog inventara emisija i izvještavanje o GHG, što je neophodan preduslov za pisanje projektnih zadataka, kao i za doprinos ispunjavanju nacionalnog cilja smanjenja emisija.

Jačanje primjene instrumenata iz oblasti klimatskih promjena nalazi se u središtu funkcionalnog sistemskog pristupa u sprovođenju politike održivog razvoja i sektorskih politika. Zato je usklađivanje realizacije svih razvojnih projekata s mjerama zaštite klime prioritetna akcija u Akcionom planu za održivi razvoj Glavnog grada. Na tom pristupu mora biti utemeljeno djelovanje svih nadležnih službi Glavnog grada, kako bi se omogućilo efikasno sprovođenje strateških dokumenata u oblasti klimatskih promjena i energetske efikasnosti za koje je zadužen Sekretarijat za planiranje i uređenje prostora i zaštitu životne sredine. U okviru GiZ-ovog programa Adaptacija na klimatske promjene na Zapadnom Balkanu (CCAWB) i uz podršku jednog njemačkog i velikog broja domaćih eksperata, Glavni Grad je 2016. godine finalizovao izradu prvog lokalnog dokumenta iz oblasti klimatskih promjena: Strategija adaptacije na klimatske promjene, koji je definisao set mjera za realizaciju u narednom periodu. Opšti ciljevi: 2 (Razmjena informacija, znanja i komunikacija) i 3 (Unapređenje pristupa "sveobuhvatnom planiranju" koje integriše informacije od javnosti i zainteresovanih u procesu donošenja prihvatljivih odluka) ovog dokumenta, upravo prepoznaju edukaciju na svim nivoima i po svim relevantnim pitanjima, zatim komunikacione strategije i instrumente razmjene informacija i znanja kao ključne aktivnosti za sprovođenje mjera adaptacije. Mjera 18 ovog dokumenta Edukativno-informativne kampanje o klimatskim promjenama je označena kao mjera visokog prioriteta, što još jednom potvrđuje da su edukacija i razmjena informacija primarni način borbe protiv klimatskih promjena.

Unapređenje kapaciteta za evaluaciju performansi za mjerjenje i analizu efikasnosti mjera za adaptaciju je takođe naglašeni prioritet u ovom dokumentu. Pored toga, Strategija je dobrom dijelom usklađena sa prostorno-planskim rješenjima, koja su utvrđena Prostorno-urbanističkim planom Glavnog grada, a kojima se reguliše ukupni društveno-ekonomski razvoj Glavnog grada. S obzirom da se ovaj dokument odnosi isključivo na prilagođavanje na klimatske promjene, potrebno je objediniti edukativne aktivnosti iz ovog dokumenta, sa istim iz dokumenta Strateški plan razvoja 2012-2017 (Projekat 145: Izrada i realizacija Programa edukacije na polju zaštite životne sredine i Projekat 146: Jačanje svijesti građana o procesu primjene zakona, učešću u donošenju odluka i ostvarivanju prava na zdravu životnu sredinu) i proširiti na ublažavanje klimatskih promjena.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Unaprijediti kapacitete za ublažavanje klimatskih promjena**“, za koje je zadužen Sekretarijat za uređenje prostora i zaštitu životne sredine, Glavni grad će doprinijeti uspješnjoj implementaciji mjere 4.1.1 „**Izgraditi kapacitete, unaprijediti obrazovanje i podizati javnu svijest o klimatskim promjenama i mjerama za njihovo ublažavanje**“ i podmjera 4.1.1.1 - 4.1.1.8 Akcionog plana NSOR 2030.

Aktivnost 33: Povećati učešće obnovljivih izvora energije i promovisati racionalno korišćenje energije

NSOR do 2030. godine prepoznala je da u proizvodnji energije treba omogućiti primjenu inovativnih tehnoloških mjera u korišćenju nematerijalnih obnovljivih izvora energije, dok u potrošnji energije treba poboljšati energetsku efikasnost (EE) i povećati korišćenje obnovljivih izvora energije (OIE), što uključuje ekonomske podsticaje za uštedu energije, implementaciju sektorskih programa za energetsku efikasnost i promociju investicija u oblasti energetske efikasnosti. Dodatno, promocija racionalnog korišćenja energije i većeg korišćenja OIE mora biti praćena daljim unapređenjem zakonodavnog okvira i primjene finansijskih instrumenata u ovoj oblasti.

Obnovljivi izvori energije i energetska efikasnost su u lokalnim dokumentima već značajno obrađeni i značajan broj aktivnosti je već realizovan. Naime, Strateški plan razvoja (2012-2017). sadrži: Projekat 153 Sakupljanje i kaptacija biogasa na deponiji "Livade", Projekat 154 Izgradnja postrojenja za preradu komunalnog otpada u cilju dobijanja biodizela, biogasa i tople vode i Projekat 158 Proizvodnja električne energije i tople vode iz biogasa, koji su u fazi realizacije. Dalje, Projekat 164 Jačanje svijesti i edukacija građana u vezi energetske efikasnosti je realizovan. Što se tiče Projekta 165 Postavljanje solarnih kolektora na stambenim zgradama u vlasništvu Glavnog grada i Projekta 166 Toplotna izolacija spoljašnjeg omotača i krova za 10 zgrada u vlasništvu Glavnog grada, njihova realizacija nije počela, dok Projekat 167 Unapređenje kvaliteta javnog prevoza, počinje ubrzo sa realizacijom, kroz saradnju sa GiZ-om i izradu SUMP-a. Projekat 168 Podsticaj ulaganja u toplotnu izolaciju objekata za kolektivno stanovanje je odavno počeo sa realizacijom.

Dokumentom Lokalni energetski plan Glavnog grada (2015-2025). god. definisane su sljedeće mjere:

I Mjere za zgrade u vlasništvu Glavnog grada

- 1. Toplotna izolacija spoljašnjeg omotača i krova za administrativne zgrade u vlasništvu Glavnog grada (ne sprovodi se);
- 2. Zamjena dotrajale fasadne stolarije savremenom visoko energetski efikasnom na administrativnim zgradama u vlasništvu Glavnog grada (sprovodi se);
- 3. Osavremenjavanje sistema rasvjete u administrativnim zgradama u vlasništvu Glavnog grada (ne sprovodi se);

II Mjere za stambeni sektor (domaćinstva)

- 1. Toplotna izolacija spoljašnjeg omotača i krova za stambene zgrade (domaćinstva) na teritoriji Glavnog grada - Projekat poboljšanja uslova stanovanja (sprovodi se);
- 2. Izrada i implementacija modela sufinansiranja ugradnje solarnih sistema na stambenim objektima na teritoriji Glavnog grada (sprovodi se);

III Mjere za zgrade komercijalnih i uslužnih djelatnosti

- 1. Izmjena Odлуke o naknadi za komunalno opremanje građevinskog zemljišta (zgrade za koje građevinsku i upotrebnu dozvolu obezbjeđuje lokalna samouprava) (sprovodi se);
- 2. Ugradnja štednih sijalica u zgradama komercijalnih i uslužnih djelatnosti (ne sprovodi se);

IV Mjere za vozila u vlasništvu Glavnog grada

- 1. Osavremenjavanje javnog gradskog prevoza (sprovodi se);
- 2. Izrada studije izvodljivosti uvođenja tramvajskog javnog prevoza (ne sprovodi se);
- 3. Unapređenje sistema željezničkog saobraćaja (ne sprovodi se);

- 4. Izgradnja nove i kontinuirano održavanje biciklističke infrastrukture na području Glavnog grada (sprovodi se);

V Mjere za privatna i komercijalna vozila

- 1. Uspostavljanje sistema naplate upotrebe vozila u centru grada (sprovodi se);

VI Mjere za sektor javne rasvjete

- 1. Zamjena zastarjelih / postojećih rasvjetnih tijela energetski efikasnijim i ekološki prihvatljivijim (sprovodi se);
- 2. Izrada pilot projekata u cilju sagledavanja mogućnosti realizacije ušteda ugradnjom LED svjetiljki i svjetiljki na solarnu energiju (ne sprovodi se);
- 3. Rekonstrukcija starih priključnih mjesta na elektrodistributivnu mrežu (sprovodi se);

VII Mjere jačanja svijesti i podizanja nivoa informisanosti

Dokumentom Akcioni plan za održivo korišćenje energije kao resursa glavnog grada definisane su sljedeće mjere:

I Obrazovanje, promocija i promjena ponašanja

- 1. Edukacija i promjena ponašanja zaposlenih/korisnika zgrada u vlasništvu Glavnog grada (sprovodi se);
- 2. Edukacija građana i promocija energetske efikasnosti (sprovodi se);

II Stambene i javne zgrade u vlasništvu Glavnog grada Podgorice

- 3. Postavljanje solarnih kolektora za primjenu tople vode na stambenim zgradama u vlasništvu Glavnog grada (ne sprovodi se);

- 4. Modernizacija rasvjete u 100 kancelarija u upravnim zgradama u vlasništvu Glavnog grada (sprovodi se);

- 5. Postavljanje termometara u svakoj prostoriji u poslovnim zgradama u vlasništvu Glavnog grada (ne sprovodi se);

- 6. Toplotna izolacija spoljašnjeg omotača i krova za 10 zgrada u vlasništvu Glavnog grada (ne sprovodi se);

- 7. Ugradnja energetski visokoefikasnih prozora u 10 zgrada u vlasništvu Glavnog grada (ne sprovodi se);

- 8. Uvođenje kriterijuma Zelene javne nabavke za kupovinu električnih uređaja za zgrade u vlasništvu Glavnog grada (ne sprovodi se);

- 9. Uvođenje štednih sijalica u zgrade u vlasništvu Glavnog grada (sprovodi se);

- 10. Adaptacija bivše zgrade J.P. Vodovod i kanalizacija u ul. Vuka Karadžića (ne sprovodi se-provjeriti);

III Stambeni sektor (domaćinstva) Glavnog grada

- 12. Ugradnja solarnih sistema u 400 domaćinstava na teritoriji Glavnog grada (ne sprovodi se);

- 13. Uvođenje štednih sijalica u sva domaćinstva na području Glavnog grada (sprovodi se);

IV Zgrade komercijalnih i uslužnih djelatnosti

15. Izmjena Odluke o naknadi za komunalno opremanje građevinskog zemljišta kojom bi se unijela odredba o smanjenju naknade za komunalno opremanje za izgradnju objekata sa projektovanom potrošnjom energije do 45/15 kWh/m² godišnje (prema niskoenergetskom odnosno pasivnom standardu) (sprovedeno);

- 16. Uslovljavanje dobijanja podsticaja korišćenjem obnovljivih izvora energije za proizvodnju topotne energije (sprovodi se);

- 17. Ugradnja štednih sijalica za komercijalni i uslužni sektor (sprovodi se);

- 18. Sprovođenje Odluke o smanjenju naknade za komunalno opremanje za izgradnju i rekonstrukciju zgrada u komercijalnom i uslužnom sektoru koje koriste obnovljive izvore energije. (sprovodi se);

Dokumentom Strategija adaptacija na klimatske promjene definisane su sljedeće mjere:

- Mjera 25 Unapređenje javnog prevoza (ne sprovodi se);
- Mjera 26 Unapređenje biciklističkog saobraćaja (sprovodi se);
- Mjera 27 Izgradnja više kružnih tokova (sprovodi se).

Uvidom u postojeća dokumenta može se zaključiti da već postoji veliki broj mjeru i aktivnosti, koje su zastupljene u lokalnim dokumentima, kao i dobar dio onih koje se već realizuju. U izvjesnoj mjeri, dio mjeru u ovim dokumentima se preklapaju.

Sve definisane aktivnosti i akcije u okviru lokalnog plana održivog razvoja korespondiraju mjerama i projektima, koji su obuhvaćeni postojećim lokalnim dokumentima. Pored toga, dio akcija iz ovog plana, koje su definisane u okviru aktivnosti **Povećati učešće obnovljivih izvora energije i promovisati racionalno korišćenje energije** se preklapaju sa akcijama definisanim u okviru aktivnosti, koje su već previđene donešenim lokalnim dokumentima.

Realizacijom ovog seta akcija definisanih u okviru aktivnosti „**Povećati učešće obnovljivih izvora energije i promovisati racionalno korišćenje energije**“, za koje je zadužen Sekretariat za uređenje prostora i zaštitu životne sredine, Glavni grad će učestvovati u realizaciji mjere 4.1.3 „**Povećati učešće obnovljivih izvora energije i promovisati racionalno korišćenje energije**“ i podmjera 4.1.3.1-4.1.3.8 Akcionog plana NSOR do 2030.

Aktivnost 34: Unaprijediti regulatorni ambijent za postizanje resursne efikasnosti

Uvođenje zelene ekonomije jedan je od strateških ciljeva NSOR-a, koja polazi od primjene UNEP pristupa prema kome je zelena ekonomija nisko-karbonska, resursno efikasna i socijalno inkluzivna. Resursna efikasnost podrazumijeva racionalno korišćenje prirodnih resursa i razdvajanje ekonomskog rasta od upotrebe resursa, obezbjeđujući kontinuirani rast uz potrošnju iste ili smanjene količine resursa. Crnu Goru trenutno karakteriše neefikasno korišćenje resursa, naročito energije i vode, dok se veoma male količine otpada recikliraju ili ponovo koriste. Ovo ne samo da negativno utiče na životnu sredinu, već smanjuje konkurentnost ukupne privrede. Postupak utvrđivanja produktivnosti prirodnih resursa u okvirima nacionalne ekonomije ogleda se u procjeni agregatnog pokazatelja domaće potrošnje materijala (Domestic Material Consumption, DMC)¹², u apsolutnom i relativnom iznosu. Kada se bruto domaći proizvod podijeli apsolutnim iznosom DMC-a, dobija se indikator produktivnosti resursa (Resource Productivity, RP)¹³. Vlada Crne Gore prihvatila je apsolutno smanjenje upotrebe resursa za 20% do 2020. godine u odnosu na prosjek 2005-2012. godine, kao najbolji okvir za donošenje i kreiranje politika da bi se unaprijedila produktivnost, a time i upravljanje resursima. U tom kontekstu, kao ključni sektori za povećanje resursne efikasnosti prepoznati su energetika, građevinarstvo, poljoprivreda, saobraćaj, te uslužni sektor, odnosno turizam. NSOR predviđa čitav set podmjera sa ciljem unapređenja resursne efikasnosti uvođenjem tržišno

¹² **Domaća potrošnja materijala** predstavlja indikator koji mjeri ukupnu vrijednost materijala koji se direktno troše u ekonomiji i definiše se kao godišnja količina prirodnog materijala ekstrahovanog na domaćoj teritoriji plus ukupan fizički uvoz minus ukupan fizički izvoz. Materijali koji čine inpute za obračun DMC podijeljeni su u 4 kategorije, te je izračunat njihov udio u ukupnom toku u Crnoj Gori za 2012. godinu (u 000 t): biomasa 347 (12,7%), fosilni energenti 2.014 (73,6%), metali -96,8 (1,2%), nemetalični minerali 244,6 t (12,5%). U strukturi inputa uključen je i tok neto uvoza i izvoza. (Procjene date u UNHDR 2014);

¹³ **Resurna produktivnost** predstavlja mjeru ukupne količine materijala koji se koriste u ekonomiji u odnosu na bruto domaći proizvod. Omogućava uvid u to da li je došlo do odvajanja između prirodnih materijala i ekonomskog rasta. Resursna produktivnost Crne Gore izražena je u iznosu BDP-a po jedinici direktnе potrošnje materijala

orijentisanih mjera odnosno ekonomskih instrumenata u ključne ekonomске sektore, kao i uvođenje regulatornih instrumenata.

Lokalnim energetskim planom predviđena je izrada metodologije i studije, za definisanje podsticajnih šema (bespovratna sredstva, subvencije i dr) za izgradnju i rekonstrukciju zgrada prema niskoenergetskim i pasivnim standardima, kao i za korišćenje obnovljivih izvora energije u zgradama (fotonaponski sistemi, solarni kolektori, kotlarnice na biomasu, toplotne pumpe i dr). Iako su mogućnosti lokalne uprave ograničene da definišu posebne ekonomski i regulatorne mehanizme generalno, značajan doprinos unapređenju resursne efikasnosti može dati uslovljavanje dobijanja podsticaja korišćenjem obnovljivih izvora energije za proizvodnju toplotne energije, što predviđa Akcioni plan za održivo korišćenje energije kao resursa, kao i uslovljavanje korisnika kreditne podrške (namijenjene preduzetnicima i poljoprivrednim proizvođačima) time što će fokus biti na otvaranje zelenih radnih mjesta i primjenu Kodeksa dobre poljoprivredne prakse, npr. Takođe, PUP predviđa smjernice koje stimulišu adekvatnije planiranje infrastrukture.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Unaprijediti regulatorni ambijent za postizanje resursne efikasnosti**“, za koje su zaduženi Sekretarijat za planiranje i uređenje prostora i zaštitu životne sredine, kao i Sekretarijat za finansije i Sekretarijat za rad, mlade i socijalno staranje, Glavni grad će doprinijeti uspješnijoj implementaciji mjera 4.2.1 „**Poboljšati resursnu efikasnost uvođenjem tržišno orijentisanih mjera odnosno ekonomskih instrumenata u ključne ekonomске sektore**“ i 4.2.2 „**Poboljšati resursnu efikasnost uvođenjem regulatornih instrumenata**“ i podmjera 4.2.1.1, 4.2.1.2, 4.2.2.1 i 4.2.2.2 Akcionog plana NSOR 2030.

Aktivnost 35: Podsticati saradnju privrede i akademske zajednice u oblasti postizanja resursne efikasnosti

Značajan doprinos unapređenju resursne efikasnosti može dati saradnja privrednog sektora i akademske zajednice, u segmentu većih ulaganja u istraživanje i razvoj, posebno u sektoru energetike, ali i u sektoru poljoprivrede i u prehrambenoj industriji. U tom smislu, u okviru aktivnosti nacionalnih institucija, prvenstveno Ministarstva nauke, i u saradnji sa ostalim resornim organima, iz nacionalnog budžeta i kreditnih sredstava, finansiraju se projekti koji imaju za cilj povećanje ulaganja u istraživanje i razvoj, komercijalizaciju naučnih istraživanja, kroz osnivanje inovativnih organizacija (poput centara izvrsnosti, inovaciono-preduzetničkih centara, biznis inkubatora, itd). Strateškim planom za uspostavljanje prvog Naučno-tehnološkog parka (NTP) u Crnoj Gori za čiju realizaciju je zaduženo Ministarstvo nauke, utvrđeno je da se NTP u Crnoj Gori koncipira kao umrežena struktura koja će imati svoje sjedište u Podgorici i tri decentralizovane jedinice – impulsna centra, i to u Nikšiću, Baru i Pljevljima. U 2017. godini planirane su aktivnosti za uspostavljanje NTP-a u Podgorici, i to obezbjeđivanje objekta, izradu idejnog rješenja i glavnog projekta za NTP-a. Zamišljeno je da NTP u Podgorici objedini preduzetničke, inovativne, naučne i privredne kapacitete; ostvari vezu sa lokalnim i regionalnim biznis centrima, inkubatorima, klasterima i vaučerskim šemama; unaprijedi internacionalizaciju i komercijalizaciju istraživanja, i poveća potražnju za konsultantskim uslugama, inovativnosti proizvoda i usluga, poslovnim procedurama, organizacijom i marketingom¹⁴. Strateškim planom razvoja (Projekat 108 Izrada studije

¹⁴ Izvor: Program rada Vlade Crne Gore za 2017. godinu, str. 28

izvodljivosti za osnivanje tehnološkog parka) predviđeno je uključivanje Glavnog grada u ovu aktivnost, najvjerovatnije dodjeljivanjem zemljišta za izgradnju objekta u kom će biti smješten NTP.

Čest problem u povezivanju privrede i univerziteta može biti nedostatak finansijskih sredstava za finansiranje istraživanja i razvoja. S obzirom na ograničenost nacionalnog, ali i budžeta lokalne uprave, kao i na izdašnost EU fondova koji se bave finansiranjem istraživanja i razvoja, Akcioni plan NSOR-a ukazuje na neophodnost poboljšanja dostupnosti i korišćenja kako nacionalnih, tako i EU fondova za istraživanje i inovacije (poput HORIZON 2020, COSME i dr). Iako Glavni grad ima značajne kapacitete za osmišljavanje projektnih ideja, kao i za realizaciju projekata finansiranih iz EU fondova, preporučuje se osnivanje posebne kancelarije koja će se baviti isključivo osmišljavanjem projektnih ideja, povlačenjem sredstava i sprovodenjem projekata koji se finansiraju iz EU fondova. Na ovaj način grade se kapaciteti i za eventualno pružanje tehničke pomoći privrednog sektoru, da uspješno učestvuje u navedenim pozivima. Alternativa može biti angažovanje specijalizovanih savjetodavnih agencija, međutim, i u tom slučaju, izgradnja sopstvenih administrativnih kapaciteta je neophodana.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Unaprijediti saradnju privrede i akademske zajednice u oblasti postizanja resursne efikasnosti**“, za koje je zadužen direktno Kabinet Gradonačelnika i u okviru njega Biro za ekonomsku saradnju i podršku biznis zajednici, Glavni grad će doprinijeti uspješnijoj implementaciji mjere 4.2.3 „**Podsticati istraživanje i razvoj u oblasti resursne efikasnosti i razvoj ljudskih resursa**“ i podmjera 4.2.3.1 i 4.2.3.2 Akcionog plana NSOR 2030.

Aktivnost 36: Promovisati koncept resursne efikasnosti

Koncept resursne efikasnosti je relativno nov u Crnoj Gori što potvrđuje i činjenica da je indikator domaće potrošnje materijala prvi put računat za potrebe izrade UNDP Izvještaja o razvoju po mjeri čovjeka za 2014. godinu, a da je tek za potrebe izrade NSOR-a urađena dezagregacija ovog indikatora na ključne ekonomski sektore. Zacrtano povećanje produktivnosti resursa za Crnu Goru (apsolutno smanjenje upotrebe resursa za 20% do 2020. godine u odnosu na prosjek 2005-2012. godine) zahtijeva podizanje svijesti kako privrednog sektora tako i potrošača, da svojim izborima (u načinu organizovanja proizvodnje/pružanja usluga i potrošnje) favorizuju resursno efikasne proizvode.

Glavni grad nema kapacitete da se bavi redovnim statističkim praćenjem pokazatelja domaće materijalne potrošnje i produktivnosti resursa, a vrlo je vjerovatno da relevantni podaci neće biti dostupni na nivou jedinica lokalne samouprave. Ipak, sigurno je da će pojedinačne akcije koje su u nadležnosti lokalne uprave doprinijeti promovisanju koncepta resursne efikasnosti i razvoja svijesti o vrijednosti ograničenih resursa kojima raspolažemo. U tom kontekstu, Strateški plan razvoja sadrži projekte koji treba da doprinesu popularizaciji organskih proizvoda (Projekat 118), i ozelenjavanju turizma (Projekat 119 Promocija “Vinskih cesti”, Projekat 137 Turistička valorizacija Kučkih katuna, Projekat 138 Izgradnja hotela i motela za djecu na Veruši i namjenskog hotela visokog standarda sa specijalizovanim programom za zdrav život – organska hrana i sportsko rekreativne aktivnosti). Ovom cilju doprinose i ostale aktivnosti u dijelu promovisanja i primjene instrumenata za energetski efikasniju upotrebu građevinskog materijala, promovisanje standarda koji utiču na veću resursnu efikasnost u poljoprivredi (poput smanjenja potrošnje mineralnih đubriva i sredstava za zaštitu krmnog bilja i dr.) Takođe,

preporučuje se definisanje metodologije za vrednovanje resursa kako bi se informacija o vrijednosti resursa integrisala u procese donošenja odluka, npr. o javnoj potrošnji na nivou Grada ili odobravanju razvojnih projekata.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Promovisati koncept resursne efikasnosti**“, za koje su zaduženi Sekretarijat za planiranje, uređenje prostora i zaštitu životne sredine, Sekretarijat za finansije, kao i Sekretarijat za rad, mlađe i socijalno staranje, Glavni grad će doprinijeti uspješnijoj implementaciji mjera 4.2.4 „**Poboljšati dostupnost informacija o vrijednosti prirodnih resursa, upotrebi resursa, resursnoj efikasnosti i postepeno ih integrisati u sisteme za obračun uspješnosti ekonomije**“ i 4.2.5 „**Promovisati resursnu efikasnost i vrednovanje ograničenih resursa**“ i podmjera 4.2.4.2, 4.2.4.4, 4.2.5.1-4.2.5.5 Akcionog plana NSOR 2030.

Aktivnost 37: Promovisati praksu održive potrošnje i proizvodnje sa ciljem efikasne upotrebe prirodnih resursa i smanjenja pritisaka na životnu sredinu

- Imajući u vidu strateški cilj uvođenja zelene ekonomije, primjena mehanizama i instrumenata održive proizvodnje i potrošnje, kao što su: zeleno preduzetništvo, eko dizajn i ekološko označavanje proizvoda i usluga, unapređivanje novih zelenih biznis modela; regulatorni instrumenti za promociju tržišta održivih usluga i proizvoda-zelene javne nabavke; ekonomski i finansijski instrumenti - zeleno bankarstvo, reforma poreza i nakada, podsticanje potražnje za održivim uslugama i proizvodima; razvoj znanja o održivoj proizvodnji i potrošnji - partnerstva za istraživanja i razvoj, dijalog nauke i donosilaca politika itd., imaju važnu ulogu. Akcioni plan NSOR daje širok spektar predloga operativnih instrumenata održive potrošnje i proizvodnje u ključnim sektorima: turizam, građevinarstvo i stanovanje, saobraćaj, proizvodnja hrane, ribarstvo i marikulturu, prerađivačku industriju. Imajući u vidu nadležnosti lokalne uprave, i karakteristike privrede Glavnog grada, u sektoru turizma, preporučuje se promovisanje eko oznake i sertifikacione šeme, kroz primjenu zahtjevnih ekoloških kriterijuma i kriterijuma održivosti, promovisanjem ekološke vrijednosti Podgorice kao turističke destinacije; u građevinarstvu primjenjivati najbolje dostupne tehnike (BATs) i ekološke prakse (BEPs) za jačanje resursne efikasnosti, kako u procesu projektovanja, tako i u procesu održavanja objekta; u sektoru poljoprivrede i ribarstva promovisati primjenu najboljih dostupnih tehnika (BATs) i ekološke prakse (BEPs) u svim fazama proizvodnje; u prerađivačkoj industriji i ruderstvu takođe promovisati BATs i BEPs u cijelom proizvodnom lancu, uključujući ukupni tok materijala i otpada; u svim sektorima promovisati potrebu unapređenja tehnologije i upravljačkih procesa; u sektoru saobraćaja, u skladu sa Strateškim planom razvoja (Projekat 40 Izgradnja biciklističkih staza; Projekti 7 i 8: izgradnja jugozapadne obilaznice i završena obilaznica oko Golubovaca; Projekat 167 Unapređenje kvaliteta javnog prevoza); u skladu sa Akcionalim planom za održivo korišćenje energije kao resursa (Mjera 3: Izmještanje saobraćaja iz I zone izgradnjom miniobilaznice; Mjera 6: Uspostavljanje mehanizma bržeg protoka i cirkulisanja saobraćaja na području Glavnog grada Podgorice; Mjera 14: Uspostavljanje i modernizacija javnog gradskog prevoza; Mjera 23: Skup mjera za unapređenje biciklističkog prevoza) kao i u skladu sa Strategijom adaptacije na klimatske promjene (mjere 25, 26 i 27), promovisati vidove saobraćaja koji su povoljniji za životnu sredinu; promovisati primjenu novih tehnologija, kao i recikliranje vozila po isteku njihovog životnog vijeka.

- Potrebno je organizovati edukativne programe sa ciljem izgradnje kapaciteta privatnog sektora u pogledu prihvatanja održive proizvodnje i potrošnje u svim ključnim ekonomskim sektorima (turizam, građevinarstvo, poljoprivreda i ribarstvo, prerađivačka industrija i rudarstvo; saobraćaj), uključujući promovisanje eko označavanja; jačanje privatno-javnih partnerstava za uvođenje BATs i BEPs; sprovođenjem edukativne kampanje podići svijest javnosti za koncepte i instrumente održive proizvodnje i potrošnje, u skladu sa Akcionim planom za održivo korišćenje energije kao resursa (Mjera 8: Sprovođenje Kampanje u medijima za racionalno korišćenje vode, električne energije, automobila; Mjera 9: Organizacija informativno-demonstracionih radionica za građane o korištenju vozila na alternativna goriva (električna energija, plin, biogoriva i dr.) uz mogućnost iznajmljivanja vozila na alternativna goriva; Mjera 10: Promocija alternativnih vidova saobraćaja: pešačenje, bicikl ili javni prevoz - Kampanja: Recimo DA javnom prevozu; Mjera 11: Promocija korišćenja alternativnih goriva).

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Promovisati praksu održive potrošnje i proizvodnje sa ciljem efikasne upotrebe prirodnih resursa i smanjenja pritisaka na životnu sredinu**“, za koje su zaduženi Sekretariat za planiranje i uređenje prostora i zaštitu životne sredine, te Sekretariat za komunalne poslove i saobraćaj, Glavni grad će doprinijeti uspješnijoj implementaciji mjera 4.5.1 „**Razvijati i promovisati prakse i rješenja održive potrošnje i proizvodnje kojima se podržava efikasna upotreba prirodnih resursa i smanjuju pritisci na životnu sredinu**“ i 4.5.3 „**Podizati svijest i unapređivati znanja o održivoj proizvodnji i potrošnji**“ podmjera 4.5.1.1-4.5.1.5, te 4.5.3.1-4.5.3.5 Akcionog plana NSOR 2030.

Aktivnost 38: Kreirati regulatorni okvir za podršku održivoj proizvodnji i potrošnji na lokalnom nivou

Sa ciljem dalje podrške prihvatanju i primjeni obrazaca održive proizvodnje i potrošnje, u mjeri u kojoj to omogućava opseg lokalnih propisa, kao i prilikom izdavanja relevantnih dozvola, preporučuje se uključivanje odredbi kojima se podržavaju principi održive proizvodnje i potrošnje, u svim ključnim ekonomskim sektorima (turizam, građevinarstvo; poljoprivreda i ribarstvo, prerađivačka industrija); u skladu sa mjerama za unapređenje resursne efikasnosti, usloviti dobijanje podsticaja, subvencija primjenom principa održive proizvodnje i potrošnje. U skladu sa Akcionim planom za održivo korišćenje energije kao resursa, preporuka je da se razradi koncept zelenih javnih nabavki i podrži njihova integraciju u tenderske procese (Mjera 8 Uvođenje kriterijuma Zelene javne nabavke za kupovinu električnih uređaja za zgrade u vlasništvu Glavnog grada Podgorice; Mjera 12 Uvođenje Zelene javne nabavke za nabavku novih vozila za potrebe službi Glavnog grada; Mjera 19 Obavezna primjena standarda Zelene javne nabavke u odnosu na organizovanje javnog prevoza)

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Kreirati regulatorni okvir za podršku održivoj proizvodnji i potrošnji na lokalnom nivou**“, za koje su zaduženi Sekretariat za planiranje i uređenje prostora i zaštitu životne sredine, Sekretariat za finansije, Sekretarija za komunalne poslove i saobraćaj, Glavni grad će doprinijeti uspješnijoj implementaciji mjere 4.5.2 „**Razvijati regulatorni okvir za podršku održivoj potrošnji i proizvodnji**“ i podmjera 4.5.2.1 - 4.5.2.5 Akcionog plana NSOR 2030.

Aktivnost 39: Unaprijediti primjenu društvene odgovornosti i podići svijest o vrijednostima i važnosti DO

Jedan od strateških ciljeva NSOR za period do 2030. godine glasi „primijeniti društvenu odgovornost u praksi svih sektora u skladu s pozitivnim evropskim i međunarodnim iskustvima“. Akcioni plan NSOR daje set mjera i podmjera koje treba da doprinesu ostvarenju navedenog cilja. U lokalnim planovima Glavnog grada nisu prepozнате smjernice, mjere i konkretne aktivnosti koje se direktno bave ovim pitanjima. Imajući u vidu nadležnosti lokalne uprave, a sa ciljem da se doprinese ostvarenju napretka na nacionalnom nivou, preporučuje se učešće u postojećim kampanjama, kako bi se doprinijelo promovisanju koncepta društvene odgovornosti i podizanju svijesti o vrijednostima i važnosti društvene odgovornosti; na nivou lokalne uprave i u saradnji sa poslovnim asocijacijama sa kojima postoji sporazum o saradnji, moguće je kreirati bazu podataka kompanija koje primjenjuju koncept DO; bazu podataka promovisati i učiniti dostupnom na portalu Glavnog grada www.podgorica.me i www.investinpodgorica.com; na sajtu www.investinpodgorica.com prezentovati i promovisati međunarodne standarde društveno odgovornog poslovanja (poput UN Global Compact, OECD standardi DOP, ISO 26000); razmotriti mogućnost da primjena principa DO bude razmatrana kao kriterijum za dobijanje povlastica/olakšica/subvencija ili u okviru procedura javnih nabavki; takođe, moguće je uvesti obavezu godišnjeg izvještavanja o društveno odgovornim aktivnostima svih javnih preduzeća čiji je osnivač ili suvlasnik Glavni grad Podgorica (kroz uključivanje u dio o nefinansijskom izvještavanju), te organizovati obuke za jedinstveno izvještavanje o DO, prema definisanom obrascu, za nadležna lica u navedenim preduzećima.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Unaprijediti primjenu društvene odgovornosti i podići svijest o vrijednostima i važnosti DO**“, za koje je zadužen direktno Kabinet Gladonačelnika u okviru kog posluje Biro za ekonomsku saradnju i podršku biznis zajednici, Glavni grad će doprinijeti uspješnijej implementaciji mjera 4.6.1 „Promovisati koncept društvene odgovornosti (DO) i podizati svijest o vrijednostima i važnosti DO odnosno benefitima organizacija s aspekta implementacije DO“, 4.6.2 „Osnažiti primjenu DO“ i 4.6.3 „Povećati broj preduzeća koja sistematično primjenjuju načela DO u svom poslovanju i redovno izvještavaju s tim u vezi SDG 12“ i podmjera 4.6.1.3, 4.6.1.4, 4.6.1.6, 4.6.1.7, 4.6.2.1-4.6.2.3 Akcionog plana NSOR 2030.

Aktivnost 40: Unaprijediti poslovni ambijent i saradnju sa privatnim sektorom

Prema međunarodno priznatim istraživanjima¹⁵, Crna Gora se nalazi u kategoriji zemalja koje svoju konkurentnost zasnivaju na efikasnoj upotrebi resursa. Prethodna analiza ukazala je na neophodnost značajnog unapređenja resursne efikasnosti, sa ciljem da se buduća konkurentska pozicija ukupne privrede zasniva na inovativnosti. Upravo to je u osnovi još jednog strateškog cilja NSOR za period do 2030. godine koji glasi “Povećati nivo konkurentnosti crnogorske ekonomije za održivi razvoj i zelena radna mjesta”.

Strateškim planom razvoja prepoznat je cijeli niz mjera i projekata koji treba da doprinesu unapređenju konkurenčnosti preduzeća na teritoriji Glavnog grada, s tim što je potrebno dodatno istaći elemente resursne efikasnosti i inovacija, kao djelotvornih mehanizama za ubrzano unapređenje ukupne konkurentske pozicije. Preporučuje se kontinuirano praćenje

¹⁵ Za više detalja vidjeti godišnji izvještaj o konkurenčnosti koji objavljuje Svjetski ekonomski forum.

stanja poslovnog ambijenta, analiziranje barijera za razvoj preduzetništva i MSP na lokalnom nivou, i unapređenje uslova za biznis i ozelenjavanje ekonomije; u skladu sa Strateškim planom razvoja, potrebno je promovisati i razvijati online servise (Projekat 103: Elektronski grad i Projekat 104: Razvoj online servisa); promovisati stimulativne mjere za otvaranje novih radnih mesta (Projekat 3), obezbijediti podsticaj investicija u privredu i podsticaj inovacija u MSP i preduzetništvu (Projekat 1, Projekat 113), te otklanjati biznis barijera i promovisati stimulativne mjere za investicije (Projekat 106).

Kroz aktivnosti Biroa za ekonomsku saradnju i podršku biznis zajednici, nastaviti sa pružanjem nefinansijske podrške kroz poslovno savjetovanje, monitoring i treninge, te unapređenje preduzetničkog učenja, razvoj ženskog preduzetništva i pružanje podrške početnicima u biznisu; planirati zajedničke aktivnosti sa poslovnim udruženjima i UCG, u okviru potpisanih sporazuma o saradnji; unaprijediti kapacitete za pružanje tehničke pomoći preduzetnicima i MSP radi podsticanja inovativnih, zelenih i ruralnih razvojnih projekata; razmotriti mogućnosti proširenja aktivnosti Biroa da samostalno (na osnovu procjene kapaciteta postojećih službi za pružanje tehničke pomoći) ili u saradnji sa kompanijama koje se bave pružanjem savjetodavnih usluga, ponude specijalističke savjetodavne usluge (npr. za uvođenje inovacija), te obuke za pripremu i sprovođenje razvojnih projekata, i pružanje direktnе tehničke pomoći u sprovođenju projekata. Ovo je povezano za preporučenom aktivnosti 33, za osnivanje posebne kancelarije koja bi se bavila, između ostalog, i pružanjem tehničke pomoći privrednom sektoru u razvoju projektnih ideja, izradi aplikacija za EU pozive i sprovođenju projekata koji se finansiraju iz EU fondova; preporuka je da se upotpuni postojeći portal www.investinpodgorica.com pružanjem potrebnih informacija o uslovima i mogućnostima za razvoj poslovnih ideja, uključiti informacije o mogućnostima finansiranja pored kreditnih programa IRFCG, kao i uslovima za dobijanje pomoći u razradi i sprovođenju projekata;

U skladu sa Strateškim planom razvoja, promovisati investicije koje unapređuju resursnu efikasnost i promovišu zelena radna mesta (Projekat 114: planiranje i izgradnja malih HE); proširiti dijapazon usluga Savjetodavne službe, kako bi se obezbijedila podrška poljoprivrednim proizvođačima u praktičnoj primjeni novih trendova i ekološki odgovornih tehnologija.

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Unaprijediti poslovni ambijent i saradnju sa privatnim sektorom**“, za koje su zaduženi direktno Kabinet Gradonačelnika u okviru koga funkcioniše Biro za ekonomsku saradnju i podršku biznis zajednici, Sekretarijat za rad, mlade i socijalno staranje, Sekretarijat za planiranje i uređenje prostora i zaštitu životne sredine, kao i ostali nadležni organi čije politike i aktivnosti utiču na poslovni ambijent, Glavni grad će doprinijeti uspješnijoj implementaciji mjera 4.7.1 „**Podsticati konkurentnost crnogorskih preduzeća kroz mjere za stimulisanje resursne efikasnosti i investicija**“ i 4.7.2 „**Jačati lokalnu preduzetničku infrastrukturu i poslovni ambijent za razvoj preduzetništva i MSP**“ i podmjera 4.7.1.1-4.7.1.5 i 4.7.2.1-4.7.2.3 Aкционог plana NSOR 2030.

Aktivnost 41: Poboljšati lokalnu preduzetničku (poslovnu) infrastrukturu

Na osnovu donešene Odluke o utvrđivanju biznis zona na području Glavnog grada Podgorice i podsticajima za veću zaposlenost (decembar 2015), promovisati prepozнате biznis zone; razmotriti dopunu kriterijuma za ulazak u biznis zonu koji će se odnositi na upotrebu čistih tehnologija, resursnu efikasnost i kreiranje zelenih radnih mesta; u skladu sa Strateškim planom razvoja, podržati inicijativu privatnog sektora za osnivanje slobodne zone u skladu sa

relevantim zakonom (Projekat 109: Uspostavljanje bescarinske zone); dalje proširivati kapacitete Biznis centra sa ciljem podrške početnicima u biznisu, kroz povećanje prostornih kapaciteta kao i vrste podrške koja se nudi; u skladu sa Strateškim planom razvoj, obezbijediti podsticaje za izgradnju hotela visoke kategorije (Projekat 136) i razvoj novih oblika ponude, u skladu sa principima održivog razvoja i strateškim planskim dokumentima (Projekat 140: Utvrđivanje stimulativnih mjera za razvoj alternativnih vrsta turizma)

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Poboljšati lokalnu preduzetničku (poslovnu) infrastrukturu**“, za koje su zaduženi direktno Kabinet Gradonačelnika u okviru koga funkcioniše Biro za ekonomsku saradnju i podršku biznis zajednici, Sekretarija za rad, mlade i socijalno staranje, kao i ostali nadležni organi čije politike i aktivnosti utiču na poslovnu zajednicu, Glavni grad će doprinijeti uspješnije implementaciji mjere 4.7.2 „**Jačati lokalnu preduzetničku infrastrukturu i poslovni ambijent za razvoj preduzetništva i MSP**“ i podmjera 4.7.2.4 - 4.7.2.5 Akcionog plana NSOR 2030.

Aktivnost 42: Unaprijediti kvalitet proizvoda i usluga kroz uvođenje standarda, promociju i udruživanje

U skladu sa Strateškim planom razvoja, promovisati međunarodne standarde u oblasti kvaliteta (Projekat 116), radi uspješnog plasmana na regionalnom i inostranom tržištu; organizovati specijalizovane sajmove (Projekat 122: Organizovanje poljoprivrednih sajmova); realizovati program "Agro IS" (Projekat 121) sa ciljem prikupljanja podataka na osnovu kojih se predlažu mјere stimulisanja i unapređenja razvoja poljoprivredne proizvodnje, zaštite i povećanje obradivog poljoprivrednog zemljišta; podsticati kreativno brendiranje i marketing domaćih proizvoda (Projekat 120: Organizovanje salona vina "Monte vino"). Takođe, u skladu sa Strateškim planom razvoja, promovisati osnivanje klastera (Projekat 107).

Realizacijom akcija koje su definisane u okviru aktivnosti „**Unaprijediti kvalitet proizvoda i usluga kroz uvođenje standarda, promociju i udruživanje**“, za koje su zaduženi direktno Kabinet Gradonačelnika u okviru koga funkcioniše Biro za ekonomsku saradnju i podršku biznis zajednici, Sekretariat za rad, mlade i socijalno staranje, kao i ostali nadležni organi čije politike i aktivnosti utiču na unapređenje konkurentnosti privrednog sketora, Glavni grad će doprinijeti uspješnije implementaciji mjere 4.7.4 „**Poboljšati kvalitet proizvoda i usluga u kontekstu uspostavljanja prostora za kreiranje zelenih radnih mјesta**“ i podmjera 4.7.4.2-4.7.4.4 Akcionog plana NSOR 2030.

6. Upravljačke mjere za sprovođenje Akcionog plana za održivi razvoj Glavnog grada

Vremenski horizont za primjenu Akcionog plana za održivi razvoj Glavnog grada je period do 2020. godine, nakon čega treba izvršiti reviziju dokumenta u odnosu na rezultate koji će do tada biti ostvareni. Takođe usklađivanje treba da uslijedi nakon izrade prvog izvještaja o sprovođenju NSOR do 2019. godine i s tim u vezi izvršenih izmjena u Akcionom planu NSOR. Do revizije u 2020. godini neophodno je na godišnjem nivou pratiti progres u realizaciji aktivnosti i akcija Akcionog plana.

Za mjerjenje napretka u sprovođenju Akcionog plana za održivi razvoj Glavnog grada prioritetno je uspostavljanje indikatora za praćenje progresa na putu ka ostvarivanju utvrđenih ciljnih ishoda. Na taj način omogućava se mjerljivost procesa i ishoda sprovođenja aktivnosti i akcija odnosno praćenje stanja i kretanja.

Imajući u vidu da NSOR do 2030. godine u sebi integriše UN ciljeve i zadatke održivog razvoja, indikatori održivog razvoja koje je utvrdila Statistička komisija Ujedinjenih nacija predstavljaju prioritetni set pokazatelja za praćenje održivosti nacionalnog razvoja do 2030. godine. Indikatori održivog razvoja s UN liste su dio integrisanog sistema indikatora za praćenje progresa na putu ka održivosti kroz sprovođenje mjera i podmjera NSOR. Naime, integrirani sistem za praćenje trendova održivosti razvoja Crne Gore čine: 220 indikatora održivog razvoja s UN liste, 251 nacionalnih indikatora, 31 međunarodnih indikatora i 10 kompleksnih indikatora. Pitanja koja su prioritetna za Crnu Goru, a nijesu pokrivena UN indikatorima prate se u okviru sprovođenja NSOR primjenom relevantnih nacionalnih i međunarodnih indikatora. Opšti progres koji Crna Gora ostvaruje u okviru tematskih pitanja NSOR prati se primjenom kompleksnih indikatora čime se povezuju, sa jedne strane, naučne potrebe za sistematicnim i međusektorskim pristupom ocjeni održivosti, a sa druge strane, omogućava praktični monitoring koji je neophodan za praćenje implementacije konkretnih politika i aktivnosti.

U Akcionom planu za održivi razvoj Glavnog grada prioritetnim akcijama pridruženi su indikatori za praćenje progresa na putu ka postavljenim ciljnim ishodima. Prvu grupu indikatora čine indikatori preuzeti iz NSOR do 2030. godine koji predstavljaju kombinaciju sve 4 grupe indikatora koje čine integrirani sistem NSOR indikatora. Prilikom preuzimanja u lokalni Akcioni plan NSOR indikatori su sagledavani u odnosu na njihovu primjenljivost na lokalnom nivou. S tim u vezi, mogu se izdvojiti dva podtipa: nacionalni indikatori koji se direktno mogu pratiti na lokalnom nivou i na taj način doprinositi praćenju progresa na nacionalnom nivou, i nacionalni

indikatori prilagođeni lokalnom kontekstu koji, kao takvi, mogu doprinositi praćenju progresa na nacionalnom nivou. Za nacionalne indikatore koje treba prilagoditi lokalnom kontekstu neophodno je izvršiti metodološko prilagođavanje i obradu na lokalnom nivou odnosno izvršiti njegovu lokalizaciju, dok je kod onih koji se mogu direktno pratiti tipično da se njihova proračunata vrijednost može iskoristiti kao direktni input za utvrđivanje vrijednosti na nacionalnom nivou. Ovoj grupi indikatora pridružen je kod LNI s brojevnom vrijednošću koja označava redni broj mjere pod kojim je uvršćena u Akcioni plan, tako što je taj kod dodat na kod koji posmatrani indikator ima u Akcionom planu NSOR.

Drugu grupu indikatora čine lokalni indikatori koji su predloženi za praćenje progresa aktivnosti i akcija u okviru AP za Glavni grad, a koji se ne prate na nacionalnom nivou. Ovoj grupi indikatora pridružen je kod LI s brojevnom vrijednošću koja označava redni broj mjere pod kojim je uvršćena u Akcioni plan. Uz to u oznaci je dodato slovo koje označava grupu prirodnih resursa kojoj lokalni indikator pripada: Lj-ljudski resursi, D-društveni resursi, P-prirodni resursi, E-ekonomski resursi.

U najvećem broju slučajeva indikatori u okviru obije grupe ne prate se u okviru zvanične i administrativne statistike, te će biti neophodno da se uspostavi novi sistem lokalizovanih pokazatelja za praćenje održivosti nacionalnog razvoja.

Za praćenje progresa u realizaciji aktivnosti i akcija Akcionog plana za održivi razvoj Glavnog grada definisani su nacionalni indikatori iz NSOR koji se mogu pratiti na lokalnom nivou (LNI) i indikatori za praćenje na lokalnom nivou, grupisani u okviru četiri grupe resursa, kako slijedi:

- u oblasti ljudskih resursa – 30 LNI i 4 LILJ,
- u oblasti društvenih resursa – 56 LNI i 1 LID,
- u oblasti prirodnih resursa – 50 LNI i 19 LIP,
- u oblasti ekonomskih resursa - 24 LNI i 12 LIE.

Pojedini indikatori su istovremeno uvedeni za praćenje progresa u više grupe resursa, pri čemu im je pridružena oznaka prema grupi resursa u kojoj su po prvi put definisani.

Uspostavljanje funkcionalnog informacionog sistema i baza podataka predstavlja osnov za uspješno mjerjenje napretka u sprovođenju NSOR do 2030. godine. Tako organizovan funkcionalan informacioni sistem treba da omogući ne samo simultano prikupljanje podataka od strane subjekata odgovornih za praćenje pojedinih indikatora održivog razvoja odnosno mjera NSOR do 2030. godine, već i njihovo arhiviranje i dalju obradu u cilju efikasnog nacionalnog ili međunarodnog izvještavanja. NSOR je kao optimalan izbor za uspostavljanje takvog informacionog sistema prepoznala postojeći onlajn sistem za izvještavanje pod nazivom IRIS (Indicator Reporting Information System) koji je razvijen kroz saradnju UNEP-a i AGEDI (Abu Dhabi Global Environmental Data Initiative). Ovaj sistem omogućava razmjenu podataka između različitih subjekata koji imaju nadležnost za sprovođenje mjera održivog razvoja odnosno razmjenu podataka između 26 zvaničnih i administrativnih proizvođača statistike. Ministarstvo održivog razvoja i turizma upravo započinje aktivnosti na prilagođanju UNEP IRIS onlajn platforme potrebi izvještavanja o sprovođenju NSOR. S tim u vezi, biće obezbijeđena pristupna tačka za lokalne samouprave tako da imaju pristup podacima o rezultatima sprovođenja NSOR i praćenju integrisanog sistema indikatora održivog razvoja s jedne strane, odnosno da unose izvještaje o praćenju napretka u sprovođenju lokalnih akcionalih planova za održivi razvoj i utvrđenog seta indikatora za praćenje progresa na lokalnom nivou. Na taj način

praćenje progresa u realizaciji Akcionog plana za održivi razvoj biće oslonjeno na proces praćenja i izvještavanja o sprovođenju NSOR do 2030. godine.

Primarni nadležni subjekt za koordinaciju procesa sprovođenja Akcionog plana za održivi razvoj Glavnog grada je Sekretarijat za planiranje i uređenje prostora i zaštitu životne sredine. Ova jedinica u administraciji Glavnog grada koordinira učešće svih ostalih sekretarijata i službi sa zaduženjima za sprovođenje određenih akcija i priprema godišnji izvještaj o napretku u sprovođenju Akcionog plana. Ovaj sekretarijat istovremeno ostvaruje kontinuiranu saradnju s Odjeljenjem za održivi razvoj i integralno upravljanje obalnim područjem u Ministarstvu održivog razvoja i turizma koje je ključni subjekt zadužen za koordinaciju sprovođenja NSOR do 2030. godine.

Posredstvom Odjeljenja za održivi razvoj i integralno upravljanje obalnim područjem, Sekretarijat za planiranje i uređenje prostora i zaštitu životne sredine izvještava Nacionalni savjet za održivi razvoj, klimatske promjene i integralno upravljanje obalnim područjem i njegova stručna radna tijela o doprinosu koji Glavni grad pruža sprovođenju NSOR do 2030. godine kroz implementaciju svog Akcionog plana za održivi razvoj. Godišnji izvještaji o napretku u sprovođenju Akcionog plana za održivi razvoj Glavnog grada dostavljaju se na razmatranje Nacionalnom savjetu.

Akcioni plan za održivi razvoj Glavnog grada donosi Skupština Glavnog grada obzirom na kros-sektorski karakter ovog dokumenta, te na činjenicu da je riječ o strateškom planu kojim se Glavni grad uključuje u ispunjavanje svojih obaveza koje su utvrđene NSOR do 2030. godine. Tako postavljen Akcioni plan treba da utiče na usklađivanje svih strateških dokumenata Glavnog grada, u prvom redu Strateškog plana razvoja Glavnog grada, s principima i prioritetima održivog razvoja. S tim u vezi, godišnji izvještaji o napretku u sprovođenju Akcionog plana nakon razmatranja od strane Nacionalnog savjeta za održivi razvoj, klimatske promjene i integralno upravljanje obalnim područjem dostavljaju se Skupštini Glavnog grada na usvajanje.

U okviru ovog Akcionog plana nije napravljena procjena sredstava potrebnih za implementaciju akcija obzirom da je u najvećem broju slučajeva riječ o aktivnostima koje su u manjoj ili većoj mjeri već prepoznate postojećim strateškim planovima razvoja. Čak i kada je riječ o novim akcijama, njihovo sprovođenje ne zahtijeva u kvantitativnom smislu značajniji rast izdvajanja u Budžetu Glavnog grada, već prevashodno promjene ustaljenih obrazaca ponašanja. Ipak na nivou godišnjeg planiranja potrebno je dati procjenu sredstava potrebnih za sprovođenje akcija utvrđenih u Akcionom planu za održivi razvoj Glavnog grada, a prioritetno sredstava potrebnih za uvođenje i praćenje indikatora održivog razvoja na lokalnom nivou.

Kako bi se unaprijedio implementacioni kapacitet lokalne samouprave za sprovođenje Akcionog plana treba identifikovati izvore sredstava koja su dostupna u okviru relevantnih izvora međunarodne podrške i razviti inicijative za dobijanje podrške iz tako identifikovanih izvora za sprovođenje akcija održivog razvoja.